

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKiYE
İLERLEME RAPORLARININ SİYASİ KRİTERLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ (2005-2014)

Yüksek Lisans Tezi

Javıdan AKHUNDOV

Eskişehir 2019

**AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARININ SİYASİ
KRİTERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (2005-2014)**

Javidan AKHUNDOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Gürsel GÜR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Javıdan AKHUNDOV'un "Avrupa Birliği-Türkiye İlerleme Raporlarının Siyasi Kriterler Açısından İncelenmesi (2005-2014)" başlıklı tezi 21 Ağustos 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Dr.Öğr.Üyesi Gürsel GÜR
Üye : Dr.Öğr.Üyesi Duru ŞAHYAR AKDEMİR
Üye : Dr.Öğr.Üyesi Cansu ATILGAN PARVANTOBLU

Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY
Anadolü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLERLEME RAPORLARININ SİYASİ KRİTERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (2005-2014)

Javıdan AKHUNDOV

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Gürsel GÜR

Avrupa Birliği İlerleme Raporları, Türkiye dahil olmak üzere, birliğe aday olan tüm ülkeler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu raporlar, birliğe aday olan ülkelerdeki değişimi ve gelişimi göstermekte, adaylık sürecinde aday olan ülkenin AB'ye uyumunu ve üyeliğe olan yakınlığını değerlendirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin durumunu AB İlerleme Raporlarındaki siyasi kriterler açısından incelemek ve çeşitli değişkenler bağlamında değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada 2005-2014 yılları arasında Türkiye için yayınlanan AB İlerleme Raporları ele alınmış ve metinlerin içerikleri siyasi kriterler yönünden analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Veriler, Nvivo 12 programı aracılığıyla analiz edilip yorumlanmıştır. Bulgular demokrasi ve hukukun üstünlüğü; insan hakları ve azınlıkların korunması; adalet, özgürlük ve güvenlik konularının oluşturduğu üç temanın incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada Ulusal Programlar ve Yasal düzenlemeler konusuna da değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda ilerleme raporlarında siyasi kriterlerden en fazla yolsuzlukla mücadele, ayrımcılıkla mücadele ve kadına şiddet konularına eleştiri getirildiği görülmüş ve on yıllık süreç içerisinde Türkiye'nin halen yeterli düzeye erişemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: AB-Türkiye ilişkileri, Ankara Antlaşması, Gümrük Birliği, İlerleme Raporları

ABSTRACT

REVIEW OF EUROPEAN UNION-TURKEY PROGRESS REPORTS WITH REGARDS TO POLITICAL CRITERIA (2005-2014)

Javıdan AKHUNDOV

Department of International Relations

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, August 2019

Supervisor: Asst Prof. Gürsel GÜR

Progress Reports of the European Union occupy an important place from the viewpoint of all candidate countries, including Turkey. These reports show the change and development in those candidate countries and evaluates the candidate country's compliance with EU and its proximity to membership.

The aim of this study is to examine the status of Turkey's in terms of political criteria in EU Progress Reports and to evaluate the context of different variables. In accordance with this purpose, EU Progress Reports on Turkey from 2005 to 2014 are reviewed and contents of the texts published were analysed. Document analysis technique is used and data are analysed and interpreted via Nvivo 12 program. Findings are obtained by examining the following three themes: democracy and the rule of law, human rights and protection on minorities, and lastly, justice, freedom and security. Furthermore, National Programs and Legal Regulations topics are also discussed. The study identified that the Progress Reports mostly criticized on topics of fighting against corruption, anti-discrimination and violence to women, and Turkey has not reached the enough level in this decennium.

Keywords: Europe-Turkey relations, Ankara Agreement, Customs Union, Progress Reports

TEŞEKKÜR SAYFASI

Tez alıřmam sűresince ilgisini ve desteęini esirgemeyen danıřman hocam Sayın Dr. Őęr. Őyesi. Gűrsel GŪR'e sonsuz teőekkűrlerimi ve saygılarımı sunarım.

Yařamım boyunca desteklerini hissettięim, lisans ve lisansűstű çalıřmalarımnda maddi ve manevi olarak beni destekleyen aileme gűstermiř oldukları destek ve sabırlarından dolayı teőekkűrlerimi ve řűkranlarımı sunarım.

Tez çalıřmam sűresince her zaman bana saęladıęı destek ve yardımları için canım arkadařım Sabir Safarlı'e teőekkűrű bir borç bilirim.

21/08/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığımı ve hiçbir şekilde "intihal içermediğimi" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Javidan AKHUNDOV

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR SAYFASI	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5
1.1. Türkiye'nin AET'ye Ortak Üyelik Başvurusunda Bulunması	6
1.1.1. Türkiye'nin AET'ne ortaklık başvurusunda bulunmasının nedenleri	6
1.2. Başvuru Sonrasında Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Görüşmeler ...	8
1.2.1. Başvuru sonrası I. Dönem görüşmeler	8
1.2.2. Başvuru sonrası II. Dönem görüşmeler	10
1.2.3. Müzakereler döneminde Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler.....	11
1.2.4. Başvuru sonrası III. Dönem görüşmeler	12
1.3. Türkiye ile AET Arasında Ortaklık Anlaşması'nın İmzalanması	14

1.3.1. Ankara Anlaşması'nın temel özellikleri	15
1.3.2. Ankara Anlaşması'nın amacı ve ilkeleri	16
1.3.3. Ankara Anlaşması'nın bazı önemli maddeleri	17
1.4. Ankara Anlaşması'nın Ortaklık Organları	18
1.4.1. Ortaklık Konseyi.....	18
1.4.2. Ortaklık Komitesi	19
1.4.3. Karma Parlamento Komisyonu.....	20
1.4.4. Gümrük İşbirliği Komitesi.....	20
1.4.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi.....	20
1.4.6. Karma İstişare Komitesi (Ortak Danışma Komitesi)	21
1.5. Ankara Anlaşması'nın Dönemleri	21
1.5.1. Hazırlık dönemi	21
1.5.2. Geçiş dönemi	22
1.5.3. Son dönem	24
1.5.4. Türkiye'nin Avrupa Topluluğa tam üyelik başvurusu (1987)	25
1.5.5. Gümrük Birliği'ne geçmeden önce Türkiye-AB ilişkileri (1990-1995)28	
1.6. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliği	30
1.7. Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye-AB İlişkileri.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARI.....	38
2.1. İlerleme Raporlarının Hazırlanması	38
2.2. Türkiye-AB İlişkilerinde İlerleme Raporları	39
2.3. AB İlerleme Raporlarının İçeriği	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	43
3.1. Araştırma Modeli	43
3.2. Evren ve Örneklem	43
3.3. Veri Toplama Tekniği ve Analizi	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB İLERLEME RAPORLARININ SİYASİ KRİTERLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	47
4.1. Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Üyelik Müzakerelerinin Seyri	47
4.2. AB İlerleme Raporları'nın İncelenmesinde Oluşturulan Tema ve Kategoriler	50
4.3. AB İlerleme Raporlarında Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü	55
4.3.1. Ulusal Programlar ve Yasal Düzenlemeler	65
4.4. AB İlerleme Raporlarında İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması	71
4.5. AB İlerleme Raporlarında Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	79
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	96

ÖZGEÇMİŞ

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2. 1. AB İlerleme Raporları'nın İçeriği	41
Tablo 4. 1. Siyasi Kriterler Konusundaki Giriş Kodları.....	53
Tablo 4. 2. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Konusundaki Kodlar.....	56
Tablo 4. 3. İnsan Hakları ve Azınlıklar Konusundaki Kodlar	72
Tablo 4. 4. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Konusundaki Kodlar	80

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	44
Şekil 3.2. Araştırmanın Deseni ve Veri Toplama Tekniği.....	45
Şekil 3.3. Veri Analizinin Aşamaları.....	45
Şekil 4.1. Çalışmanın Tema ve Kategorileri.....	52

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AGİT	: Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
AYM	: Anayasa Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
GB	: Gümrük Birliği
GRECO	: Group of States Against Corruption (Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu)
HSYK	: Hakimler ve Savcılar Kurulu
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDA	: Merkezi ve Doğu Avrupa
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu

MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UP	: Ulusal Program

GİRİŞ

Avrupa kıtasında II. Dünya Savaşı sonrasında, büyük yıkımlara yol açan savaşların bir daha gerçekleşmemesi için devletlerin savaşıma ihtimallerinin ortadan kaldırılması amacıyla somut bir takım adımların atılması gerekli görülmüştür. İlk olarak, Avrupa sanayisinde önemli bir yere sahip olan kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek amacıyla, 1951 yılında Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg olmak üzere altı ülkenin imzaladıkları bir antlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Avrupa'da malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşacağı bir ortak pazarın kurulmasını sağlamak amacıyla, 1957 yılında aynı altı ülkenin imzaladıkları Roma Antlaşması ile ekonomik bir bütünleşmeyi öngören Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET, 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kısa bir süre içerisinde büyük bir önem kazanmış ve diğer ülkelerin de dikkatini üzerine çekmiştir.

Her zaman yönünü Batı'ya doğru çevirmiş ve tercihlerini ağırlıklı olarak batılı örgütlere katılmak için kullanmış olan Türkiye, Avrupa'da yaşanan bu gelişmeye kayıtsız kalmamıştır. Ekonomik Topluluğa üye olmak amacıyla 1959 yılında başvuruda bulunmuş, ancak siyasi ve ekonomik açıdan yeterli düzeyde olmadığı tarafına bildirilmiştir. Bununla birlikte tam üyelik koşullarını gerçekleştirene kadar geçerli olacak bir anlaşmanın imzalanması önerilmiştir. Bunun üzerine 1963 yılında Türkiye ile AET arasında Ankara Anlaşması imzalanmış ve 1964 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması, hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere 3 kademeli bir süreci öngörmüştür. 1970 yılında Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle hazırlık dönemi bitmiş ve geçiş dönemine girilmiştir. Geçiş dönemi ise, taraflar arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve 1980 Darbesi nedeniyle gecikmelerle 1995 yılında Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Böylece taraflar arasında tam üyeliği hedef olarak belirleyen son döneme geçilmiştir.

Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile başlayan Türkiye-AB ilişkilerinde, 1990-2001 yılları arasındaki dönemin en önemli iki gelişmesi, 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması ve 1999 yılında Türkiye'nin birliğe aday ülke olarak kabul edildiği Helsinki Zirvesi olmuştur. 1990-2001 yıllarında yaşanan diğer bir gelişme ise, AB'nin Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlamaya başlamasıdır. KOB, Avrupa Birliği'ne aday olan ülkelerin reform sürecinde ilerleme kaydetmesi gereken öncelikli

alanları belirleyen belgedir. Bu önceliklerin belirlenmesindeki kriterler ise, AB'nin 1993 yılında kabul ettiği Kopenhag siyasi kriterlerine dayanmaktadır. AB Komisyonu'nun 2000 yılında Türkiye için resmi olarak açıkladığı KOB'da, siyasi ve ekonomik kriterlerin kısa ve orta vadeli olmak üzere 2001 ve 2004 yılına kadar gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Buna karşılık Türkiye, kısa bir süre içerisinde Ulusal Programını hazırlamış ve Avrupa Komisyonuna sunmuştur. Programda hangi konuların kısa ve orta vadede yerine getirileceği gösterilmiştir. 2001 yılı sonrasında Türkiye'nin hızla sürdürdüğü reform süreci kendi faydasını vermiş ve Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Avrupa Konseyi'nin 2004 yılında gerçekleştirdiği Brüksel Zirve Toplantısında Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yeterli düzeyde karşıladığı belirtilerek, tam üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde resmen başlatılmasına karar verilmiştir. Ancak Türkiye-AB ilişkilerinin başlamasının üzerinden yarım asırdan fazla bir sürenin geçmesine rağmen, Türkiye birliğe tam üye yapılmamıştır. Bu da AB'nin Türkiye'yi hiçbir zaman kendi içine almayı düşünmediğinin bir göstergesidir.

AB-Türkiye ilişkilerini düzenleyen faktörlerden biri de araştırmanın temelini oluşturan AB İlerleme Raporlarıdır. AB İlerleme Raporlarının temel amacı, aday ülkelerin üyelik için tamamlaması gereken Kopenhag Kriterlerini hangi ölçüde yerine getirdiğini ortaya çıkarmak ve bu bağlamda aday ülkelerin kendilerini raporlarda gösterilen şekilde düzeltmelerini sağlamaktır. Avrupa Komisyonu, Türkiye için ilk raporunu 1998 yılında hazırlamaya başlamıştır. Her yıl düzenli olarak sunulan ilerleme raporları, siyasi ve ekonomik kriterler açısından Türkiye'deki durumu incelemektedir.

Araştırmada 2005-2014 yılları arasında Türkiye için yayınlanan AB ilerleme Raporları incelenmiştir. Bu raporlar siyasi kriterler bağlamında ele alınmış, demokrasi ve hukukun üstünlüğü; insan hakları ve azınlıkların korunması; adalet, özgürlük ve güvenlik konuları irdelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin durumunu AB İlerleme Raporlarındaki siyasi kriterler açısından incelemek ve çeşitli değişkenler bağlamında değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak, aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki üyelik müzakerelerinin seyri nasıl gelişmiştir?

2. AB-Türkiye müzakerelerinin fiili olarak başlamasından 2015 yılına kadar olan süreçte hazırlanan raporlarda siyasi kriterler başlığı altında ele alınan konular nelerdir?

3. AB İlerleme raporları ışığında Türkiye'nin insan haklarının korunmasına ilişkin mevzuat kapsamında yapılmış olan düzenlemeler nelerdir?

4. 24. fasıl kapsamında Türkiye'nin ilerlemeleri AB İlerleme raporlarında nasıl değerlendirilmiştir?

Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerini AB İlerleme Raporları kapsamında değerlendirecek olan bu tezin sınırlarını 2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB İlerleme Raporları oluşturmaktadır. Ayrıca İlerleme Raporlarının siyasi kriterler çerçevesinde incelenmesi araştırmanın sınırlılıklarındadır.

Bu çalışma, Türkiye-AB ilişkilerini İlerleme Raporları bağlamında inceleyen az sayıda çalışmadan biridir. Ayrıca Türkiye-AB ilişkilerini siyasi kriterler açısından inceleyen ve günümüze en yakın zaman aralığını kapsayan çalışma olması yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu yönleriyle çalışma önemlidir ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye'nin başlangıçta Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulan, daha sonra ise Avrupa Birliği ismini alan örgüt ile olan ilişkileri incelenmiştir. AB-Türkiye ilişkilerinin tarihsel gelişimi başlığı altında, Türkiye'nin ortaklık başvurusu ve sonraki dönem görüşmelerden, Ankara Anlaşması'nın dönemleri ve ortaklık organlarından, Türkiye'nin birliğe tam üyelik başvurusundan, Gümrük Birliği ve Gümrük Birliği sonrasında AB-Türkiye ilişkilerinden bahsedilmiştir. Bu bölümün kapsadığı dönem Türkiye'nin AET'ye ilk başvuruda bulunduğu tarihten başlamakta ve tam üyelik müzakerelerinin başladığı 3 Ekim 2005 yılına kadar devam etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, AB-Türkiye ilişkilerinde önemli faktör olan AB İlerleme Raporları yer almıştır. Bu bölümde, raporlar hakkında genel bilgi verilmiş, raporların Türkiye-AB ilişkilerindeki öneminden bahsedilmiş ve raporların içeriği aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın yöntemi ve kapsamı hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Türkiye-AB ilişkileri İlerleme Raporları üzerinden incelenmiştir. Bu bölümde 2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB İlerleme Raporları ele alınmış ve siyasi kriterler açısından analiz edilip yorumlanmıştır. Çalışmada demokrasi ve hukukun üstünlüğü; insan hakları ve azınlıkların korunması; adalet, özgürlük ve güvenlik konuları kapsamında tema, kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Kategoriler ve kodlarla ilgili tablolar hazırlanarak hangi ilerleme raporunda hangi konuların ne sıklıkta geçtiğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır. Bu bölümde İlerleme raporlarındaki demokrasi ve hukukun üstünlüğü (1), insan hakları ve azınlıklar (2) ile adalet, özgürlük ve güvenlik (3) konularının oluşturduğu üç temanın incelenmesi sonucunda hangi sorunlara daha çok eleştiri yapıldığı ortaya çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine geçmeden önce kısaca, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan büyük önder Atatürk'ün Türkiye-Batı ilişkileri konusundaki düşünce ve görüşlerine dokunmakta yarar vardır. Batıya yönelme veya başka bir deyişle Batılılaşma düşüncesinin eski bir tarihe dayandığını söylemek gerekir. Cumhuriyet döneminde bu düşüncelerin gelişmesinde Önder Atatürk'ün, büyük katkıları olmuştur. Atatürk; Türk devletinin, bilimde, devlet yönetiminde, ekonomik hayatta, ticaretle, kara, deniz ve hava ulaştırmasında en iyi seviyede yer alan Avrupa uygarlığının dışında kalmasının, bu uygarlığın altında ezilmesine yol açacağını belirtmiştir (Karluk, 2005, s. 657).

Büyük Önder Atatürk, hayatı boyunca Türkiye'nin çağdaş bir toplum yapısına sahip olması için savaştığı Batılı ülkelerin yaratmış olduğu uygarlığın dışında kalmayı hiçbir zaman istememiştir. Buna göre de Cumhuriyeti döneminde Avrupa'yla ilişkileri her zaman iyi tutmaya çalışmıştır. Atatürk, Batı'ya yönelik düşüncelerini 29 Ekim 1923 tarihinde yaptığı bir konuşmada; *“Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamız Türkiye’de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte Batıya yönelmemiş millet hangisidir?”* (Karluk ve Tonus, 2002, s. 1)” sözleriyle açıkça ortaya koymuştur.

Atatürk'e göre; Türkiye için iyi bir düzenin oluşmasındaki başarının yolu Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerden geçmekte idi. Bu yüzden de her zaman Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi onun esas amaçlarından biri olmuştur. Atatürk'ten sonraki dönemlerde Cumhuriyeti yöneten siyasi liderler de Atatürk'ün düşüncelerine paralel olarak Türkiye'yi Avrupa ile bağlayan siyasi ve ekonomik ilişkileri hiçbir zaman kesmemiş ve bu ilişkilerin daha da geliştirilerek Türkiye'ye iyi imkanlar sağlamasına yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır (Karluk, 2005, s. 156).

Türkiye, Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bugüne kadar geçen süreçte her zaman yönünü Batı'ya, dolayısıyla Avrupa'ya doğru çevirmiş, tercihlerini ağırlıklı olarak batılı örgütlere katılmak için kullanmıştır.

1.1. Türkiye'nin AET'ye Ortak Üyelik Başvurusunda Bulunması

Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye'nin, Avrupa Ekonomik Topluluğunun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra 31 Temmuz 1959 yılında Topluluğa ortak üye olmak için başvurması ile başlamıştır. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu müzakere etmiş ve bu müzakerelerin sonuçlanması yaklaşık 4 yılı bulmuştur. Uzun süren müzakereler sonrasında AET, Türkiye'nin yapmış olduğu ortaklık başvurusunu kabul ettiğini bildirmiş ve Türkiye'ye, bu topluluğa üye devlet olarak kabul edilmesi için gerekli koşulları yerine getireceği tarihe kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşmasının imzalanmasını önermiştir (Ercan ve Ayata, 2016, s. 9).

1.1.1. Türkiye'nin AET'ne ortaklık başvurusunda bulunmasının nedenleri

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık başvurusunda bulunmasının temel nedenlerine baktığımızda;

- “Daha önce başlatılan Batılaştırma ve çağdaşlaşma çabaları,
- Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidine karşı yalnız mücadele edemeyeceğini anlaması ve Batı'nın desteğine ihtiyaç duyması,
- Türkiye'nin ABD'den beklediği ekonomik desteği alamaması,
- AET'nin ekonomik desteğini alarak sağlanacak ticari kolaylıklarla ihracatın artırılması,
- Yunanistan'ın olası bir üyeliğın, bu ülkeye sağlayacağı avantajlardan yoksun kalma kaygısı” Türkiye'nin başvurusunda önemli etkenlerdir (Uysal, 2001, s. 142).

Türkiye'nin başvurusunda sosyal ve ekonomik nedenlerle birlikte siyasal nedenler daha çok ön plana çıkmıştır. Siyasal nedenler içerisinde Yunanistan faktörü başlıca önem taşımaktadır. Çünkü, Türkiye'nin topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmasını tetikleyen olay Yunanistan'ın 8 Haziran 1959'da Avrupa Topluluklarına ortak üyelik başvurusunda bulunmuş olmasıdır. Türkiye'de o zamanlar Dışişleri Bakanı görevinde bulunan Fatin Rüştü Zorlu'nun, “Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden sizde atlayacaksınız (Karlık, 2013, s. 5)” sözleri, Türkiye'nin başvurusunun arkasında yatan temel sebebi açıkça ortaya koymaktadır.

Buradan da anlaşıldığı gibi Türkiye'nin Yunanistan'ı yalnız bırakmamak düşüncesi ortaklık başvurusunun yapılmasında en önemli faktör olmuştur.

Yunanistan'ın AET'ye ortaklık başvurusunda bulunması Türkiye'yi neden bu kadar tedirgin etmiştir sorusunu cevaplamak gerekirse Yunanistan'ın muhtemel AET üyeliği, Türkiye'ye karşı Avrupa desteğini alması demek olacaktı ve bu da Türkiye'nin Avrupa ile olan siyasal ilişkilerini büyük biçimde etkileyecekti. Yunanistan'ın başvurusu, Türkiye'nin AET dışında kalması halinde Batıdaki konumunu yitireceği anlamına gelecekti. Yunanistan'ın AET ile ortaklık kurması ve AET'nin vereceği gümrük indirimleri ile ticaret tavizlerinden yararlanması, Türk tarımını ve ihracatını olumsuz şekilde etkileyerek Yunanistan'a üstünlük sağlayacaktı (Köse, 2001, s. 20). Bu nedenlerden dolayı Türkiye, AET'ye ortaklık başvurusu yaparak bu durumların önüne geçmek istemiştir.

Yunanistan'dan geri kalmama düşüncesi, siyasal alanda olduğu kadar, ekonomik alanda da başvurunun yapılmasına etkisini göstermiştir. Ekonomik çıkarların aynı noktada kesişmesi Türkiye ve Yunanistan'ı Topluluğa ortaklık başvurusunun yapılması sırasında karşı karşıya getirmiştir. Her iki ülkenin benzer ürünleri ihraç etmeleri ve dış ticarete ortak pazar olarak Topluluk üyesi ülkeleri seçmiş olmaları, Türkiye'nin başvuru kararını hızlandırmış faktörlerden biridir (Erdoğan, 2003, s. 18).

Türkiye'nin, tarım alanında ihracatının %40,5'lik bölümünü Avrupa ülkelerine yapması AET ile olan ilişkilerin, Türkiye için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu nedenle, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında ürünlerini Avrupa ortak pazarına çıkarması, ülkenin gelişimi açısından çok önemli olmaktadır. Türkiye'nin, Topluluğa katılmasıyla ekonomisine sağlayacağı avantajlardan biri de mali yardımların elde edilmesidir. Türkiye'nin, AET'den sağlayacağı mali yardımlar, Türk tarımının verimliliğinin artmasına katkıda bulunacak ve özellikle Türkiye'nin daha iyi bir ekonomik altyapıya kavuşmasına yardımcı olacaktır (Bozkurt, 2001, s. 260). Böylece, AET ile ilişkilerin kurulması Avrupa'nın Türkiye açısından hem siyasal hem de ekonomik alanda ne kadar önemli olduğunu bir daha göstermektedir.

1.2. Başvuru Sonrasında Türkiye ile AET Arasında Gerçekleşen Görüşmeler

11 Eylül 1959 tarihinde Brüksel’de, Dışişleri Bakanları düzeyinde AET Bakanlar Konseyi toplanarak, Türkiye’nin başvurusu üzerine durum değerlendirmesi yapmışlardır. O dönem, Komisyon Başkanı görevinde bulunan Walter Halleysin yaptığı konuşmasında Konsey’in Türkiye’ye olumlu cevap vermesini teklif etmiştir. Aynı zamanda, bu toplantıya katılan Federal Almanya Dışişleri Bakanı Schröder ve toplantıya dışişleri bakanı adına katılan Fransa Maliye Bakanı Giscard D’Estaing de Türkiye’nin ortak üyelik başvurusunu kabul etmiş ve Bakanlar Konseyi’nin bu konuda olumlu kararlar almasını istemiştir (Birand, 2001, s. 55-56). Yapılan AET Bakanlar Konseyi toplantısı sonucunda, Türkiye’nin ortaklık başvurusu olumlu olarak değerlendirilmiş ve Komisyon, Türkiye ile ortaklık şartlarını belirlemek için görüşmeler yapmakla görevlendirilmiştir.

Ortaklık müzakereleri, Türkiye’nin başvurusundan itibaren başlamış ve bu müzakerelerin bir sonuca bağlanması yaklaşık 4 yılı bulmuştur. Bu zaman dilimi içinde yapılan görüşmeler, Türkiye ile AET arasında siyasi ve diğer konularda bir ortaklık yaratan Ankara Anlaşması’nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Ankara Anlaşması, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasına kadar olan süreçte ise iki taraf arasında bir sıra görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler, genel olarak üç dönemden oluşmaktadır.

1.2.1. Başvuru sonrası I. Dönem görüşmeler

Birinci dönem görüşmeleri, 28 Eylül 1959-21 Ekim 1960 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Türkiye ile AET arasındaki ilk görüşmeler, Bakanlar Konseyi toplantısından yaklaşık 2 hafta sonra 28-30 Eylül 1959 tarihleri arasında Brüksel’de yapılmıştır (Akgöncü, 2009, s. 32).

Görüşmelerde Türkiye, daha çok ortaklık ilişkilerinin gümrük işbirliği üzerine kurulmasını istemiştir. Ayrıca yapılan bu ilk görüşmelerde Türkiye tarafı, bu birliğin 12-24 yıl içerisinde gerçekleşmesini, AET organlarında temsil olunmasını, 200 milyon dolarlık bir yardımın yapılmasını ve nihai amacının da tam üyelik olduğunu Topluluk tarafına iletmiştir. Türkiye tarafının bu isteklerine topluluk tarafından 2-4 Aralık 1959 tarihinde cevap gelmiştir. Türkiye’ye verilen cevabın karşılığında Topluluk, tam

üyelikten önce organlara katılmanın mümkün olmadığını, gümrük birliği için 24 yıllık sürenin çok uzun olduğunu bildirmiştir (Karluk, 2013, s. 7-8).

Aralık 1959 tarihinde yapılan ikinci görüşmelerde Türkiye tarafı, ilk görüşmede dile getirdikleri istekleri yeniden gündeme getirmişlerdir. Yapılan ikinci görüşmeler sonunda, Türk gümrük tarifelerinin, ilk 12 yıl içerisinde %10 ve %5 oranında indirilmesine karar verilmiş ve Türk tarım ürünlerine uygulanacak ayrıcalık ve standardın zaman içerisinde belirlenmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır (Coşkun, 2002, s. 81). Böylece, kısa zaman önce başlayan görüşmelerde somut sayılabilecek ilk ilerleme sağlanmıştır.

Türkiye’de 1960 yılı başından itibaren toplumsal huzursuzluklar artmaya başlamış, bu durum siyasal ve ekonomik istikrarın bozulmasına neden olmuştur. Toplumsal çalkantıların devam etmesi Türkiye ile Topluluk arasındaki üyelik görüşmelerine de etkisini göstermiştir. İkinci görüşmelerin üzerinden 3 ay geçmiş ve Topluluk bu zaman içinde Türkiye ile bir araya gelmemiştir. Bunun da nedeni Topluluğun Türkiye konusunda kararsız kalması ile bağlıdır. Daha ilk raporlar gelmeye başlar başlamaz Türkiye’nin önemli yükümlülükleri kaldıramayacağı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de iç çekişmelerin devam ettiği bir zamanda AET Bakanlar Konseyi, 1 Mart 1960 tarihinde Yunanistan’la bir araya gelerek ortaklık görüşmelerinin başlatılmasına karar vermiştir (Coşkun, 2001, s. 162-163). Yunanistan bu toplantı sayesinde Topluluğa katılma hakkını elde etmiş ve bu yolda ezeli rakibi olan Türkiye’nin önüne geçmiştir.

Mart ayının başında Yunanistan ile AET arasında resmi görüşmelerin başlatılması Fatih Rüştü Zorlu’yu fena halde sinirlendirmiştir. Bunun üzerine Zorlu, 17 Mart’ta 6 AET ülkesinin Ankara’daki büyükelçilerini Dışişleri Bakanlığına çağırarak Türkiye’nin geride bırakılmayacağına dair sert bir nota vermiştir (Birand, 2001, s. 76). Zorlu’nun sert memorandumu, 21 Nisan’da Brüksel’de toplanan Bakanlar Konseyi toplantısında etkisini göstermiştir. Bu toplantıda Türkiye’nin tepkileri dikkate alınmış ve her iki ülkenin başvurularının paralel süreçlerde ele alınması kararlaştırılmıştır.

Türkiye ile Topluluk arasında 7 Haziran 1960’ta yapılması kararlaştırılan üçüncü görüşmeler, 27 Mayıs 1960 Darbesi nedeniyle 14 Ekim 1960 tarihine ertelenmiştir. 14-21 Ekim 1960 tarihlerinde yapılan üçüncü tur görüşmelerde Türkiye tarafı, Yunanistan’ın üstlendiği tüm yükümlülükleri alabileceğini açıklamıştır (Karluk, 2013, s. 7-8). Bu

görüşmelerde Türk tarafı, Topluluğa ilişkilerde yeni bir yaklaşım öngören bir tez sunmuştur. Topluluğa sunulan yeni teze göre, Türkiye ile Topluluk arasında kurulacak ortaklık gümrük birliğine uygun olacak, Türkiye ve Topluluk arasındaki tüm vergiler karşılıklı olarak 12 yıl içinde kaldırılacaktır. Aynı zamanda Topluluk Türkiye'nin kalkınması için, Türkiye'ye 100-120 milyon dolar tutarında yardım yapacaktır (Köse, 2001, s. 29-30).

Bu görüşmelerde Topluluk Türkiye'nin isteklerini olumlu karşılamış, fakat sunmuş olduğu tezi yetersiz bulmuştur. Bu nedenle de toplantının başka bir tarihe ertelenmesine karar verilmiştir. Böylece, Türkiye ile Topluluk arasındaki birinci dönem görüşmeler Türkiye açısından bir sonuca varmadan sona ermiştir. Bu görüşmelerin olumsuz sonuçlanması Topluluk ülkeleri arasındaki fikir ayrılıkları ve Türkiye'nin iç siyasetinde yaşanan olaylardan kaynaklanmaktadır (Birand, 2001, s. 78)

1.2.2. Başvuru sonrası II. Dönem görüşmeler

27 Şubat'ta yapılması kararlaştırılan görüşmeler, AET ile Yunanistan arasındaki ortaklık görüşmelerinin yoğunluğu nedeniyle Nisan ayına ertelenmiştir. Böylece, Türkiye ile Topluluk arasındaki ikinci dönem görüşmeler, 10-22 Nisan 1961 tarihleri arasında yapılmıştır. 10-22 Nisan tarihlerinde yapılan görüşmelerde Türkiye, gümrük birliğine dayanan bir ortaklık anlaşması üzerinde ısrar ederken, Topluluk ekonomik işbirliğini ön plana çıkarmıştır (Karluk, 2013, s. 8).

Bu toplantılarda Topluluk, Türkiye'nin ortaklığına ekonomik ve politik yönlerden büyük önem verdiğini ve ortaklığın tek yolunun gümrük birliği olmadığını açıklamıştır. Aynı zamanda Türkiye'yi toplulukla bir ortaklığa hazırlayacak iki seçenekli bir anlaşma yapılmasını teklif etmiştir.

Birinci seçeneğe göre, Topluluk ile Türkiye arasında beş yıl sürecek ticaret anlaşması yapılacak ve bu süreç Türkiye için hazırlık dönemi olacaktır. Hazırlık dönemi Türkiye'nin ekonomik ve mali durumunun düzeltilmesi için olduğundan Türkiye AET'ye karşı hiçbir yükümlülük taşımayacaktır. Eğer 5 yıllık sürenin sonunda Türk ekonomisi yeterli seviyeye ulaşabilirse, o zaman 12 yıllık bir süre içinde karşılıklı yükümlülükler başlayacak ve Gümrük Birliği anlaşması ile sonuçlanacaktır. İkinci seçenekte ise, Türkiye ekonomisinin kalkınması ve ticaretin arttırılması için mali yardım

anlaşmasının yapılması ve ileride ilişkilerin geliştirilmesi teklif edilmiştir (Saraçoğlu, 1992, s. 17-18). Yapılan görüşmelerde Türk tarafı, Topluluğun sunmuş olduğu tekliflerin hiçbirini kabul etmeyerek, gümrük birliği konusunda ısrarcı olmaya devam etmiştir.

1.2.3. Müzakereler döneminde Türkiye’de yaşanan siyasi gelişmeler

Türkiye siyasetinde yaşanan gelişmeler ve Topluluk ülkeleri arasındaki fikir ayrılıkları nedeniyle görüşmelerin askıya alındığı bir dönemde Topluluk 9 Temmuz 1961’te Yunanistan ile ortaklık yaratan Atina anlaşmasını imzalamıştır (Birand, 2005, s. 12). Bunun üzerine Türkiye hükümeti, 24 Ağustos’ta AET ülkelerinin büyükelçilerine gönderdiği sert bir memorandum ile Yunanistan ile anlaşma imzalandığı halde Türkiye ile görüşmelerin başlatılmamasını protesto etmiş ve en kısa zaman içerisinde görüşmelerin başlatılmasını istemiştir. Türkiye bu memorandumda Gümrük Birliğinden başka bir modelin kabul edilmeyeceğini bildirmiş ve bu birliğin 22 yıl içerisinde hazırlık ve geçiş olmak üzere iki dönemde gerçekleşmesini istemiştir (Çalış, 2001, s. 78).

İlk dönemde Topluluk, ortaklık anlaşması imzalamış olduğu ülkelere gümrük ve diğer alanlarda ne kolaylıklar uyguluyorsa, aynısını Türkiye’ye de uygulayacak ve mali yardımlar yapacaktır. Böylece Türkiye, ekonomisini düzeltebilecek ve 5 yıl sonra otomatik olarak ikinci döneme geçilecektir. Birinci dönem ekonomik kalkınma için yeterli olmazsa, bu süreç 5 yıl daha uzatılacaktır. Topluluk ise bu taleplerin karşılığında gümrük indirimleri elde edecektir. İkinci dönemde ise Türkiye, AET’nin birinci dönemde tanıdığı tüm kolaylıklardan yararlanmaya devam edecek ve karşılığında Gümrük Birliği’ne ulaşacak tüm indirimleri dereceli şekilde yeni kurulmakta olan sanayilerini korumak için geliştirecektir (Birand, 2001, s. 109-110). Topluluğun, Türkiye önerisinin müzakere edilmesine karar verdiği bir zamanda Türkiye yeni bir hareketlenme dönemine girmiştir. Ülkede yaşanan gelişmeler Topluluk ile olan ilişkileri önemli biçimde etkilemiştir.

9 Temmuz günü halk oylaması yapılmış, 1961 Anayasası kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Böylece, demokratik yönetime tekrar geçilmesi yolunda ilk adımlar atılmıştır. Aynı zamanda yaklaşık tarihlerde Türkiye’yi olumsuz yönde etkileyecek gelişmeler de yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti (DP) yönetiminin yargılandığı Yassıada duruşmalarının

mahkemeler sonucunda bir karara bağlanmasıdır. Yassıada davaları, Ekim 1960'ta başlamış ve 15 Eylül 1961'de bitmiştir. Yassıada'daki yargılamalar sonucunda yüzlerce sanık çeşitli cezalar alırken, aralarından 15 DP'li idama mahkum edilmiştir (Türkiye Çalışmaları Grubu, 2010, s. 13).

Milli Birlik Komitesi'nin idamlardan kaçını uygulatacağı herkes tarafından merakla beklenmekteydi. Hakkında idam kararı çıkan siyasi liderlerin cezasının hayat boyu hapse dönüştürülmesi için yapılan baskılar gün geçtikçe artmaktaydı. Sadece içeriden değil, dışardan da idamlar konusunda baskılar artmıştı. Başta Fransa olmak üzere, Topluluk ülkeleri, siyasi kararlarla lider idam etmenin doğru bir seçim olmadığını ve Türkiye'nin bir an önce bu idamlardan vazgeçmesi gerektiğini söylemekteydi. Ancak yapılan tüm uğraşlara rağmen MBK, kararını değiştirmeyerek 15 idamdan 3'ünü onaylamış ve Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmesine karar vermiştir (Birand, 1987, s. 118). Türkiye'deki idamlar, Topluluk ülkeleri üyeleri, özellikle de Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. General de Gaulle, Türkiye ile olan ilişkilerin süresiz olarak dondurulmasını istemiş ve bu konuda etkili rol oynamıştır. Böylece Türkiye, demokratik rejimden kopmanın Batı Avrupa'dan da kopmak anlamına geldiğini ilk defa somut bir şekilde görmüştür.

1.2.4. Başvuru sonrası III. Dönem görüşmeler

Üçüncü dönem görüşmelere, 18-22 Haziran 1962 ve 20 Haziran 1963 tarihleri arasında başlanmıştır. Bu tarih kesiminde toplam olarak taraflar arasında on görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerin yapılması için ilk önce Türkiye Dışişleri Bakanı Cemal Erkin, 27 Mart 1962 tarihinde General de Gaulle ile görüşerek, Fransa'nın vetosunu kaldırmasını sağlamıştır (Coşkun, 2001, s. 167).

Üçüncü dönemde yapılan görüşmelerde Topluluk üyeleri, Türkiye tarafına iki kademeli bir anlaşma imzalanmasını önermiştir. Bu anlaşmaya göre, ilk döneme hazırlık adı verilecek ve 5-7 yıl içerisinde gerçekleşecektir. Bu zaman dilimi içerisinde Topluluk, Türkiye'ye mali yardımlar yapacak ve tarım ihracatının önemli ürünlerinde (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) gümrük indirimleri uygulayacaktır. Bunun karşılığında Türkiye'nin tek yükümlülüğü, ekonomisini yeniden organize etmek ve güçlendirmek

olacaktır. Eğer hazırlık döneminin sonunda Türkiye tarafı üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirebilecek bir durumdaysa, Gümrük Birliği'ne gidilmesi için yeni koşulların belirlenmesine başlanılacaktır. Aksi takdirde belirlenen zaman Türkiye'nin ekonomi kalkınması için yeterli olmazsa hazırlık dönemi uzatılacaktır (Birand, 2001, s. 123).

Topluluğun önermiş olduğu anlaşmaya baktığımızda, Türkiye'nin istediğiyle yakından uzaktan bir ilgisinin olmadığı görölmektedir. Bu anlaşmada Türkiye'nin hedefi sayılan Gümrük Birliği'nden söz bile edilmemekte ne zaman ne şekilde gerçekleşeceği ile ilgili hiçbir açıklama yapılmamaktadır. Ayrıca Türkiye, tüm ürünlerine gümrük indirimi yapılmasını istediği halde, Topluluk 4-5 tarım ürününe indirim yapılacağından bahsetmektedir. Türkiye, gümrük birliğini hedef almayan, yani kendini topluluğa sıkı sıkıya bağlamayan bir anlaşma yapmak istemiyordu. Çünkü başka bir formüle gidilmesi Türkiye'nin, Yunanistan'dan geride kalması ve Batı'nın ekonomik ve mali potansiyelinden yararlanamaması anlamına gelecekti. Bu nedenle Türkiye tarafı, sadece ekonomik işbirliği içeren anlaşmanın kabul edilmeyeceğini bildirmiş ve esas hedefi olan gümrük birliğinden vazgeçmemiştir (Birand, 2001, s. 124-126). Aynı zamanda Türkiye, yapılan görüşmelerde AET'nin tutumu karşısında isteklerinin kolayca yerine getirilmeyeceğini de anlamıştır.

Türkiye, bu dönemde yapılan görüşmelerde otomatik olarak gümrük birliğine geçecek bir Anlaşma yapılmasından vazgeçerek hazırlık dönemi getirilmesini kabul etmiştir. Ancak anlaşma hedefinin hazırlık dönemi bittikten sonra Gümrük Birliği olacağıının resmen açıklanmasını ve imzalanacak anlaşmaya konmasını istemiştir. Ayrıca, eskiden tüm tarım ürünlerine gümrük indirimi yapılmasını isterken, şimdi sadece 10 ürüne bunun uygulanmasını istemiştir (Saraçoğlu, 1992, s. 28).

Türkiye'nin istekleri konsey tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Müzakereler sırasında Topluluk, Türkiye'nin ileri sürdüğu bazı önerileri kabul etse de ticari konularda ortak bir karar alınmamıştır. Görüşmeler süresince Almanya Türkiye'yi desteklemiş, İtalya ve Fransa ise ekonomik nedenlerden dolayı Türkiye'ye devamlı olarak zorluk çıkarmıştır (Saraçoğlu, 1992, s. 29). Üçüncü dönemde yapılan görüşmelerde Türkiye tarafı, bazı isteklerine olumlu cevap almasa da en başından beri arzuladığı gümrük birliği hedefine bir adım daha yaklaşmıştır.

Uzun süren müzakereler sonucunda Türkiye, topluluğa Roma anlaşmasının 238. maddesine göre bir gümrük birliğine dayanan 3 dönemli ortaklık anlaşması yapılmasını kabul ettirmiştir. Ayrıca Türkiye'ye 175 milyon ECU (Hesap Birimi)'lük mali yardım verilmesini de sağlamıştır (Karluk, 2005, s. 663). Anlaşmanın en kısa zamanda gerçekleşmesi için yoğun çalışmalar başlatılmış ve Anlaşma metni hazırlanmıştır. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra Türkiye ile Topluluk arasında gümrük birliğine dayanan bir ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. III. Dönem Görüşmeler, ortaklık Anlaşmasının imzalanması ile son bulmuş ve Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme geçilmiştir.

1.3. Türkiye ile AET Arasında Ortaklık Anlaşması'nın İmzalanması

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında tercihini sürekli olarak Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanmış ve Batı dünyası ile olan askeri, politik ve ekonomik ilişkilerini yoğunlaştırmaya başlamıştır. Türkiye, NATO'ya dahil olduktan sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğuna başvurarak Batıyla olan ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir adım atmıştır. Topluluğa katılmakla ekonomik kalkınma sürecinin hızlanacağı düşüncesi ve Yunanistan'dan geride kalmama kaygısı, Türkiye'nin, 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmasına neden olmuştur (Oğuz, 2009, s. 89).

Türkiye'nin ortaklık başvurusunda bulunmasının ardından, taraflar arasında inişli çıkışlı bir dönem başlamıştır. Yaklaşık 4 yıl devam eden müzakereler sonucunda Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık yaratacak bir anlaşmanın imzalanmasına karar verilmiştir. Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık anlaşması, Topluluk yetkilileri ve Türkiye'den siyasi liderlerin katılımıyla 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Ankara Anlaşması, tarafların iç hukuklarının öngördüğü prosedüre göre onaylandıktan sonra, 1 Aralık 1964 yılında resmen yürürlüğe girmiştir (Reçber, 2004, s. 5). Ortaklık anlaşması, Ankara'da imzalandığı için kayıtlara Ankara Anlaşması olarak geçmiştir.

Ankara Anlaşması'nın imzalanması, Türkiye halkı tarafından büyük bir başarı olarak kabul edilmiş ve sevinçle karşılanmıştır. Bu Anlaşma, Türkiye'nin yıllardır devam ettirdiği Batılaştırma çabası ve çağdaş bir toplum yapısına kavuşması yolunda yapılan girişimlerin başarılı sonucu olarak görülmüştür. Anlaşma, Atatürk'ün hedef olarak belirlediği çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmanın ve Avrupa ile bütünleşmenin

önemli bir başlangıcı olarak gösterilmiştir. Başbakan İnönü, imza töreninde yaptığı konuşmasında; ‘*Hakikaten bugün Türkiye’yi Avrupa’ya ebediyen bağlayacak olan bu anlaşmayı imzalamış bulunuyoruz (Karluk, 2013, s. 8)*’ sözleriyle atılan adımın Türkiye açısından ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

1.3.1. Ankara Anlaşması’nın temel özellikleri

Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiler, Roma Anlaşması’nın 238.ci maddesi gereğince imzalanan Ankara Anlaşması’ndan sonra kurumsal ve hukuksal çerçeve kazanmıştır. Ankara Anlaşması, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri Gümrük Birliği’ne götürecektir sade bir çerçeve anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre, taraflar arasındaki bütünleşme, Roma Anlaşması’nda olduğu gibi ekonomik bütünleşmeden geçecek ve Türkiye, Topluluk tarafından yapılan mali yardımlar sayesinde ekonomisini geliştirerek ileride Topluluğa tam üye olarak katılma hakkı kazanacaktır (Tecer, 2007, s. 164)

Ankara Anlaşması, 33 maddeden oluşan Esas Anlaşma, 11 maddelik Geçici Protokol, 9 maddelik Mali Protokol, Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplar olmak üzere toplam beş belgeden oluşmaktadır. Sonradan anlaşmaya bir adet Niyet Bildirisi, iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Alman hükümetine ait iki Bildiri ilave edilmiştir (Demirel, 2003, s. 21)

Yukarıda gösterilen belgelerin içinde en ağırlıklı olan Esas Antlaşmadır. Bu antlaşma ile taraflar arasındaki ortaklık ilişkisinin amacı, ilkeleri, Gümrük Birliği’nin esasları, tarım, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye’nin tam üyelik imkanları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır (Karluk, 2005, s. 675).

Geçici Protokol, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde AET’nin tek taraflı olarak Türkiye’ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları düzenlemektedir. Bu protokol, Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak, Topluluğun tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir.

Mali Protokol ise, Anlaşma’nın 3. maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine

getirmesi için, AET konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'lük kredinin uygulama esaslarını içermektedir (DTM, 2007, s. 289).

1.3.2. Ankara Anlaşması'nın amacı ve ilkeleri

Ankara Ortaklık Anlaşması'nın amacı anlaşmanın ikinci maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasında ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir (Tecer, 2007, s. 164) .

Anlaşma'nın 2. maddesinde gösterilen amaçlara ulaşılması için, Türkiye ile Topluluk arasında 3, 4 ve 5. maddelerde gösterilen şartlara ve usullere göre, gittikçe gelişen bir Gümrük Birliği'nin kurulması öngörülmüştür. Bu çerçevede, Gümrük Birliği'ne geçilmesi hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç aşamalı bir takvime bağlanmıştır (Karluk, 2005, s. 675). Gümrük Birliği'ni hedefleyen Ankara Anlaşması, Topluluğun imzaladığı ikinci anlaşma olmuştur. Birinci ise Yunanistan ile Topluluk arasında imzalanan Atina Anlaşması'dır. Bu anlaşmanın Ankara Anlaşması'ndan farkı yürürlüğe girer girmez bir gümrük birliği rejimi kurulmasını öngörmüş olmasıdır (Ceyhan, 1991, s. 24).

Anlaşma'nın ilkeleri ise giriş kısmında aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

- “Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmak,
- Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi ülke ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,
- Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa tam üye olmasını kolaylaştırmak,
- Roma Antlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek” (İKV, 1995, s. 8).

Ankara Anlaşması'nda Topluluk tarafından belli bir zaman içerisinde Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak için, mali yardımların yapılacağı da ayrıca vurgulanmaktadır. Yukarıda belirtilen amaç ve ilkeleri gerçekleştirmeyi hedef alan Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olarak katılma hedefine hukuki güç kazandıran uluslararası bir belge olmuştur.

1.3.3. Ankara Anlaşması'nın bazı önemli maddeleri

Ankara Anlaşması'nın 10. maddesinde Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında ekonomik işbirliğinin kurulacağı ve hedef olan Gümrük Birliği'nin mal alışverişlerinin tümünü kapsayacağı belirtilmiştir. Buna göre, taraflar arasında ithalat ve ihracatta gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin, miktar kısıtlamalarının ve buna benzer etkili olabilecek her türlü tedbirin yasaklanması öngörülmüştür. Bu maddede ayrıca Türkiye'nin, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesini kabul ettiği ve Toplulukça dış ticarete uygulanan sair mevzuata yaklaşmaya çalıştığı da belirtilmiştir.

Anlaşmanın 11. maddesinde ise ortaklık rejiminin, Topluluğun Ortak Tarım Politikasını göz önünde bulundurarak özel usuller bağlamında tarım ve tarım ürünleri ticaretini kapsadığı vurgulanmıştır. Yani, tüm sanayi mallarının ticaretini ve birçok tarımsal ürünün serbestçe dolaşımını sağlamıştır. 12. maddede ise, taraflar arasında serbest işçi akımının kademeli olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Bozkurt, 2001, s. 342). Bu maddeye göre, Türk işçileri Avrupa'da serbestçe dolaşabilecek ve bu dolaşım sayesinde Türkiye'nin işsizlik sorunu çözüme kavuşturulacaktır. Aynı zamanda Türkiye'den Topluluk ülkelerine giden işçilerin tasarrufları sayesinde Türkiye, dış ödemeler dengesini düzene koyacaktır.

Ankara Anlaşması'nın "Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması" başlıklı ikinci kısmında yukarıda gösterilen maddelerle beraber bazı önemli olacak maddeler de vardır. Bu maddeleri kısaca yorumlarsak; yerleşim hakkı sınırlandırılmasının aradan kaldırılması (madde 13), hizmet sektöründe serbestçe hareket edilmesi (madde 14), mal, hizmet ve sermaye alışverişlerinde ödenecek ücretin, alacaklının ikamet ettiği ülke parasına göre ödenmesine izin verilmesi (madde 19), her üye devlet ülkesinde ikamet edenlerin, Türkiye'nin başka bir üye devlete tanıdığı bütün kolaylıklardan yararlanması (madde 20) ve başka devletlerin Topluluğa katılması durumunda, katılan devlete karşı taraflar

arasında ticaretin ve karşılıklı çıkarların korunması (madde 21) da anlaşmada öngörülmüştür (Gümrükçü ve Karabacak , 2011, s. 269).

Anlaşma'nın "Genel ve Son Hükümler" olarak adlandırılan sonuncu kısmında ise, Anlaşmada gösterilen amaçların gerçekleştirilmesi için, anlaşmanın uygun gördüğü zamanlarda Ortaklık Konseyi'nin karar alma yetkisinin olduğu belirtilmiştir (madde 22). Karar alma sürecinde tarafların birer oy kullanma hakkı bulunmakta ve alınan kararlarda eşit bir şekilde temsil edilmektedirler (madde 23). Alınan kararların yerine getirilmesi için, her iki taraf üzerine düşen yükümlülükleri almak zorundadır.

Anlaşmanın 24. Maddesine göre, Ortaklık Konseyi, kendi görevlerini yerine getirmesinde yardımcı olabilecek ve Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkileri yürütecek komiteler kuracaktır. Kurulacak komite ve organlar sayesinde anlaşmanın iyi bir şekilde yürütülmesi ve gerekli işbirliğinin devamlılığı sağlanacaktır. Kurulan komitelerin görev ve yetkileri Ortaklık Konseyi tarafından belirlenecektir (Bozkurt, 2001, s. 345).

1.4. Ankara Anlaşması'nın Ortaklık Organları

Türkiye'nin, Topluluğa tam üye olarak katılımı olmadığı için Avrupa Birliği'nin kurmuş olduğu organlara katılma yetkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan Ankara Anlaşması, taraflar arasındaki ilişkilerin gittikçe geliştirilmesi ve alınan ortak kararların uygulanması için çeşitli organların kurulmasını öngörmüştür. Bu anlaşmaya göre taraflar arasında kurulması öngörülen ortaklık organları; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu, Gümrük İşbirliği Komitesi, Gümrük Birliği Ortak Komitesi ve Karma İstişare Komitesi olmak üzere altı kurumdan oluşmuştur.

1.4.1. Ortaklık Konseyi

Ankara Anlaşması'nın 6. maddesi gereğince kurulan Ortaklık Konseyi, Türkiye-AB ortaklığının, en yetkili yürütme organıdır. Ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesi ile Ankara Anlaşması ve ona dayanan protokollerin öngördüğü durumlarda Konseyin karar alma yetkisi vardır. Konseyin karar alma yetkisiyle beraber gerekli konularda tavsiyede bulunma ve ortaklık rejiminin sonuçlarını inceleme yetkisi de bulunmaktadır (madde 22).

Konseyin temel görevi, ortaklık rejiminin uygulanmasını ve Ankara Anlaşması'nda öngörülen hedeflere ulaşılmasını sağlamaktır.

Ortaklık Konseyi, Topluluk üyesi ülkelerin ve Türkiye hükümetinin temsilcilerinden oluşmaktadır. Karar alma sürecinde taraflar eşit olarak temsil edilmekte ve kararlar oy birliği ile alınmaktadır (madde 23). Karar alınırken her iki tarafın da birer oy kullanma hakkı vardır. Kararlar oybirliği ile alındığından taraflar veto hakkına da sahiptir.

Ortaklık Konseyi, yılda en az iki defa olmakla Bakanlar veya Büyükelçiler düzeyinde toplanmaktadır. Bu toplantılarda Konsey Başkanlığı, altışar aylık süreler itibarıyla Türkiye ile Topluluk üyesi ülkelere seçilen temsilcilerin biri tarafından sırayla yapılmaktadır (madde 24).

Ortaklık Konseyi, yukarıda açıklanmış bulunan yapısı ve yetkisi çerçevesinde, Türkiye ile AET ilişkilerinin şekillendirilmesi ve yönlendirilmesi bakımından en etkin kuruluş olarak, siyasi konularda olduğu kadar, ekonomik ve ticari ilişkilerde de önem taşımaktadır (DTM, 2007, s. 291).

1.4.2. Ortaklık Komitesi

Ankara Anlaşması'nın 24. maddesine göre, Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardımcı olacak bir komite kurulmasına karar verebilir. Bu maddenin verdiği yetkiyle Ortaklık Konseyi, 1 Aralık 1964 tarihinde 3/64 sayılı kararı ile Ortaklık Komitesi'ni kurmuştur (Tecer, 2007, s. 176). Ortaklık Komitesi, Konseyde olduğu gibi Topluluk üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin temsilcilerinden oluşur. Ortaklık Komitesi'nin görev ve yetkileri Konsey tarafından belirlenir.

Ortaklık Komitesi'nin görevi, görevlerini yerine getirirken Ortaklık Konseyi'ne yardımcı olmak, özellikle de Ankara Anlaşması'nın yürütülmesi için gerekli işbirliğinin devamlılığını sağlamaktır. Aynı zamanda Ortaklık Komitesi, Konseyin gündemini hazırlamak ve onun vereceği talimatlara uygun olarak ortaklık ilişkisiyle ilgili teknik sorunlar üzerinde incelemeler yapmakla da görevlidir (Karluk, 2005, s. 784). Ortaklık Komitesi'nin karar alma yetkisi olmadığından hazırladığı raporlar oylama yapılmadan doğrudan Ortaklık Konseyine sunulur.

1.4.3. Karma Parlamento Komisyonu

Karma Parlamento Komisyonu, Ankara Anlaşması'nın 27. maddesine istinaden Avrupa Parlamentosu'nun (AP) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) kararları göz önünde bulundurularak, 17 Eylül 1965 tarihinde Ortaklık Konseyi tarafından kurulan demokratik denetim organıdır (Coşkun, 2001, s. 173). Bu organın amacı, Avrupa Parlamentosu ve TBMM arasındaki işbirliğini ve ilişkileri kolaylaştırmaktır.

Parlamento Komisyonu'nun görevi, Ortaklık Konseyi tarafından hazırlanan yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiler konusunda görüş alışverişi yaparak tavsiyelerde bulunmaktadır. Komisyon, Avrupa Parlamentosu ve TBMM'den eşit sayıda seçilen toplam 36 üyeden oluşmaktadır. KPK, yılda iki defa toplantı geçirmekte ve toplantılarda Komisyon başkanlığı AP ve TBMM başkanları tarafından yapılmaktadır (Tecer, 2007, s. 177).

1.4.4. Gümrük İşbirliği Komitesi

Ankara Anlaşması'nın 24. maddesi uyarınca 15 Aralık 1969 tarihinde Ortaklık Konseyi tarafından kurulan bir diğer organ ise Gümrük İşbirliği Komitesi'dir. Komite'nin görevi, taraflar arasında gümrük işbirliği ile ilgili yükümlülüklerin doğru ve düzenli bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve gümrük alanında kendisine Ortaklık Konseyi tarafından verilen görevleri yerine getirmektir (DTM, 2007, s. 293). Karar alma yetkisi olmayan İşbirliği Komitesi, bir yandan üye devletlerin gümrük uzmanları ve Komisyon servislerinin gümrük sorunları ile ilgili görevli memurları, diğer yandan Türk gümrük-ticaret müşavirlerinden oluşmaktadır.

1.4.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı ile Türkiye ile Topluluk arasında kurulmuş olan başka bir yürütme organıdır. Bu Komite'nin temel görevi, Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini sağlamak amacıyla yetkili olduğu alanlarda taraflar arasında bilgi ve görüş alışverişi yapmak ve Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmaktır. (Reçber, 2004, s. 34) Ayrıca Komite görevlerini yerine getirmesinde kendisine yardımcı olacak alt komiteler ya da çalışma grupları oluşturma yetkisine de sahiptir.

Ortaklık Konseyi'nin kararında Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin, ayda en az bir defa toplantı yapması öngörölmüş olsa da uygulamada bu toplantılar yılda bir yada iki kere yapılmaktadır. Bu toplantılar Türkiye ile Topluluk üyesi olan devletlerin temsilcilerinden oluşmakta ve Komite başkanlığı, taraflar arasında dönüşümlü olarak altı aylık dönemler içinde sırayla yapılmaktadır (Gümrükçü, 2002, s. 71).

1.4.6. Karma İstişare Komitesi (Ortak Danışma Komitesi)

Ankara Anlaşması'nın 27. maddesinde Türkiye ile Topluluk arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve temasların kolaylaştırılması için her türlü tedbirin alınması öngörölmüştür. Ortak Danışma Komitesi, bu maddeye uygun olarak AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Türkiye'den çeşitli ekonomik ve toplumsal çıkar gruplarını temsil eden kişilerin katılımıyla 1995 yılında kurulmuştur (Karlık, 2005, s. 789).

Komitenin görevi, Topluluk ile Türkiye arasındaki karşılıklı anlayış ve bilgilendirme düzeyini yükseltmek ve her iki tarafın yarar sağlayacağı fırsatları en yüksek düzeye çıkarmaktır. Aynı zamanda AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Türkiye'deki ekonomik ve sosyal çıkar grupları arasındaki diyalogun geliştirilmesini sağlamaktır.

1.5. Ankara Anlaşması'nın Dönemleri

Ankara Anlaşması'nın 2. maddesi, Türkiye ile Topluluk arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin karşılıklı olarak dengeli bir şekilde geliştirilmesini, Türkiye'nin, ekonomi kalkınmasını hızla geliştirerek Türk halkının yaşama şartlarını iyileştirmesini ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için bir Gümrük Birliği kurulmasını öngörmüştür. Nihai hedefin Topluluğa tam üye olduğu bu anlaşmada gümrük birliğine geçmeden önce ortaklığın üç dönemde gerçekleşeceği belirtilmiştir. Taraflar arasındaki ilişkiler hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç kademe gerçekleşecek ve son dönemin sonunda Gümrük Birliği'ne geçilecektir.

1.5.1. Hazırlık dönemi

Hazırlık dönemi, Ankara Anlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde resmen yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Hazırlık döneminde, Türkiye'nin geçiş ve son dönemlerde üzerine

düŖen yükümlölükleri yerine getirmesi için, Topluluğun yardımıyla ekonomisini geliŖtirmesi öngörölmüŖtür. AnlaŖmaya göre, hazırlık döneminde Türk tarafı hiçbir yükümlölük almayacak ve Topluluk tarafından yapılacak mali yardımlar sayesinde ekonomisini geliŖtirecektir. Böylece, Türkiye ekonomisi hazırlık dönemi için öngörölen beŖ yıllık sürenin sonunda yükümlölükleri kaldırabilecek durumdaysa o zaman geçiŖ dönemine geçilecektir. Aksi takdirde hazırlık dönemi için öngörölen süre on yıla kadar uzatılacaktır (Aslan, 2000, s. 11).

Hazırlık döneminin Türkiye açasından en önemli tarafı da tek taraflı olarak bazı ihraç ürünlerine belirli kotalar dahilinde gümrük indirimleri yapılmıŖ olmasıdır. Türkiye ekonomisinde tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık gibi geleneksel mallar ihraç ürünlerinin başında gelmekteydi (Karluk, 2013, s. 60). Bu nedenle Ankara AnlaŖması'nın yürürlüğe girmesiyle ilk olarak bu mallara tarife kotaları açılmıŖ ve sonraki yıllarda kotalar arttırılmıŖtır. Daha sonrasında yeni ihraç malları olan taze balık, taze üzüm, portakal, bazı Ŗarap ve tekstil ürünleri için de gümrük indirimleri uygulanmıŖtır. Aynı zamanda hazırlık döneminde Türkiye'ye 175 milyon ECU değerinde mali yardım da yapılmıŖtır (Oğuz, 2012, s. 53).

Türkiye ekonomisinin güçlendirilmesi amacıyla yapılan yardımlara rağmen, Türkiye'nin Topluluğa yönelik ihracatında önemli bir geliŖme yaŖanmamıŖtır. Hazırlık dönemi boyunca ithalat, ihracattan hızlı geliŖmiŖ ve Türkiye'nin toplam ithalatında Topluluğun payı gittikçe artmıŖtır. Aynı zamanda hazırlık döneminde iŖgücünün serbest dolaŖımı, yerleŖme hakkı ve hizmet edimi serbestliği konularında da bir geliŖme saęlanamamıŖtır. Bu nedenlerden dolayı 5 yılda tamamlanması öngörölen hazırlık dönemi 9 yılda tamamlanmıŖtır.

1.5.2. GeçiŖ dönemi

Hazırlık döneminde öngörölen beŖ yıllık sürenin tamamlanmasının ardından, Türkiye'nin baŖvurusu üzerine taraflar arasında anlaŖmanın ikinci aŖaması olan geçiŖ dönemi için görüŖmeler baŖlamıŖtır. Ankara AnlaŖması'nda, geçiŖ döneminin gerçekleŖme koŖullarını, usullerini, sıra ve sürelerini belirlemek üzere taraflar arasında bir Katma Protokol imzalanması öngörölmüŖtür. Katma Protokol, taraflar arasında yapılan görüŖmeler sonucunda 13 Kasım 1970 tarihinde taraflar arasında geçiŖ döneminin

şartlarını belirlemek amacıyla imzalanmış ve onay işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle 1 Ocak 1973 yılında resmen yürürlüğe girmiştir (Koçak, 2009, s. 135). Protokol'ün resmen yürürlüğe girmesiyle hazırlık dönemi son bulmuş ve taraflar arasında geçiş dönemi başlamıştır.

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan geçiş döneminde, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanarak, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulması hedeflenmiştir. Katma Protokol'de, aynı zamanda karşılıklı olarak işçilerin serbest dolaşımının sağlanması, Topluluk ile Türkiye arasında ekonomik farkı aradan kaldırarak politikaların yaklaştırılması, tarım ürünlerinde tavizli rejiminin uygulanması, malların ortak pazarlarda serbest dolaşımı ve nihai hedef olarak da Gümrük Birliği'ne geçilmesi amaçlanmıştır (Özer, 2009, s. 92). Bu amaçların gerçekleştirilmesi için geçiş döneminin 12 yılda tamamlanması öngörülmüş, ancak bu sürenin yeterli olmaması durumunda geçiş döneminin 22 yıla kadar uzatılacağı belirtilmiştir.

Hazırlık döneminden farklı olarak, geçiş döneminde her iki taraf karşılıklı ödünler vererek bazı yükümlülükleri üstlenmişlerdir. Topluluk, geçiş dönemine geçilmesinin ardından Türkiye'nin ihracatında yer alan bazı tekstil ve petrol ürünleri istisna olmakla, tüm sanayi ürünlerine gümrük indirimleri yaparak vergileri sıfıra indirmiştir (Karlık, 2013, s. 62). Topluluk, aynı zamanda Türkiye'ye mali yardımın yapılması, serbest dolaşımın sağlanması ve buna benzer konularda da bir sıra yükümlülük almıştır. Bu bağlamda, taraflar arasında imzalanan II. Mali Protokol ile Türkiye'ye 220 milyon ECU değerinde destek amaçlı yardım yapılmıştır (Tecer, 2007, s. 171).

Bunlara karşılık olarak Türkiye ise, Topluluk menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri kademeli bir şekilde kaldırmayı öngörmüştür. Gümrük vergilerinin kaldırılması bir kısım mallarda 12 yıl, korunması gereken hassas sanayi ürünlerinde ise 22 yıl olarak belirlenmiştir (Topal, 2009, s. 15). Türkiye geçiş döneminde, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmekle beraber ekonomisini geliştirip, malların kalitesini ve rekabet gücünü artırarak ekonomisini son aşama için hazır duruma getirecektir.

Geçiş döneminde Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiler beklendiği gibi devam etmemiş, içsel ve dışsal nedenlerden dolayı ilişkiler donma noktasına gelmiştir. Türkiye, yaşanan 1973 petrol krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle geçiş dönemi boyunca üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmekte zorlanmış ve bu nedenle üzerine düşen

yükümlülükleri 1976 yılına kadar ancak yerine getirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, 25 Aralık 1976 tarihinde Katma Protokol'ün 60. maddesine dayanarak, Topluluk ile ilişkilerin tek taraflı olarak dondurulması için başvuruda bulunmuştur (Aslan, 2000, s. 13). Topluluk, Türkiye'nin başvurusuna 21 Eylül 1979 tarihinde cevap vermiş ve Türkiye'nin ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak, ilişkilerin beş yıl süre ile askıya alınmasına karar vermiştir.

Bu kararın ardından Topluluk ile Türkiye arasında Ortaklık Konseyi düzeyinde toplantı yapılmış, tarım ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar kaldırılmasına ve işçilerin karşılıklı olarak serbest dolaşımının sağlanmasına karar verilmiştir. Ancak bu toplantının üstünden çok geçmeden, Türkiye'de 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi gerçekleşmiş (Aslan, 2000, s. 13) ve bununla da Topluluk ile Türkiye arasındaki ilişkiler 5 yıl boyunca tamamen kesilmiştir. 1980-1985 yılları arasında tam bir belirsizlik ortamına giren ilişkiler, 1986 yılından itibaren yeniden canlanmaya başlamıştır. 1987 yılında Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik başvurusunun ardından, yaşanan gelişmeler sonucunda Gümrük Birliği'nin 1995 yılında tamamlanması ile geçiş dönemi son bulmuş ve ilişkilerde son döneme geçilmiştir.

1.5.3. Son dönem

Ankara Anlaşması'nın 5. maddesine göre, geçiş döneminden sonra başlayacak olan son dönemde taraflar arasında Gümrük Birliğine geçilecek ve ekonomi politikaları arasında uyumlaştırma sağlanacaktır. Bununla da taraflar arasında sanayi mallarında olduğu gibi tarım ürünleri ticaretinde de serbest dolaşıma geçilecek, malların, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması yönünde somut adımlar atılacaktır. Gümrük Birliği'nin sonunda ise, Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi gereğince Türkiye, üstleneceği yükümlülüklerin tamamını kaldırabilecek ekonomik yapıya sahip olduğunda Türkiye'nin Topluluğa katılma olanağı incelenecektir. Buradan da görüleceği üzere Türkiye ile Topluluk arasında kurulan ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Topluluğa tam üyelik olmuştur (Kılıç, 2002, s. 113).

1.5.4. Türkiye'nin Avrupa Topluluğa tam üyelik başvurusu (1987)

Avrupa'da 1970'li yıllarda başlayan ekonomik krizin, Topluluk ülkelerini etkilediği bir dönemde Türkiye, üzerine düşen yükümlülüklerin tek tarafı olarak dondurulmasına karar vererek, görevlerini yerine getirmekten kaçınmıştır. Bunun üzerine gerçekleşen askeri darbe sonucunda Topluluğun Türkiye'ye sağlaması gereken mali yardımları durdurması, Türkiye'nin ekonomisine doğrudan etki göstererek durumu daha da zorlaştırmıştır (Karluk, 2013, s. 63).

Gün geçtikçe kötüye giden Türkiye ekonomisi, 6 Kasım 1983 yılında yapılan başkanlık seçimlerinin ardından yeniden canlanmaya başlamıştır. Seçimler sonucunda iktidara gelen Özal başkanlığındaki ANAP hükümetinin, ülke ekonomisini yeniden yapılandırması ve Türkiye'nin demokratikleşme sürecine girmesi Topluluğun Türkiye'ye bakışını değiştirmiştir (Arslan, 2008, s. 128). Bu gelişmelerin ardından askıya alınan Türkiye-Topluluk ilişkileri, taraflar arasında 16 Eylül 1986 tarihinde yapılmış olan Ortaklık Konseyi toplantısı ile yeniden başlamıştır (Karluk, 2013, s. 65).

Toplantıdan kısa bir süre sonra Türkiye, Roma Anlaşması'nın 237. maddesine dayanarak, 14 Nisan 1987 yılında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bunun üzerine Ortaklık Konseyi, 27 Nisan'da yapmış olduğu toplantıda Türkiye'nin talebini incelemek üzere, Topluluk Komisyonu'ndan konuyla ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir (Manisalı, 2002, s. 91). Türkiye'nin başvurusu, Ankara Anlaşması'nın öngördüğü ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Çünkü Ortaklık Anlaşması'nın 28. maddesine göre, Türkiye'nin, yükümlülüklerin tamamını üstlenebileceği durumda Topluluğa katılması söz konusu olacaktır. Bu nedenle Topluluk Türkiye'den başvurusunu iptal etmesini istemiş, ancak Türkiye tam üyelik konusunda ısrar etmiştir.

(a)- Tam üyelik başvurusunun nedenleri

Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunması birtakım siyasi, sosyal ve ekonomik nedenleri ön plana çıkarmıştır. Siyasal nedenlerin en başında her zaman olduğu gibi Türkiye'nin batılılaşma arzusu gelmekteydi. Topluluğun Türkiye'yi tam üyeliğe kabul etmesi durumunda Türkiye, Batılılaşma yolundaki mücadelesini tamamlamış olacaktır.

Siyasi nedenlerden bir değeri ise Yunanistan faktörü olmuştur. Yunanistan'ın 1975 yılında Topluluğa tam üyelik başvurusu ve 1981 yılında Topluluğa üye devlet olarak kabul edilmesi dengeleri bozmuştur. Yunanistan, Türkiye ile arasındaki sorunları Topluluk organlarına taşıyarak Türkiye'ye karşı Batı dünyasını arkasına almıştır (Köse, 2001, s. 129). Aynı zamanda Yunanistan, Topluluğun karar alma mekanizmasında yer alarak Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin düzelmesine engel olmuştur. Bu nedenle Türkiye bir an önce Topluluğa katılmakla bu sorunları ortadan kaldırmak istemiştir.

Katma Protokol'de malların, hizmetlerin, kişilerin karşılıklı olarak serbest dolaşımının sağlanması öngörülmüş, ancak geçiş döneminde bu konularda ilerleme kaydedilmemiştir. İlişkilerin dondurulması ile Türkiye vatandaşlarının Topluluk ülkelerinde serbest dolaşımı yarım kalmıştır. Türkiye'nin Topluluğa katılmasıyla işçilerin, Topluluk ülkelerinde serbest dolaşım hakkını yeniden elde edeceği düşünülmüştür. Bu sayede hem işsizlik sorunu çözüme kavuşacak hem de işçi dövizlerinden yararlanabilme imkanı artacaktır.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna siyasal olduğu kadar ekonomik nedenler de etkisini göstermiştir. 1983 yılında yeniden canlanmaya başlayan Türkiye ekonomisinin, dışa açılması ve rekabet gücünün artırılması Türkiye'nin başvurusunda önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin başvurusunda ekonomik nedenlerden diğeri ise, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin dondurulmuş olmasıdır (Demirel, 2003, s. 44). Bu dönemde Yunanistan, Portekiz, İspanya'nın katılımıyla Topluluğun genişlemesi ve Topluluğa katılan ülkelerin Türkiye ile yaklaşık aynı ürünleri ihraç ediyor olmaları Türkiye'nin Topluluk pazarındaki önemini kaybetmesine neden olmuştur. Türkiye, bir an önce Topluluğa katılmakla dengeleri sağlayarak pazardaki yerini korumak istemiştir.

Türkiye, Topluluğa katılmakla bir taraftan ülkeye yabancı sermaye akışını hızlandırmak, öte yandan Topluluk üyelerine sağlanmakta olan kredi olanaklarından yararlanmak istemiştir. Çünkü Topluluğun Türkiye'yi üyeliğe kabul etmesi durumunda Türkiye, verilmesi kararlaştırılan mali yardımları alabilecek ve sağlanacak kredilerle ekonomik kalkınmasını hızlandırabilecektir.

(b)- Topluluğun Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna cevabı

Türkiye'nin tam üyelik başvurusu üzerine Konsey, AT Komisyonu'ndan Türkiye'nin Topluluk üyesi olup olamayacağı hususunda bir rapor hazırlamasını

istemiştir. Bunun üzerine çalışmalara başlayan AT Komisyonu, uzun süren değerlendirmeler sonucunda raporunu tamamlayarak 17 Aralık 1989 tarihinde Konseye sunmuştur. Komisyonun hazırladığı rapor, 5 Şubat 1990 tarihinde Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiştir (Koyuncu Efendioğlu, 2011, s. 53). Konsey, Türkiye'nin birliğe tam üye olarak kabul edilmesi için ilerleme kaydetmesi gerektiğini vurgulayarak tam üyelik başvurusunu reddetmiştir. Aynı zamanda Topluluğun kendi içindeki reformları yerine getirmeden yeni bir üye kabul etmeyeceğini de açıklamıştır.

Komisyonun hazırladığı raporda tam üyelik başvurusunun kabul edilmemesinin bazı siyasi, sosyal ve ekonomik nedenleri gösterilmiştir. Bunlar:

- Türkiye ile Topluluk arasında tarım alanında olduğu kadar sanayi sektöründe de önemli olan yapısal farklılıklar,
- Düşük bir sosyal koruma düzeyi ve Türkiye ile Topluluk arasında kalkınma düzeyi farkının büyüklüğü,
- İşsizlik ve enflasyon oranlarının Topluluk ortalamasının çok üstünde olması,
- Türkiye'nin, insan hakları ve azınlık kimliklerine saygı konusunda demokrasi için gerekli olan düzeye ulaşmaması,
- Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar ve Kıbrıs sorunudur (Yiğit, 2006, s. 91).

Komisyonun raporunda belirtilen nedenlerin dışında, Türkiye'nin üyeliğinin kabul edilmemesinin başka nedenleri de bulunmaktaydı. Türkiye, kişi sayısına göre beşinci sırada yer alıyordu ve yakın gelecekte Topluluk ülkelerinden daha çok nüfuzla sahip olacağı tahmin ediliyordu. Türkiye'de nüfuzun artmasıyla işsizlik sorunu da artmaya başlamıştı. Türkiye, Yunanistan dışında diğer Topluluk ülkeleri ile komşu değildi ve bu ülkelere göre daha yoksuldu (Müftüler Baç, 2001, s. 39). Taraflar arasında siyasi ve ekonomik alanlarda olduğu gibi, kültürel alanda da çok büyük farklılıklar bulunmaktaydı. Topluluk, sayılan tüm bu olumsuzlukları göz önünde bulundurarak Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu reddetmiştir.

1.5.5. Gümrük Birliği'ne geçmeden önce Türkiye-AB ilişkileri (1990-1995)

Topluluk, Türkiye'nin üyelik başvurusunu reddetmekle birlikte ilişkilerin devam ettirilebilmesi için bazı konularda tavsiyede bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye ile ilişkilerin mali işbirliğinin yeniden başlatılması, sanayi ve teknolojik işbirliğinin güçlendirilmesi, siyasal ve kültürel bağların derinleştirilmesi ve Gümrük Birliği sürecinin tamamlanması doğrultusunda geliştirilmesini önermiştir (Tecer, 2007, s. 175). Türkiye tarafı ise, Topluluğun önerisini olumlu değerlendirmiş ve gümrük birliğinin 1995 yılında gerçekleştirilmesine yönelik hazırlıklara başlanmıştır.

Taraflar arasında yaşanan gelişmelere paralel olarak Ortaklık Konseyi, beş yıllık sürenin ardından ilk toplantısını 30 Eylül 1991 tarihinde yapmıştır (Birand, 2001, s. 480). Bu toplantıda Gümrük Birliği'ne gidilmesi için gerekli olan çalışmaların başlatılmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından 1992 yılına geçildiğinde ilişkilerde tekrar bir canlanma yaşanmış ve Türkiye içinde gümrük birliği olayı konuşulmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Türkiye'de başbakan olarak görev yapan Süleyman Demirel, hazırlıkların hızlı bir şekilde devam etmesini, gerekirse ödün verilerek gümrük birliğinin kısa zaman içerisinde tamamlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Türkiye ile Topluluk arasında yapılan hazırlıkların sonucu olarak bir çalışma programı hazırlanmış ve 21 Ocak 1992 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır (Akgönenç, 2009, s. 61).

Taraflar arasında yaşanan bir diğer gelişme ise, aynı yıl içerisinde gerçekleşen Lizbon zirve toplantısı olmuştur. Bu toplantıda Türkiye açısından önemli kararlar alınarak, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve gümrük birliğine gidilmesi yönündeki kararlılık topluca dile getirilmiştir. Taraflar arasında 9 Kasım 1992 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında gümrük birliğine gidilmesine ilişkin ilk resmî açıklama yapılmıştır. Bu toplantıda, giderek güçlenen bir ilişki kurulması ve bu çerçevede Gümrük Birliği'nin 1995 yılında tamamlanması konusundaki kararlıktan söz edilmiştir. Kasım 1993 tarihinde gerçekleşen bir diğer Ortaklık Konseyi'nde ise, 12 yıldan beri ilk defa siyasi bir karar alınarak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bütünleşme konusunda sadece Gümrük Birliği için adım atılmıştır (Manisalı, 2002, s. 93). Türkiye tarafı, gümrük birliğini tam üyelik yolunda bir araç olarak gördüğünü sürekli dile getirmiş olsa da karşı taraftan bu konuda olumlu bir yanıt alamamıştır. Avrupa Birliği, yalnızca gümrük birliği konusunda karşılık vermiş ve tam üyeliği hedef olarak görmemiştir. Bu da sonuç olarak Türkiye'nin sadece gümrük birliği ile yetinmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde 1993 yılı önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Avrupa Birliği'nin, 21-22 Haziran 1993'te Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da yaptığı zirve toplantısında, Türkiye ile ilişkileri etkileyecek önemli kararlar alınmıştır (Birand, 2001, s. 483). Bu toplantıda 10 orta ve doğu Avrupa ülkesinin tam üye adaylıkları kabul edilmiştir. Ayrıca Birliğe tam üye olabilmek için herkesin uyması gereken Kopenhag kriterleri belirlenmiştir ki, bu da Türkiye'nin ileride Avrupa Birliği'ne katılımını zorlaştıracaktır.

1994 yılı Gümrük Birliği hazırlıklarının tamamlanması ile geçmiştir. Bu süreçte her zaman olduğu gibi Yunanistan, Türkiye'ye engel olmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Türkiye ile gümrük birliğine gidilmesine karşılık, ekonomik kayıplarını karşılayabilmesi için kredi yardımı yapılmasını ve Kıbrıs'ın tam üye adayları listesine eklenmesini istemiştir (Birand, 2005, s. 365). Bu isteklerin yerine getirilmemesi durumunda veto hakkını kullanarak gümrük birliğinin gerçekleşmesine engel olabilecektir. Yunanistan, kısa zamanda bu durumdan yararlanarak iki hedefi de gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bundan sonraki dönemde ise, Kıbrıs ile tam üyelik müzakerelerin başlaması tarihinin belirlenmesini istemiş, aksi takdirde taraflar arasında gümrük birliğinin imzalanmasını kabul etmeyeceğini açıklamıştır.

İlk başlarda Yunanistan'ın tam üyelik isteğine AB tarafından olumlu cevap gelmemiştir. Bunun da nedeni kesin tarihin verilmesi, Kıbrıs'ın tam üyeliğinin şimdiden garantiye alınması demek olacaktı. Bu konuda müzakerelerin devam ettiği bir dönemde Gümrük Birliği'nin hazırlıkları tamamlanmış, geriye bir araya gelerek imzalanması kalmıştır. Bu amaçla taraflar arasında 19 Aralık 1994 tarihinde Ortaklık Konseyi'nin 35nci dönem toplantısı yapılmıştır (Çeçen, 2008, s. 391). Ancak bu toplantıda istediğini alamayan Yunanistan, veto hakkını kullanarak gümrük birliğinin gerçekleşmesini engellemiştir. Bununla da Kıbrıs konusunda kesin tarih alınmadan, anlaşmayı kabul etmeyeceğini bir daha göstermiştir.

Toplantının ertelenmesi sonucu taraflar arasındaki gerginlik artmış, ilişkilerde kritik bir döneme girilmiştir. Gümrük Birliği görüşmelerinin tamamen durma noktasına geldiği bir sırada, ABD'nin devreye girmesi ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. ABD, Türkiye'nin, Kıbrıs'a kesin müzakere tarihi verilmesine itiraz etmemesini, gümrük birliğine odaklanmasını önermiştir. Çünkü Kıbrıs Türkiye'nin onayı olmadan tam üyeliğe kabul edilemez. Ayrıca Gümrük Birliği, tam üyeliğe giden yolda Türkiye için çok

önemlidir (Akgönenç, 2009, s. 70). ABD'nin bu görüşü Türkiye'de olumlu değerlendirilmiş ve gümrük birliğinin Katma Protokol'de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

1.6. Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliği

Taraflar arasında hazırlıkların tamamlanması sonucu 6 Mart 1995 tarihinde Bakanlar düzeyinde toplanan Ortaklık Konseyi'nin, 1/95 sayılı kararı gereğince Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından Gümrük Birliği, Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandıktan sonra 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir (Morgil, 2003, s. 107). Bununla da Türkiye, Birliğe tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni tamamlayan ilk ve tek ülke olmuştur. Bu konseyde aynı zamanda Kıbrıs ile müzakerelerin 6 ay sonra başlatılacağı açıklanmış ve bunun üzerine Yunanistan da istediğini elde ederek vetosunu kaldırmıştır.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle Türkiye, AB'den yapılan sanayi ürünleri ithalatında uygulanmakta olan gümrük vergilerini, miktar kısıtlamalarını ve eş etkili diğer tüm ödemeleri kaldırmıştır. Ayrıca üçüncü ülkelerden yapmakta olduğu sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük tarifeleri ve benzeri diğer ödemeleri de AB Ortak Dış Tarifeleri'ne uyumlu hale getirmeye başlamıştır (Palabıyık ve Yıldız, 2006, s. 76). Bunun karşılığında Avrupa Birliği, üzerine düşen yükümlülükleri çok daha önceden yerine getirmiş olduğu için, gümrük birliğinin yürürlüğe girmesiyle gümrük vergilerini ve benzeri diğer tüm ödemeleri kaldırması gereken taraf Türkiye olmuştur. Kapsamı sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ile sınırlandırılan GB Anlaşması, gümrük tarifelerinin indirilmesi, ortak gümrük tarifelerinin benimsenmesi ile yanaşık mevzuat uyumu, rekabetin korunması ve teknik engellerin kaldırılması gibi daha kapsamlı bir bütünleşmeyi de öngörmüştür (Tecer, 2007, s. 182).

Gümrük Birliği anlaşmasından sonra Türkiye'nin ihracatında artımın olması beklenirken, gümrük indirimlerinin uygulanması sonucu ithalatın ihracattan daha fazla olması, ülkenin ekonomisini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Gün geçtikçe ülke pazarlarında Avrupa malları artmaya başlamıştır (Hatipler, 2011, s. 23). En kötüsü de Avrupa Birliğine katılmak için, gümrük birliğinin tam üyelik yolunda bir araç olarak görülmesi bu artışı göz ardı etmiştir. Türkiye tarafı, gümrük birliğini tam üyelik yolunda bir başarı olarak

gördüğü için, nasıl bir anlaşmayı imzaladığının farkında bile olmamıştır. Aslında Türkiye, tek yanlı olarak öyle bir yükümlülük altına girmiştir ki, bunu yalnız AB'ye tam üye olan bir ülke yerine getirebilir. Türkiye, başlıca olarak AB'nin dış ticaret politikasına uyma zorunluluğunu kabul etmiştir (Manisalı, 2002, s. 103). Yani AB, herhangi bir üçüncü ülke ile ticaret anlaşması yapacağı zaman Türkiye, AB'nin karar alma mekanizmasında yer almayacak ve AB'ye tam üye olmadığı için veto hakkını kullanarak kendi ulusal çıkarlarını savunamayacaktır. Bu durumda Türkiye, gıyabında belirlenen dış ticaret politikalarına uymakla yükümlü olacaktır.

Türkiye, ikinci bir yükümlülük olarak üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşması yapma hakkına da sahip değildir. Böyle bir anlaşmanın yapılabilmesi için, AB'nin o ülke ile benzer ticaret anlaşmasının olması gerekir. Örneğin Türkiye, özel olarak ilişkilerini geliştirmek istediği Azerbaycan ile bir ticaret anlaşması yapmak istiyorsa, o zaman Türkiye'nin yapacağı bu anlaşma, AB'nin Gümrük Birliği sisteminin işleyişini etkilememelidir (Manisalı, 2002, s. 114). Aksi takdirde Türkiye, GB sistemi içinde rekabeti bozmuş kabul edilir ve bu anlaşma AB tarafından engellenir.

Gümrük Birliği anlaşması, ekonomik olduğu kadar siyasal alanlarda da Türkiye'yi AB'ne bağlamıştır. Anlaşmanın 64. maddesine göre AB Adalet Divanı, Gümrük Birliği ile ilgili olarak hangi kararları alırsa, Türkiye'nin bu kararlara kesin olarak uymak zorunluluğu vardır. Böylece anlaşmanın bu maddesi, Türkiye üzerinde siyasi ve hukuki bir yönlendirmenin olduğunu da ortaya çıkarmaktadır (Manisalı, 2002, s. 114). Sonuç olarak Gümrük Birliği, Türkiye'yi ekonomik ve siyasal bağlamda tek yanlı olarak yükümlülük altına sokan ve Avrupa Birliğine bağımlı hale getiren bir vesayet anlaşması olmuştur.

1.7. Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye-AB İlişkileri

Gümrük Birliği sonrası dönemde Türkiye-AB ilişkileri çok sancılı bir şekilde devam etmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu Doğu Avrupa, Karadeniz ve Kafkaslarda çok sayıda yeni devletin ortaya çıkması ve bu devletlerin demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarına başlaması, Türkiye'nin AB ile ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir (Tecer, 2007, s. 197). Özellikle de Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin art arda Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunması,

Türkiye'nin Batı'daki öneminin azalmasına neden olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinde değişimin yaşandığı bir dönemde AB Konseyi'nin, yapılan başvuruları değerlendirmesi sonucu 21-22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da yaptığı zirve toplantısında kapsamlı bir genişleme sürecinin başlatılmasına karar verilmiştir. Bu toplantıda, aynı zamanda AB'ye katılmak için başvuran ülkelerin sahip olması gereken siyasi, ekonomik ve hukuki kriterler de belirlenmiştir. Kopenhag Kriterleri olarak da bilinen bu koşullar demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması, ekonomik gelişme, topluluk müktesebatını benimseme olarak kabul edilmiştir (Reçber, 2004, s. 95).

AB Komisyonu, genişleme stratejisine ilişkin olarak hazırladığı önerileri, 16 Temmuz 1997 tarihinde "Gündem 2000" başlıklı bir raporda açıklamıştır. Raporda genişleme sürecini kapsayan Kıbrıs ve MDA ülkelerinin, Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilme gücüne göre, 2000'li yıllarda iki aşamada AB'ye tam üye olacakları öngörülmüştür (Kar ve Acar, 2010, s. 74). İlk aşamada söz konusu kriterlere göre daha önde olan Macaristan, Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya, ikinci aşamada ise Litvanya, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya AB'nin üye devletleri arasına dahil olacaktır (Erçin, 2002, s. 106). Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise Türkiye'nin, genişleme sürecinin kapsamına dahil edilmemiş olmasıdır. Raporda Gümrük Birliği'nin ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rolünün olduğu belirtilmiş, ancak Gümrük Birliğine rağmen Türkiye'nin ekonomik alanda halen önemli sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir. Ayrıca siyasi konuları kapsamakta olan insan hakları ve Güney Doğu sorunlarına askeri değil, siyasi bir çözümün bulunması gerektiği de vurgulanmıştır. Kısaca Gündem 2000 raporu, Türkiye'nin AB'ye katılması için sahip olması gereken kriterleri yetersiz bulmuştur.

Gündem 2000 raporunun ardından 12-13 Aralık 1997 tarihinde yapılan Lüksemburg Zirve toplantısında üyeliğin birinci aşamasında yer alan 6 aday ülke ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına, diğer ülkelerin ise tam üyeliğe hazırlık sürecinden geçirilmesine karar verilmiştir (Aydoğan, 2002, s. 150). Türkiye ise, Gündem 2000 raporunda olduğu gibi genişleme sürecinin dışında bırakılmıştır. Böylece, Lüksemburg zirvesinde Türkiye'ye yine aday ülke statüsü verilmemiş ve AB'nin katılım stratejisine dahil edilmemiştir. Sadece ilişkilerin tarım ürünleri ve serbest dolaşımı kapsayacak şekilde geliştirilmesine ve Türkiye'nin ileride AB'ye katılımını sağlayacak bir stratejinin hazırlanmasına karar verilmiştir. Toplantıda alınan bu kararlar, Türkiye

tarafından büyük bir tepki görmüş, yanlı ve ayrımcı olarak kabul edilmiştir. Türkiye tarafı, yaptığı açıklamada tam üyelik hedefini koruyacağını, ilişkilerin geliştirilmesi için AB'nin üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca AB'nin kendi tutumunu değiştirmedeği sürece ilişkilerin geliştirilmesinde şart olarak belirlenen insan hakları, Kıbrıs ve Ege sorunlarının ele alınmayacağını ve 1998 yılında yapılacak olan Londra Konferansına katılmayacağını açıkça dile getirmiştir (Ayata ve Ercan, 2012, s. 389).

Türkiye'nin sert eleştirilerde bulunduğunu gören AB üyeleri, 15-16 Haziran 1998 yılında gerçekleşen Cardiff Zirve toplantısında ilişkileri düzeltmek için olumlu kararlar almıştır. Bu toplantıda Komisyon tarafından Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için sunulan "Avrupa Stratejisi" başlıklı belge onaylanmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin "üyelik için ehil" olduğu ifadesinden vazgeçilerek, bunun yerine "üyelik adayı" tanımlaması yapılmıştır (Kar ve Acar, 2010, s. 76). Ayrıca toplantıda AB Komisyonu'nun 1998'den başlayarak, aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlanma sürecinde kaydettikleri gelişmeleri göstereceği yıllık raporun Türkiye için de yayımlanması öngörülmüştür. Böylece, Komisyonu'nun aday ülkelerin beraberinde Türkiye için de hazırladığı "1. İlerleme Raporu" 4 Kasım 1998 yılında açıklanmıştır (Tecer, 2007, s. 198). Raporla Türkiye'nin durumu Kopenhag Kriterlerine göre değerlendirilmiş ve ülkenin ilerleme kaydettiği veya kaydetmesi gereken konulara vurgu yapılmıştır. İlerleme Raporu, Türkiye'de aday ülke statüsünün elde edilmesinin göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Taraflar arasında yaşanan olumlu gelişmelerin ardından 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki zirve toplantısında Türkiye'ye resmen adaylık statüsü verilmiş ve diğer aday ülkelerle birlikte eşit olarak değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin reformların hızlandırılması ve desteklenmesi için bir "Katılım Öncesi Strateji"den yararlanması, bu amaçla katılım öncesinde mali yardım alması öngörülmüştür (Tecer, 2007, s. 199). Bununla beraber zirvede diğer aday ülkelerle katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiş, ancak Türkiye bu sürece dahil edilmemiştir. Bu da AB'nin Türkiye'yi içine almakta hala tereddüt ettiğini göstermektedir. Buna bakmayarak Türkiye'de adaylık statüsünün elde edilmesi büyük bir coşkuyla karşılanmış ve ülke medyasında biz de artık birer Avrupa ülkesiyiz şeklinde yazılar yer almıştır. Ancak zirve sonrası AB yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda Türkiye'nin AB'ne katılımının mümkün olmayacağı açıkça dile getirilmiştir. Böylece

adaylık statüsünün verilmesinde amaç, zirvede alınacak olan kararların kolay bir şekilde Türkiye'ye kabul ettirilmesi olmuştur. Zirvede Türkiye açısından önemli olan azınlık, Kıbrıs ve Ege sorunları ele alınmıştır. AB, Türkiye'den üyeliğin ön şartı olarak belirlediği bu sorunları 2002 veya 2004 yılına kadar aradan kaldırmasını istemiştir (Aydoğan, 2002, s. 160-169). Sonuç olarak Türkiye, Lüksemburg zirvesinden daha ağır koşulları olan Helsinki kararlarını kabul etmiş ve eskisinden daha çok yükümlülük altına girmiştir. Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde olumsuzluğun arttığı bir dönüm noktası olmuştur.

Helsinki sonrası Türkiye-AB ilişkileri hızlanmış ve zirvede alınan kararların yerine getirilmesi için Türkiye'de hazırlıklara başlanmıştır. Türkiye'nin AB'ne aday olmasının ardından Ortaklık Konseyi, 3 yıl aradan sonra 11 Nisan 2000 tarihinde toplantı yaparak adaylık sürecini etkileyecek kararlar almıştır. İlk olarak, Türkiye'nin katılım müzakerelerinin başlatılmasına katkı sağlayacak olan alt komitelerin oluşturulması kararlaştırılmıştır. İkinci olarak ise, AB ve Türk pazarlarının karşılıklı olarak açılması ve malların serbest dolaşımının sağlanması amacıyla yapılacak olan anlaşma müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir (Tecer, 2007, s. 199). Adaylık sürecinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri ise, Türkiye için ilk "Katılım Ortaklığı Belgesi" (KOB)nin hazırlanmasına başlanmasıdır. KOB, Türkiye'nin tam üyeliğe geçiş sürecinde ilerleme kaydetmesi gereken öncelikli alanları bir araya toplayacak olan bir belgedir. AB'nin hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi, AB Komisyonu tarafından 8 Kasım 2000 yılında resmi olarak açıklanmıştır. KOB'da Türkiye'nin üyelik için yerine getirmesi gereken siyasi ve ekonomik kriterlerin, kısa ve orta vadeli olmak üzere 2001 ve 2004 yılına kadar gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Esen, 2009, s. 80). Belge başlıca olarak Kopenhag Kriterlerine uyulması, Kıbrıs ve Ege konusu, ifade özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, Türkiye vatandaşlarının anadillerinde yayın ve eğitim hakkına kavuşması, etnik kökenleri ne olursa olsun tüm vatandaşların kültürel farklılıkları ve kültürel haklarının eğitim alanı da dahil olmak üzere garanti altına alınması, idam cezasının kaldırılması, Milli Güvenlik Kurulu'nun AB ülkelerinde olduğu gibi yeniden düzenlenmesi, Güneydoğu Anadolu'da olağanüstü hal uygulamasının kaldırılması, Sosyal güvenlik reformunun tamamlanması, işleyen bir pazar ekonomisine geçilmesi gibi çok fazla konuyu bir çerçevede toplamıştır (Arslan, 2008, s. 216).

Türkiye-AB ilişkilerinde beklenenin alınamadığı bir diğer gelişme de 8-11 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen Nice Zirvesi'yle yaşanmıştır. Zirvede AB'nin genişlemesi ile ilgili olarak gerekli hukuki zemin oluşturulmuş ve karar alma mekanizmasında oybirliğinden oyçokluğuna geçilmesine karar verilmiştir. Ancak AB'nin genişleme perspektifi içerisinde Türkiye'ye yer verilmemiştir. Buna neden olarak da adaylık statüsünün diğer ülkelerden üç yıl sonra kazanılması ve diğer tüm aday ülkelerle katılım müzakerelerinin başlatılmış olmasına rağmen, Türkiye'nin henüz bu aşamaya gelmemiş olması gösterilmiştir (Karluk, 2014, s. 224). Zirvenin Türkiye açısından olumsuz değerlendirilmesinin diğer bir nedeni ise, KOB'un içeriğinin AB Konseyi tarafından onaylanmasıdır. Toplantıda Türkiye'nin rahatsızlıklarını gidermek için, belgede Kıbrıs sorunu kısa vadeli istekler bölümünden çıkarılarak orta dönemli hedefler içine alınmıştır. Diğer konularda ise, değişiklik yapılmadan olduğu gibi kabul edilmiştir. Ayrıca, toplantıda Türkiye'den yapacağı yasal düzenlemeleri hangi kapsamda ve nasıl bir zaman sürecinde gerçekleştirileceğine dair bir program hazırlaması istenmiştir. Bu bağlamda zirve sonrası Türkiye, hızlı bir şekilde program hazırlıklarına başlamıştır.

Yoğun bir çalışmanın sonunda hazırlanan "Ulusal Program" başlıklı belge, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek açıklanmıştır. Türkiye'nin hazırladığı Ulusal Program, 24 Mart 2001 günü Resmî Gazetede yayınlanmış ve Türk kamuoyu tarafından olumlu karşılanmıştır (Demirkıran vd., 2010, s. 64). Program, 2 gün sonra dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından AB'ye resmen sunulmuştur. AB, programı bazı eksikliklerin olmasına rağmen önemli bir adım olarak değerlendirmiş ve programda yer alan maddelerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesini istemiştir. Programın giriş bölümünde, "Türkiye Cumhuriyeti'ne temel teşkil eden ilkelerin; barışçıl bir dış politika, laiklik, hukukun üstünlüğü, çoğulcu ve katılımcı bir demokratik sistem ile temel özgürlükler ve insan hakları olduğu (Canbolat, 2002, s. 286)" ifade edilmiştir. Aynı zamanda programda Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde barış, güvenlik ve huzura önem verdiği belirtilmiş ve tüm komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir. Bu bağlamda Yunanistan ile yaşanan ikili sorunların diyalog yolu ile halledilmesi için gerekli çabaların gösterileceği de dile getirilmiştir. Kıbrıs konusunda ise, her iki tarafın eşit egemenliğine dayalı kabul edilebilir bir çözüm bulunacağı vurgulanmıştır (Coşkun, 2001, s. 203). Böylece programda 2005 yılına kadar toplam 89 yeni yasanın çıkarılmasından, 94 yasanın değiştirilmesinden ve Türkiye'nin yönetiminde yaklaşık 4 bin değişikliğin

yapılacağından söz edilmiştir. Yapılacak olan değişikliklerin bir kısmı bir yıl içinde, geri kalan diğer kısımlar ise beş yıl içinde gerçekleşecektir. Bu da Türkiye'nin temel yapısının 5 yıl sonra tamamen değişeceğini göstermektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmek için anayasada yaptığı değişiklikler, üyelik müzakerelerinin başlama sürecine etkisini göstermiştir. Taraflar arasındaki ilişkiler, anayasada yapılan düzenlemeler ile yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'de değişimin yaşandığı bir dönemde, AB'nin 12-13 Aralık 2002 tarihinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da yaptığı zirve toplantısında önemli kararlar alınmıştır (Karluk, 2014, s. 232). Zirvede başlıca Kıbrıs, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Ortadoğu ve Irak konuları gündemi oluşturmuştur. Toplantıda Lüksemburg zirvesiyle üyelik müzakerelerinin başlatıldığı 10 aday ülkenin, 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren AB'ye üye olmaları kararı alınmış ve Kıbrıs da bu genişlemeye dahil edilmiştir (Oğuz, 2012, s. 58). Türkiye ile ilgili olarak ise, Aralık 2004 yılında yapılacak olan zirvede Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilirse, o zaman Türkiye ile üyelik müzakerelerinin gecikmeksizin başlatılacağı açıklanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin birliğe katılmasını sağlamak amacıyla Katılım Stratejisinin Komisyon tarafından revize edileceği ve katılım öncesi malı yardımın önemli ölçüde artırılacağı da bildirilmiştir (Erhan ve Akdemir, 2016, s. 9)

Kopenhag zirvesinin ardından Türkiye, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmek için var gücüyle çalışmaya başlamıştır. Türkiye'de iktidara gelen Abdullah Gül Hükümeti, anayasada önemli değişiklikler yaparak AB uyum çalışmalarını hızla devam ettirmiştir. AB, Türkiye'nin anayasada yaptığı değişikliklerin üzerine, Katılım Ortaklığı Belgesi'ni Nisan 2003 yılında yenilemiştir. Türkiye de buna karşılık olarak, Ulusal Programı yeniledikten sonra 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazetede yayımlatarak yürürlüğe koymuştur (Kar ve Acar, 2010, s. 78). Böylece başta Anayasa olmak üzere birçok alanda kapsamlı değişiklikler yapılmış ve siyasi kriterlerin karşılanmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerinin birçok kısmını yerine getirmesinin ardından Avrupa Konseyi, 16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Zirve toplantısını gerçekleştirmiştir. Konsey, Türkiye'nin birliğe adaylık sürecinde gösterdiği ilerlemeleri olumlu şekilde karşılamış ve Türk hükümetinin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine

getirme yolunda gösterdiği kararlı çabalarından memnun olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda AB, Komisyon'un 6 Ekim 2004 tarihli ilerleme raporu ve tavsiye kararı doğrultusunda Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığını belirterek, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılmasına karar vermiştir (Erhan ve Akdemir, 2016, s. 10). Böylece Türkiye-AB ilişkileri, üyelik müzakerelerinin gösterilen tarihte resmen başlaması ile önemli bir sürece girmiştir. Türkiye ilk başvuru yaptığı yıllardan itibaren 40 yılı aşan bir sürenin ardından istediğini kısmen de olsa elde etmiştir. Her ne kadar ilişkilerde inişli çıkışlı süreçler yaşansa da tarafların birbirlerinden vazgeçemedikleri, ilişkilerin zora girdiği, hatta kopma noktasına geldiği zaman olumlu kararların alındığı görülmektedir. Bu da Türkiye'nin AB, AB'nin de Türkiye için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bundan sonraki süreçte taraflar arasındaki ilişkilerin gelişimi İlerleme Raporları kapsamında incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARI

2.1. İlerleme Raporlarının Hazırlanması

AB Konseyinin 1998 yılında gerçekleştirdiği Cardiff Zirve toplantısında yeni aday ülkelerin katılım müzakereleri sürecinde kaydettiği ilerlemeleri ve AB'ye katılmadan önce yapması gereken reformları belirleyecek bir belgenin Komisyon tarafından hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından AB Komisyonu, 1998 yılından itibaren her aday ülke için yıllık "İlerleme Raporu" hazırlamaya başlamıştır (Çomaklı, Ayrangöl ve Tekdere, 2014, s. 96). İlerleme Raporları, Türkiye dahil olmak üzere aday olan tüm ülkeler açısından çok büyük öneme sahiptir. Bu raporlarda AB müktesebatına uyum sürecinde yaşanan gelişmeler anlatılmakta ve aday ülkelerin yapması gereken yasal düzenlemelerin uygulanmasına ilişkin açıklamalar yapılmaktadır. Bir başka sözle, raporlar birliğe aday olan ülkelerin değişim ve gelişimini göstermekte, aynı zamanda aday ülkelerin birliğe uyumunu ve üyeliğe yakınlığını değerlendirmektedir (Erdoğan, 2014, s. 2). İlerleme Raporları tek taraflı bir belge olduğundan sadece AB'nin görüşlerini açıklamaktadır. Raporların hukuki anlamda bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen AB'nin görüşlerini yansıttığı için aday ülkeler açısından üyelik müzakereleri sürecinde önem taşıyan belgelerdir.

İlerleme Raporları, AB'nin daha önceki genişlemelerinde görülmeyen benzersiz bir nitelik taşımakta, genişlemenin AB kontrolünde ilerlemesini daha da kolaylaştırmakta ve AB'nin tüm aday ülkelere aynı objektif standart ve kriterleri uygulamasını mümkün kılan bir işlev görmektedir. Katılım sürecinde zaman zaman aday ülkelerin katılım ortaklığı öncelik ve hedeflerinden sapmalar gösterdikleri durumlarda da AB, devreye Komisyonun ilerleme raporlarını sokarak ilgili aday ülke ya da ülkeleri gerekli önlemleri almaya yönlendirmiştir. Bu haliyle, Komisyonun ilerleme raporları, yeni genişleme sürecinde müzakere ve katılım sürecini doğrudan ve düzenli olarak etkileyen bir araç işlevi görmüş, ayrıca bu işleviyle ve yıldan yıla hazırlanmasıyla, aday ülkelerin katılım sürecinde gevşek davranarak diğer adayların gerisinde kalmasını önlemede ve bu ülkelerdeki kamuoyunun genişlemeye ilgisini canlı tutmada da önemli rol oynamıştır (Dinçkol, 2005, s. 87).

İlerleme Raporlarının temel amacı, aday ülkelerin üyelik için tamamlaması gereken Kopenhag Kriterlerini¹ hangi ölçüde yerine getirdiğini ortaya çıkarmak ve bu bağlamda aday ülkelerin kendilerini raporlarda gösterilen şekilde düzeltmelerini sağlamaktır.

2.2. Türkiye-AB İlişkilerinde İlerleme Raporları

AB Komisyonu, diğer aday ülkelerle beraber Türkiye'ye ilişkin raporunu 1998 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yayınlamaktadır. Bu raporlar, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri bir arada toplayarak, Türkiye'nin faaliyetlerini olumlu ve olumsuz yönleriyle incelemektedir. Raporlarda Türkiye'nin bir yıllık süre zarfında gerçekleştirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler gösterilmekte ve tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmesi gereken anayasal düzenlemeler yer almaktadır (Boyraz, 2016, s. 1).

AB İlerleme Raporları, ülkenin AB'ye uyum sağlaması için öncelikli konuların belirlenmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir. AB'nin Türkiye'ye ilişkin hazırladığı raporlarda diğer aday ülkelerde olduğu gibi Kopenhag Kriterlerinde gösterilen konular ön plana çıkmaktadır. Bu kriterler içerisinde demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması konuları AB tarafından daha çok eleştirilmekte ve Türkiye'nin bu alanlarda önemli değişiklikler yapması gerektiği vurgulanmaktadır (Kerman, Lamba ve Tek, 2014, s. 36). Raporlarda eleştirilen konular, Türkiye'nin öncelikli olarak hangi sorunları aradan kaldırması gerektiğini belirlemekte işini kolaylaştırmaktadır. İlerleme raporları, günümüze kadar her yılın sonunda yayınlanmakta olup, Türkiye'nin tam üyelik için üzerine düşen yükümlülüklerin tamamını halen yerine getiremediğini göstermektedir.

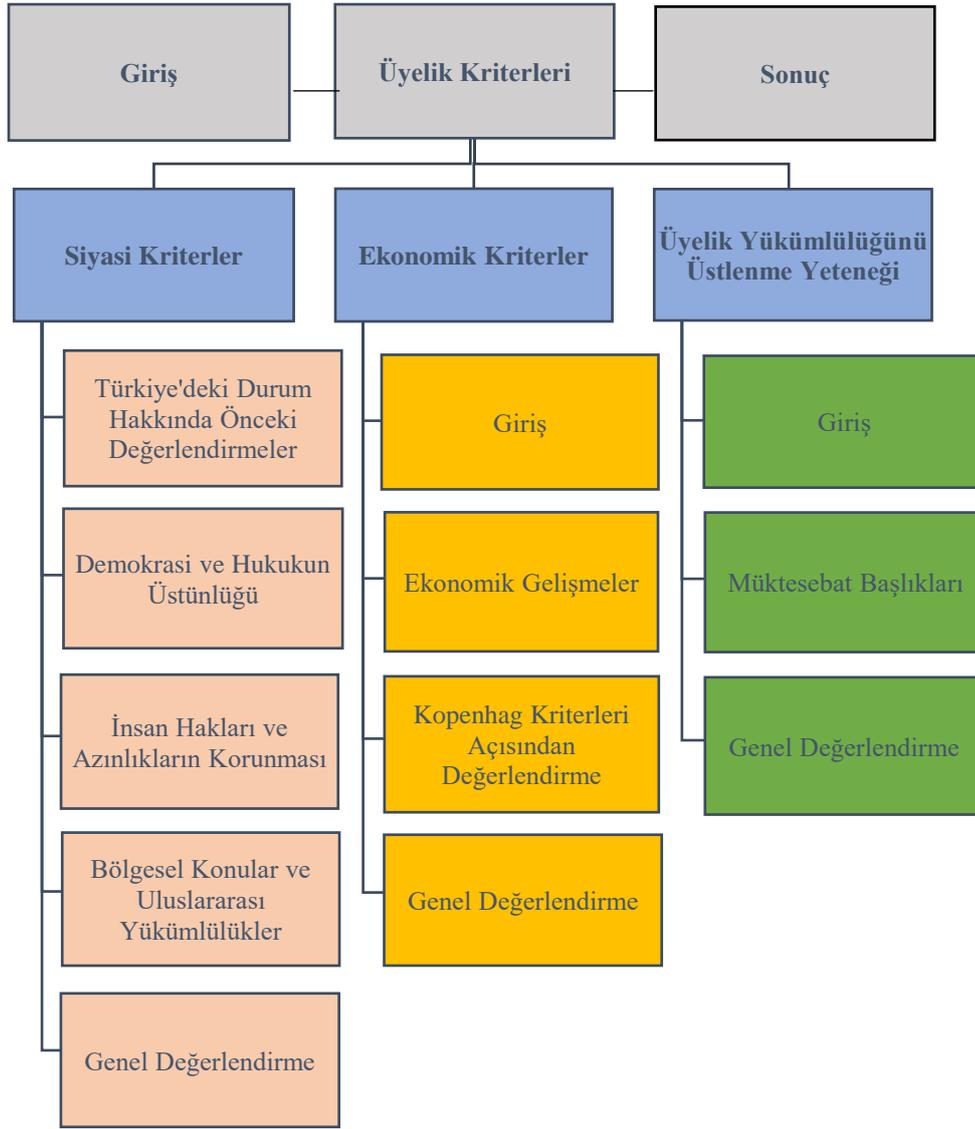
¹ Kopenhag Kriterleri: Aday ülkelerin üyelik için karşılamaları gereken siyasi ve ekonomik kriterler olmakla, Haziran 1993 Kopenhag Zirvesinde karara bağlandığı şekliyle, aday ülkelerde demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunması ile azınlıklara saygı gösterilmesini güvence altına alan istikrarlı kurumların oluşturulmasını öngörmektedir (Karluk, 2014).

2.3. AB İlerleme Raporlarının İçeriği

İlerleme Raporları, “Giriş, Üyelik Kriterleri ve Sonuç” olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler dönemsel olarak anlatılmaktadır. Üyelik kriterleri bölümünde Türkiye’nin tam üyelik için sahip olması gereken siyasi, ekonomik kriterler ve üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği yer almaktadır (Erdoğan, 2014, s. 7). Sonuç bölümünde ise, birliğe katılım yolunda Türkiye’nin durumuna ilişkin genel değerlendirmeler yapılmaktadır.

İlerleme Raporlarının siyasi kriterler bölümünde aday ülkenin siyasi koşullar bakımından mevcut durumu analiz edilmektedir. Türkiye için hazırlanan raporların siyasi kriterler bölümünün giriş kısmında Türkiye’deki durum hakkında önceki değerlendirmeler ve son politik gelişmeler anlatılmaktadır. Birinci kısımda Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü (Parlamento, Yürütme, Yargı sistemi, Yolsuzlukla mücadele politikası), ikinci kısımda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması (Medeni ve siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, azınlık hakları ve azınlıkların korunması), üçüncü kısımda ise, Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler (Kıbrıs konusu, Sınır uyuşmazlıklarının barışçıl yollardan çözümü, Bölgesel işbirliği) başlıkları altında yer alan konulardan bahsedilmektedir (Oruç, 2008, s. 24). Son olarak da siyasi kriterler bölümündeki gelişmeler hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. AB ilerleme raporlarının içeriği (Bkz. Tablo 2.1) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. 1. AB İlerleme Raporlarının İçeriği (Erdoğan, 2014, s. 8)

İlerleme Raporlarının ekonomik kriterler bölümünde aday ülkenin ekonomik koşullar bakımından durumu ve perspektifleri değerlendirilmektedir. Raporların ekonomik kriterler bölümünün giriş kısmında birliğe üyeliğin Kopenhag Kriterleri çerçevesinde işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ile birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesine bağlı olduğu ifade edilmektedir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2005). Ekonomik Kriterler kısmında ise Türkiye'deki son ekonomik gelişmelerden söz edilmektedir. Kopenhag Kriterleri açısından değerlendirme kısmında (İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma kapasitesi) Türkiye'nin durumu ekonomik kriterler açısından

değerlendirilmekte ve yapılması gerekenler hakkında tavsiyeler verilmektedir. Son olarak da genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Üyelik yükümlülüğünü üstlenme yeteneği bölümünde ise aday ülkenin antlaşmalarda, ikincil mevzuatta ve politikalarda yer alan AB müktesebatını üstlenme yeteneği incelenmektedir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2005).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırma modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama tekniği ve elde edilen verilerin analizi ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

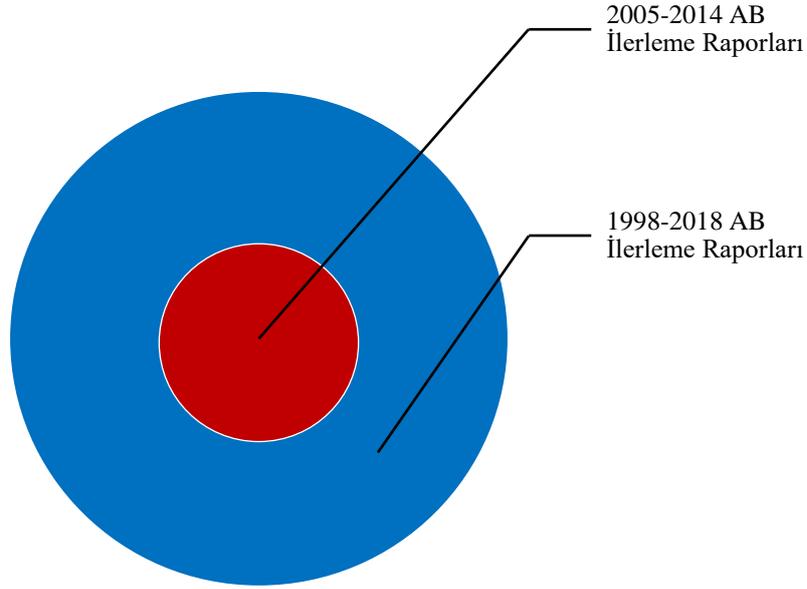
3.1. Araştırma Modeli

Türkiye-AB İlerleme Raporlarını siyasi kriterler açısından inceleyen bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi başlıca nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olayların ve algıların doğal ortamda bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ortaya konmasına yönelik sürecin izlendiği bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 41). Nitel araştırmalar imgesel verilere ve metinlere dayanmaktadır. Nitel araştırmaların deseni nicel yöntemlerden farklı olarak sürekli gelişime açıktır (Creswell, 2016, s. 183). Araştırma planı, katı bir biçimde kurallarla sınırlı olmayıp, soruların ve veri toplama şekillerinin değişebileceği bir araştırma yöntemidir.

Nitel çalışmalarda araştırmacılar, verilerin toplanması zamanı bazı nitel veri toplama yöntemlerini kullanmaktadır. Nitel çalışmalarda kullanılan en yaygın veri toplama yöntemleri, davranışları gözlemeleme, katılımcılarla görüşme ve yazılı dokümanların incelenmesidir (Creswell, 2014, s. 65)

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, AB Komisyonu tarafından 1998 yılından itibaren hazırlanıp günümüze kadar her yılın sonuna doğru yayınlanan Türkiye İlerleme Raporları'nın tamamı oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, 2005-2014 yılları arasında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporları'nı kapsamaktadır (Bkz. Şekil 3.1). Araştırmada bu yılların örneklem olarak seçilmesinin başlıca nedeni, Türkiye'nin 2005 yılından itibaren AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamış olması ve 2014 yılından sonraki raporlarda ise konu başlıklarının değişmiş olmasıdır.

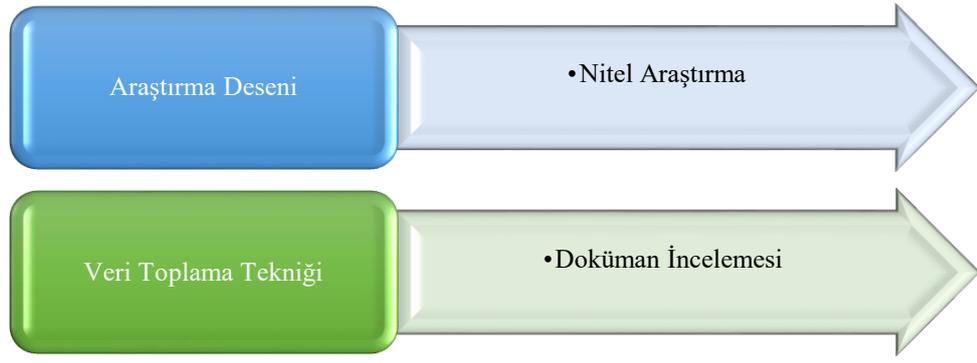

Şekil 3.1. *Araştırmanın Evren ve Örneklemi*

3.3. Veri Toplama Tekniği ve Analizi

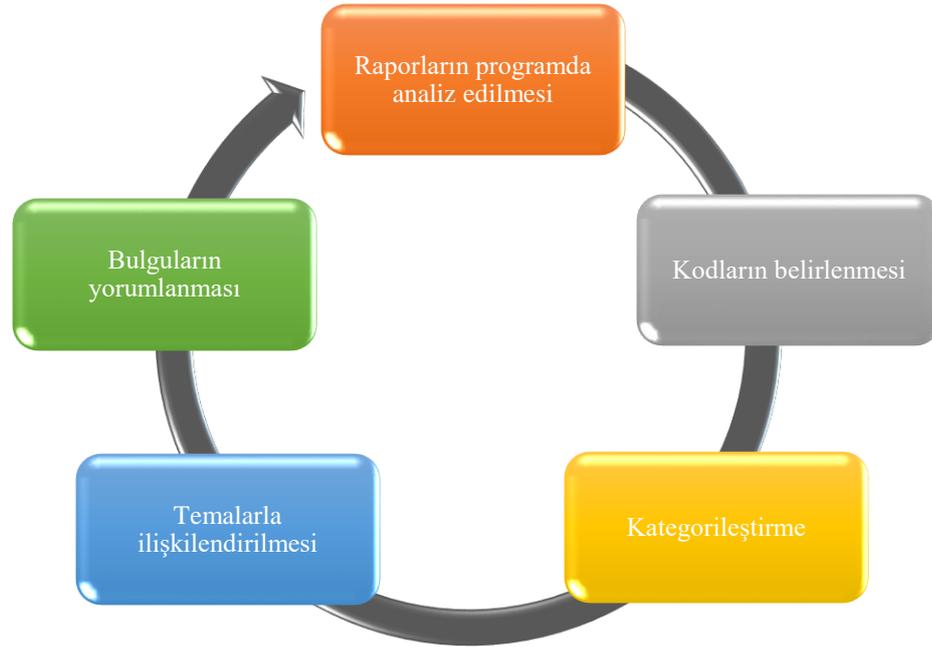
Bu çalışmada, Türkiye-AB İlerleme Raporları siyasi kriterler açısından incelendiği için kullanılacak en uygun veri toplama tekniği doküman incelemesi yöntemidir. Doküman incelenmesi, araştırmanın amacı doğrultusunda incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı ve basılı materyallerin analizine dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189). Nitel araştırmalarda çeşitli veri toplama teknikleri kullanılmasına rağmen bu çalışmada yalnızca doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, geniş bir örneklem oluşturulmasına olanak sağlaması ve verilerin toplanmasında harcanacak zaman, emek ve para açısından daha az maliyetli olması yönüyle de avantajlı bir araştırma yöntemidir.

Bu yöntemde kullanılan dokümanlar; çeşitli kayıtlar, sesli ve görsel materyaller, günlükler olabileceği gibi çeşitli arşiv belgeleri, resmi evraklar ve yıllık kurum raporlarından da oluşmaktadır (Creswell, 2014). Bu araştırmada bahsedilen dokümanlar içerisinden AB'nin Türkiye için her yılın sonuna doğru yayınlamış olduğu AB İlerleme Raporları veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Araştırmanın deseni ve veri toplama tekniği (Bkz. Şekil 3.2) aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3.2. Araştırmanın Deseni ve Veri Toplama Tekniği

Verilerin analizinde ilk olarak 2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB İlerleme Raporlarına ulaşılmıştır. Sonrasında bu raporların siyasi konularla ilgili kısımları Nvivo 12 programına aktararak kodlar, kategoriler ve temalar belirlenmiştir. Bu araştırmanın veri analizi süreci 5 basamakta incelenmiştir.

Şekil 3.3. Veri Analizinin Aşamaları

İlk olarak, belirlenen AB İlerleme Raporları Nvivo 12 programına yüklenmiş ve bu raporların siyasi kriterler açısından analizine başlanmıştır. İkinci aşama olarak programdan çıkan veriler ışığında kodlar belirlenmiştir. Kodların belirlenmesinden sonra

kategoriler oluşturulmuştur. Belirlenen kategoriler demokrasi ve hukukun üstünlüğü; insan hakları ve azınlıkların korunması; adalet, özgürlük ve güvenlik temaları ile ilişkilendirilmiş ve son olarak da elde edilen bulguların yorumlanması aşamasına geçilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB İLERLEME RAPORLARININ SİYASİ KRİTERLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

AB İlerleme Raporları, birliğe aday olan ülkelerin üyelik müzakereleri sürecinde yapması gerekenleri belirleyen önemli belgelerdir. Bu belgelerdeki konular, aday ülkelerin birliğe üye olabilmesi için ilk önce yerine getirilmesi gereken Kopenhag siyasi kriterlerine bağlıdır. Bu kriterler başlıca demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması başlıkları altında yer alan konuları kapsamaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak, 2005 yılına kadar olan süreçte Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin kısaca genel görünümünden bahsedilmiştir. İkinci olarak, 2005-2014 tarihleri arasındaki Avrupa Komisyonu Türkiye ilerleme raporlarının siyasi konularla ilgili kısımları incelenmiş, bu bağlamda çalışmada oluşturulan tema ve kategorilerden söz edilmiştir. Son olarak da raporlarda siyasi kriterler başlığı altında incelenen Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü; İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması; Adalet, özgürlük ve güvenlik konularında Avrupa Komisyonun görüşleri analiz edilmiş ve her konu başlığı altında tablolar hazırlanarak hangi ilerleme raporunda hangi konuların ne sıklıkta geçtiğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Üyelik Müzakerelerinin Seyri

AB'nin, Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesine karşı Helsinki Zirvesi'nde öne sürdüğü koşullar; katılımın ön koşulu olan Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması, Yunanistan ile ilgili anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülememesi halinde konunun Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) götürülmesi ve Kıbrıs sorununun barışçıl yollarla çözüme ulaşmaması durumunda Kıbrıs'ın AB'ye katılımına AB Konseyi'nin karar vereceğinin Türkiye tarafından kabul edilmesi şeklinde idi. Bu koşullar çerçevesinde AB, Türkiye için Helsinki'den sonra hazırladığı her ilerleme raporunda aynı koşulları defalarca hatırlatmış, 2001 KOB'da aynı hususları kısa ve orta vadeli beklentiler şeklinde bir takvime bağlayarak Türkiye'ye iletmiştir.

Türkiye kendisine sunulan ilk KOB'a karşılık olarak, AB'nin beklentilerini karşılayacak oldukça kapsamlı ve yüzlerce sayfadan oluşan 2001 Ulusal Programı (UP) çok kısa bir sürede hazırlayarak; AB'ye, KOB'da ifade edilen beklentileri

gerçekleştireceğini taahhüt etmiştir. Sonraki süreçte Türkiye, ilerleme raporlarında belirtilen alınması gerekli tedbirlerin ve UP’de bir takvime bağladığı Kopenhag siyasi kriterlerinin tamamlanması amacıyla geniş bir reform sürecini başlatmıştır.

Anayasa değişikliği paketinden sonraki ilk AB Türkiye 2001 İlerleme Raporu’nda, AB Müktesebatı alanlarını kapsayan bir değerlendirme yapılmış; Türkiye’nin gerçekleştirdiği siyasi reformlar takdir edilmekle birlikte Kopenhag siyasi kriterlerinin henüz karşılanmadığı belirtilerek, başlatılan reformlara devam edilmesi gerektiğine, dikkat çekilmiştir. Özellikle Kıbrıs konusunda Türkiye’nin hem BM Planı’na hem de bu plana karşı çıkan KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş’a verdiği desteğin çelişkili bir tutum olduğu ima edilmiştir. Bu durum, en gelişmiş demokrasilerde bile siyasilerin iç politikada kamuoyunun tepkisini yumuşatmak adına zaman zaman başvurduğu yollardan biri olduğu için, Türkiye tarafından 2001 Türkiye İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi’nin içeriği fazla rahatsız edici olmamıştır.

2002-2005 dönemi, AB-Türkiye ilişkileri açısından her taraf için oldukça yoğun diyalogun gerçekleştiği, tarafların birbirlerini anlama çabalarının arttığı, yükümlülüklerini belirli prosedürlere bağlı olarak yerine getirdikleri ve ilişkilerde adeta bir bahar havasının yaşandığı yıllar olmuştur.

Türkiye’nin siyasi yaşamında 2002 yılındaki büyük çalkantılara rağmen; koalisyon Hükümetinin AB hedefinden sapmadan, siyasi kaygılardan uzak olarak, Türkiye’nin çağdaş demokrasilerdeki standartları yakalamak uğruna başlattığı siyasi reformlar AB çevrelerinde takdir edilmiştir. 2001 Anayasa değişikliğinin ardından, 2002 Şubat, Mart ve Ağustos aylarında üç uyum paketi koalisyon ortaklarının uzlaşısıyla çıkarılırken; son pakette “ıdam cezasının savaş tehdidi dışında kaldırılması” hükmünün (PKK Lideri Öcalan’ın konumunu direk etkileyeceği nedeniyle) kamuoyunda tepkilere yol açmış olması sebebiyle, aynı uzlaşma sağlanamasa da Mecliste gerekli çoğunluk sağlanarak değişiklik yapılmıştır.

12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi’nde, “2004 yılında Doğu bloğunun eski üyeleri ile Kıbrıs’ın AB üyeliklerinin gerçekleşeceği” kararının ardından, Türkiye’ye de koşullu olarak aynı tarihte müzakere tarihi sözü verilmiştir. AB’nin bu sözle kendini bağlamış olması Türkiye’nin sonraki siyasi reformları gerçekleştirmesinde en önemli teşvik unsuru olmuştur.

2003 ve 2004, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama koşulunu sağlamak adına gerekli siyasi reformları gerçekleştirme yıllarıdır. 2003 yılında da bir önceki yıl başlatılan siyasi reformlar aynı hızla devam ettirilmiş, Türkiye Ocak ve Temmuz ayları içerisinde dört uyum paketini Meclisten geçirmeyi başarmıştır. 2004 yılında siyasi reformlar kapsamında AB'nin KOB'daki beklentileri ve UP'deki taahhütlerin karşılanması doğrultusunda İkinci Anayasa Değişiklik Paketi yasalaşmış, Temmuz 2004'te de Sekizinci Uyum Paketi'yle beklentilerin tamamına yakını yasal bağlamda tamamlanmıştır.

2003'te BM Genel Sekreteri Kofi Annan ve KKTC'nin yeni Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat'ın Çözüm Planı Türkiye tarafından desteklenmiş, Nisan 2004'teki referandumda, Türk tarafının Çözüm Planı'nı kabul etmesine rağmen Rum tarafının hayır demesiyle çözüm sağlanamamıştır. Sonuçta; Türkiye AB'nin kendisinden beklediği tutumu başarıyla sergilediğini göstermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs yaklaşımı, Mecliste Irak tezkeresine "hayır" çıkışı, Anayasa değişiklikleri ile sekiz uyum paketinin gerçekleştirilmesi (Anayasa'nın 43 Maddesi, 66 yasa, 49 genelge, 29 yönetmelik), 28 uluslararası sözleşmenin onaylanarak yürürlüğe konulması, gibi etkenler Avrupa kamuoyunun Türkiye'ye sempati ile bakmasına vesile olmuştur. Tüm bu gelişmeler, AB'nin Türkiye 2003 ve 2004 ilerleme raporlarına da olumlu biçimde yansımıştır.

Her ne kadar ilişkiler samimi ve sıcak yürütülse de 2004 yılında ilişkiler biraz gerginleşmiş; Ekim 2004'te Türkiye'yi rahatsız eden iki Ek Rapor açıklanmış, AP ilave iki raporun içeriğinden esinlenerek Türkiye ile ilgili bir diğer Türkiye Raporu'nu kabul etmiştir. Müzakere tarihine kilitlenmiş olan Türkiye tarafı, kısa zamanda arkası arkasına gelen rapor şoklarına bir bakıma hazırlıksız yakalanmıştır. Ya AB'nin getirdiği yeni şartları reddedecek, iç politikadaki yansımalarını göğüsleyecek; ya da AB kanadının tekliflerini, kendisine bir başarı hikâyesine dönüştürme hayaliyle kabul edecektir. Mevcut Hükümet tercihinin AB tarafından kendisine sunulan oldukça ağır şartlar içeren rapor ve kararları kabul etmekten yana kullanmış, karşılığında da 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'ye "3 Ekim 2005" müzakere tarihi olarak verilmiştir. Alınan müzakere tarihine karşılık, Ek Raporların ve AP'nin kabul ettiği "Türkiye Raporu'nun Brüksel Zirvesi Başkanlık Kararlarında yer alarak resmîyet kazanması, AB'nin Ankara Anlaşması Ek Protokolü'nü Türkiye'nin imzalaması için baskılarını artırması,

Türkiye'nin geleceğinin AB tarafından belirlendiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin AB'ye katılımı gerçekleşmese bile, müzakere sürecinin başlatılıyor olması, gelişmiş demokrasilerin temel unsurları olan demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları ve azınlıkların korunması gibi, evrensel ilkelerinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Sonuçta, AB'ye katılım müzakerelerinin yürüyor olması, Türk toplumunun Cumhuriyetin kuruluş hedeflerinde belirlenen çağdaş uygarlık yolunda ilerlediğinin bilincinde olarak, geleceğe daha umutla bakmasında olumlu bir etken olacaktır. Sonuçta AB'ye katılım Türkiye'nin kendi iradesiyle gerçekleşecektir. AB'ye üyelik krizlerin telafisinde sorumluluk ve maliyetlerin paylaşıldığı bir sistemdir ve bir tür garanti mekanizmasıdır. Türkiye, tek başına bir İsveç demokrasisi, bir Alman ekonomisi, bir İngiliz dış politikası, bir İspanya hukuku yapılabiliyorsa, üye olması gerekemeyebilir. Bunlara benzemek isteyip de kendi başına beceremiyorsa, o zaman bazı egemenlik haklarından vazgeçerek üye olmayı tercih etmesi gerekir (Dedeoğlu, 2014, s. 13).

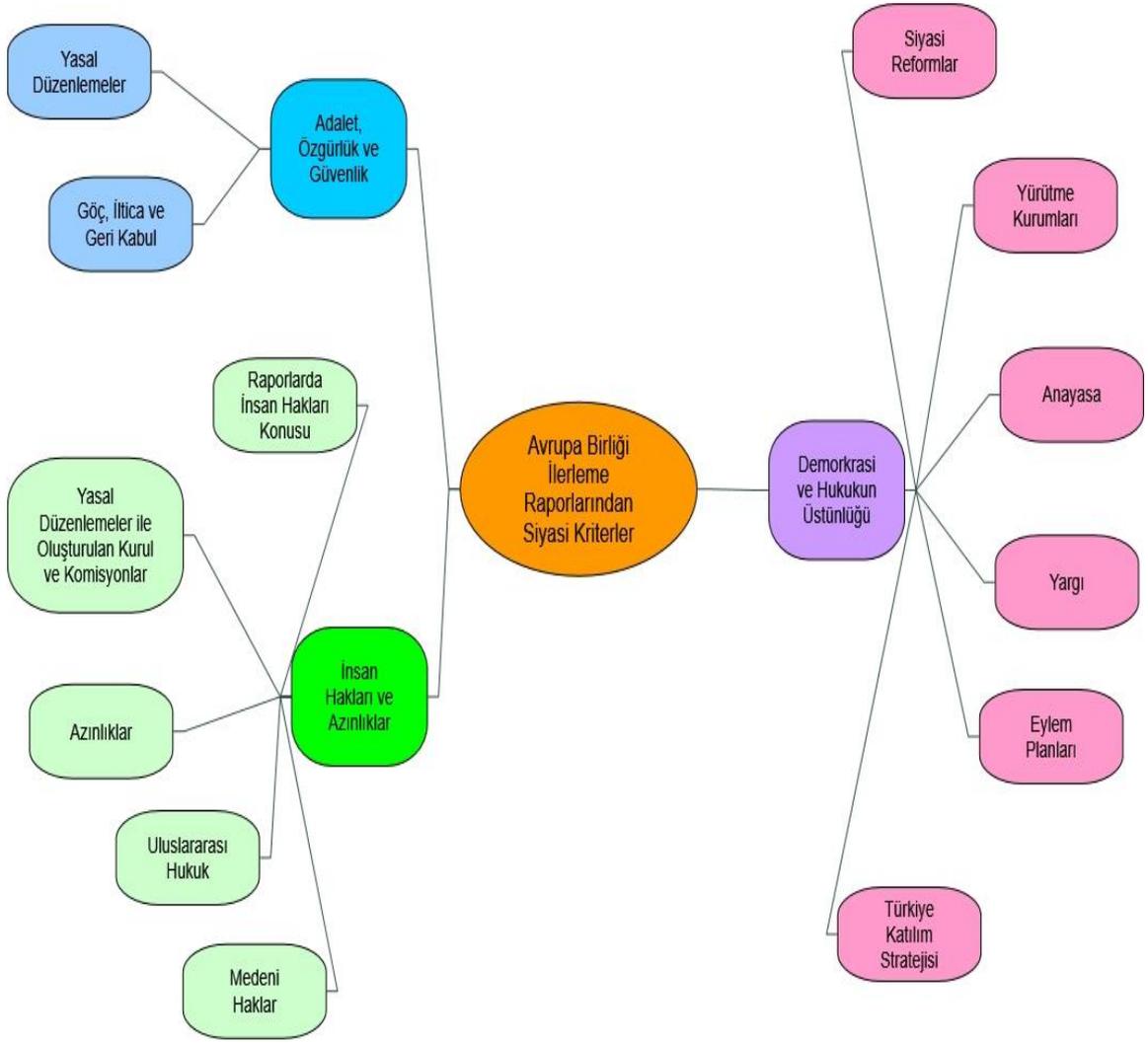
4.2. AB İlerleme Raporları'nın İncelenmesinde Oluşturulan Tema ve Kategoriler

İlerleme Raporu, AB'ye üyelik başvurusu yapan bir ülke için *adaylık statüsü kazanılmasıyla beraber aday ülkeyi üyeliğe hazırlamaya başlanan* bir belgedir. AB Komisyonu, aday ülkenin AB Müktesebatına uyum sürecinde kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemlediği eksiklikleri her yılın sonuna doğru yayınladığı ilerleme raporlarıyla değerlendirir. Avrupa Komisyonu, ilerleme raporlarını ilgili ülke hükümetlerince sunulan bilgilere, istişari ziyaret raporlarına, AP rapor ve kararlarına, başta Avrupa Komisyonu, Avrupa Güvenliği ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) ve uluslararası finans kuruluşları olmak üzere uluslararası örgütler ile sivil toplum kuruluşlarının değerlendirmelerine dayanarak hazırlar. Türkiye'ye yönelik birinci ilerleme raporu Avrupa Komisyonu tarafından 1998 yılında yayınlanmıştır.

Avrupa Komisyonunun, Türkiye'nin Birliğe üyelik müzakereleri bağlamında yerine getirdiği yükümlülükleri, bu konuda görülen gelişmeleri inceleyen raporları yıllara göre farklı adlarla anılmaktadır. Türkiye'nin aday ülke olarak müzakerelere katılımı yönünde kararların alındığı 2004 yılından itibaren Türkiye için hazırlanan yıllık raporlar,

ilerleme raporu “progress report” adıyla yayınlanmaya başlamıştır. İlerleme raporları, 2015 yılında Türkiye Raporu adını alıncaya kadar 2005-2014 yılları arasında on yıl boyunca yayınlanmaya devam etmiştir.

Çalışmada Avrupa Birliği 2005-2014 yılları ilerleme raporlarında siyasi kriterler konusuyla ilgili genel çerçeve içerisinde üç adet tema oluşturulmuştur. Raporlarda araştırma konusuna giren siyasi konulardaki ilerlemeler ve Avrupa Komisyonunun görüşlerini içeren siyasi kriterle ilgili bölümlerde Türkiye'nin siyasi koşullar bağlamındaki durumu incelenmektedir. Raporlarda bu kısımlarla ilgili olarak iç siyasi kriterler bağlamında demokrasi ve hukukun üstünlüğü (üyelik kriterleri-genişletilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler), insan hakları ve azınlıkların korunması (üyelik kriterleri-genişletilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler), adalet, özgürlük ve güvenlik konuları (Üyelik yükümlülükleri Fası 24) değerlendirmeye alınmıştır. Bahsedilen bu üç konu çalışmanın üç temasını oluşturmuştur. Raporlarda yer alan konular bağlamında çalışmanın üç temasıyla ilişkilendirilecek biçimde kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler ve temalarla ilişkisi (Bkz. Şekil 4.1) aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 4.1. Çalışmanın Tema ve Kategorileri

Şekil 4.1 incelendiğinde Avrupa Birliği Türkiye ilerleme raporlarında siyasi konuların katılım kriterlerinin yerine getirilmesi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, adalet, özgürlük ve güvenlik ile insan hakları ve azınlıklar temalarında gruplandırıldığı görülmektedir. Birliğe katılım kriterleri bağlamında siyasi kriterler, Türkiye katılım stratejisi ve eylem planları kategorileri oluşturulmuştur. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü temasına bağlı siyasi reformlar, yürütme kurumları, anayasa ve yargı kategorileri oluşturulmuştur. İlerleme raporlarının 24. faslını oluşturan adalet, özgürlük ve güvenlik teması ile ilişkili olarak yasal düzenlemeler ile göç, iltica ve geri kabul kategorileri oluşturulmuştur. Son olarak da ilerleme raporlarında yoğun mesai harcanan

konular arasında öne çıkan insan hakları ve azınlıklar temasında insan hakları, yasal düzenlemeler ile oluşturulan kurul ve komisyonlar, azınlıklar, uluslararası hukuk ve medeni haklar kategorileri oluşturulmuştur. İlerleme raporlarında vurgulanan konular bağlamında her bir tema altındaki kategorilerle ilişkilendirilecek şekilde kodlar üretilmiştir. Üretilen kodlarla ve kategorilerle ilişkilendirilmesine ilişkin bulgular takip eden başlıklarda verilmiştir. Raporların ön bölümünde siyasi kriterler konusunda üretilen ikincil kodlara ilişkin bulgular aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 4.1. *Siyasi Kriterler Konusundaki Giriş Kodları (Devamı sayfa 54)*

Tema	Kategori	Kodlar
<ul style="list-style-type: none"> • Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü • İnsan Hakları ve Azınlıklar 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasi reformlar • Yürütme kurumları • Anayasa • Yargı • Türkiye Katılım Stratejisi • Eylem Planları 	<ul style="list-style-type: none"> • Düşünce ve ifade özgürlüğü • Dernek kurma özgürlüğü • Barışçı toplantı hakkı ve sivil toplum • İşkenceyle mücadele • Duruşma öncesi gözaltı • İnsan hakları ihlalleri • Devlet memurları ve kamu görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimleri • Parlamento • Seçim sistemi • Hükümet • Kamu yönetimi • Sivil-asker ilişkileri • Yerel yönetimler • Kültürel yaşam ve bireysel özgürlükler

Tablo 4.1. *Siyasi Kriterler Konusundaki Giriş Kodları*

Tema	Kategori	Kodlar
• Adalet, Özgürlük ve Güvenlik		<ul style="list-style-type: none">• Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması amacıyla, bölgesel dengesizliklerin azaltılması• Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî, görüş, felsefî inanç veya dinine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılması; düşünce, vicdan ve din özgürlükleri• Anayasa'nın ve ilgili diğer yasaların AB müktesebatına uyumu• BM uluslararası medenî ve siyasî haklar sözleşmesi ile ihtiyari ek protokolü ve BM uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sözleşmesi• Cezaevlerindeki tutukluluk koşulları• Milli güvenlik kurulu• Olağanüstü hâl

Tablo 4.1'te İlerleme raporlarında siyasi kriterlerden demokrasi ve hukukun üstünlüğü; insan hakları ve azınlıkların korunması; adalet, özgürlük ve güvenlik bağlamında yer alan konuların bir özeti çıkarılmıştır. Yıllara göre siyasi kriterlere yenileri eklenmekte, üzerinde anlaşmaya varılan, Türkiye'nin yükümlülüğünü yerine getirdiği konulara ise raporlarda sürekli yer verilmemektedir. Avrupa Komisyonunun, siyasi kriterler bağlamında 2005 yılından 2014 yılına kadar olan ilerleme raporlarında çoğunluğu benzer olmakla birlikte zaman zaman farklı konuları eklediği gözlenmiştir.

4.3. AB İlerleme Raporlarında Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Çalışmanın bu kısmında demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda, ilerleme raporlarının katılım kriterlerinden siyasi kriterler başlığı altında Türkiye'nin Birliğe katılım stratejisinin temelini oluşturan eylem planları ve genel stratejiler, süreçte yapılan siyasi reformlar, anayasa ve yargı konusunda görülen değişiklikler incelenmiştir. Araştırma konusuna giren 2005-2014 yılları arası İlerleme Raporları incelendiğinde demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda kodlar oluşturulmuştur. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusuyla ilişkilendirilecek biçimde oluşturulan kodların raporlarda yer alma sıklığına ilişkin bulgular (Bkz. Tablo 4.2) aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. 2. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Konusundaki Kodlar

Tema	Kod	Yıllara Göre Dağılım										Toplam
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Demokrasi ve hukukun üstünlüğü	Adalet sisteminin güçlendirilmesi	53	33	25	35	41	51	43	37	61	44	423
	Anayasa	9	2	13	18	17	56	77	27	29	39	287
	Başbakanlık	5	4	3	2	5	10	8	1	2	4	44
	Cumhurbaşkanlığı	4	1	11	9	7	5	12	9	6	11	75
	Danıştay	6	3	4	3	3	7	5	2	2	4	39
	Demokratik değerler	6	1	6	5	5	11	10	6	2	6	58
	Hükümetin sorumlulukları	19	11	19	16	25	23	24	12	22	24	195
	HSYK	-	1	-	2	-	11	17	5	7	11	54
	Kamu denetçiliği	-	2	1	1	-	8	5	7	8	13	45
	Kamusal faaliyetler	60	33	35	37	51	85	74	63	64	71	573
	Kanunlarda görülen değişiklikler	40	10	15	22	14	39	45	33	28	40	286
	Mevzuatın düzenlenmesi	8	3	8	4	13	17	25	17	19	17	131
	Muhalefet	2	-	2	3	4	2	7	3	4	6	33
	Siyasi partiler	11	4	12	6	12	4	18	10	11	16	104
	Parlamento	17	10	12	15	1	1	4	3	2	2	67
	Reformlar	22	6	9	8	5	14	14	10	7	9	104
	Seçim sistemi	3	2	11	7	15	10	19	9	6	15	97
	Siyasi diyalog	5	1	4	2	2	4	3	3	3	4	31
	Stratejik eylem planları	5	-	1	2	1	2	5	2	5	7	30
	Yargı bağımsızlığı ve yargıda düzenlemeler	36	16	25	37	31	57	68	43	52	34	399
Yasama faaliyetleri	9	4	2	3	3	3	2	3	7	6	42	
Yolsuzlukla mücadele	58	44	43	38	58	80	74	55	69	73	592	

Tablo 4.2 incelendiğinde 2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB ilerleme raporlarından demokrasi ve hukukun üstünlüğü teması ile ilişkilendirilen konular arasında, en fazla eleştiri yapılan konunun yolsuzlukla mücadele (N:592) olduğu

görülmektedir. Yolsuzlukla mücadele konusundaki eleştiriler 2010, 2011 ve 2014 yıllarında en üst düzeylere ulaşmıştır.

Sıklık durumuna göre yolsuzlukla mücadele konusunu adalet sisteminin güçlendirilmesi (N:423), yargı bağımsızlığı ve yargıda düzenlemeler (N:399), anayasa (N:287), hükümetin sorumlulukları (N:195), siyasi partiler (N:104) ve seçim sistemi (N: 97) konuları takip etmektedir. İlerleme raporlarında ele alınan demokrasi ve hukukun üstünlüğü temasıyla ilgili konulara ilişkin detaylı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki katılım müzakerelerine ilişkin görüşlerin yer aldığı 2005-2014 yılları arası Avrupa Komisyonu ilerleme raporlarında demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda Birliğin eksik ya da sorunlu gördüğü ve Türkiye'den tamamlamasını istediği çok sayıda konu bulunmaktadır. Bu konuda ilerleme raporlarında yer alan ve AB'nin vurguladığı hususlar yıllara göre verilmiştir.

2005 İlerleme raporunda Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü konusunda vurgulanan konular şunlardır (AB Bakanlığı, 2005, s. 5-11):

- TBMM'ye Ekim 2004'ten sonra 184 kanun tasarısının sevk edilmesi ve bunlardan 166 yeni kanunun Mecliste kabul edilmesinden duyulan memnuniyet belirtilmiştir.
- Seçim sistemleri ile ilgili olarak, siyasi partilerin Parlamentoda temsil edilmesi için %10'luk barajı geçmesi gerektiği konusunda bir değişikliğin olmadığı ifade edilmiştir.

Raporda, siyasi reformlar kapsamında son bir yılda çıkarılan yasalar ve imzalanan uluslararası antlaşmalardan duyulan memnuniyetin yanı sıra, henüz AB'nin tatmin olmadığı hususlar da dile getirilerek, giderilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu hususlarla ilgili giderilmesi istenen noktalardan dikkatimizi çeken bazı ifadeler aşağıdaki (AB Bakanlığı, 2005, s. 5-22) gibidir:

- “TSK'nın rol ve görevlerini tanımlayan ve orduya geniş bir manevra sahası tanıyan hükümleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu değiştirilmemiştir.
- Türkiye'de siyasi partilerin finansmanının ve hesaplarının kontrolünü düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır.

- Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamamış ve Uluslararası Ceza Divanı Statüsüne de katılmamıştır.”

2006 ilerleme raporunda Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü konusunda şu vurgular yer almıştır (AB Bakanlığı, 2006, s. 4-9):

- “Türkiye’de Parlamento, Ekim 2005’ten önce sunulan 429 kanun taslağından 148’ini kabul etmiştir.
- Hükümet, Kopenhag siyasi kriterlerine ilişkin olarak bazı alanları kapsayan yeni Reform Paketi’ni (Dokuzuncu Reform Paketi) sunmuştur. Siyasi kriterler alanında Meclis bu paketteki bazı kanunları kabul etmiştir.
- Bazı davalar, yargının kanunları yorumlama konusunda yeknesaklık içinde olmadığını göstermiştir. Yargının bağımsız, tarafsız ve etkin şekilde işlemesine engel olan unsurlar mevcudiyetini korumaktadır. Yargı bağımsızlığının algılanış biçimine, özellikle devlet kurumlarının yargı üzerindeki tesirine ilişkin kaygılar bulunmaktadır.
- Parlamenter dokunulmazlığının geniş kapsamı Türkiye’deki yolsuzluk bağlamında önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.
- Terörle Mücadele Kanunu’nda yapılan değişikliklerle terör suçları listesi genişletilmiş ve terörizmin geniş tanımı korunmuştur. Kanun, ifade, basın ve medya özgürlüğüne yasal kısıtlamalar getirmektedir. Yeni Terörle Mücadele Kanunu terör suçu şüphelileri için muhakeme güvencelerini azaltmaktadır.”

2007 İlerleme raporunda Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü konusunda şu görüşlere yer verilmiştir (AB Bakanlığı, 2007, s. 5-10):

- Rapor, genel seçimlerin beş yıl yerine dört yılda bir yapılmasını ve parlamento kararlarının tüm milletvekillerinin en az üçte biri (184) sayısına göre alınmasını içermektedir.
- Raporda cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili önemli bir değişikliğin yapıldığı ifade edilmiştir. Anayasada Cumhurbaşkanının TBMM tarafından değil, yenilenebilir şekilde halk tarafından beş yıllığına seçilmesi değişikliği yapılmıştır.

- Diğer bir anayasal değişiklik ise, Parlamento’ya seçilebilme yaşı 30’dan 25’e indirilmiştir.
- “Merkezi idareyi yeniden yapılandırma ve mahalli idarelere yetki devretmeyi hedefleyen Kamu Yönetimi Çerçeve Kanun Tasarısı’nın kabulü konusunda bir ilerleme olmamıştır.
- Genel olarak, askeri makamlar üzerinde tam bir sivil denetim ile savunma harcamalarının Parlamento tarafından denetimi konularında ilerleme sağlanmamıştır.
- Hükümet ve Yargı arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilim, sistemin engelsiz ve etkin işlemesine yapıcı etkide bulunmamaktadır. Yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesi yönünde daha fazla yapılması gerekenler bulunmaktadır. Ne yargı için genel bir ulusal reform stratejisi, ne de onu uygulamak için bir plan bulunmaktadır.
- Parlamento, bünyesinde bir kamu harcamaları komitesi bulunmadığı için kamu harcamaları üzerinde etkin denetim yürütememektedir. Yolsuzlukla mücadele stratejisi oluşturulması hususunda bir gelişme yaşanmamıştır.”

2008 İlerleme raporunda demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili olarak vurgulanan konular şunlardır (AB Bakanlığı, 2008, s. 5-10):

- “Bir grup akademisyene 1982 Anayasası’nın gözden geçirme görevi verilmiş, ancak bu durum hakkında kamuya veya Meclise herhangi bir taslak takdim edilmediğinden Komisyon tarafından eleştirilmiştir.
- Kanunun önünde eşitlik başlığı altında üniversiteli öğrencilerde başörtü yasağının kaldırılmasına ilişkin değişiklik yapılmıştır. Anayasada yapılan diğer bir değişiklikle, kimsenin yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilmeyeceğine ilişkin karardan söz edilmiştir.
- Yerel yönetimlere daha çok yetki devrini amaçlayan Kamu Yönetimi Hakkında Çerçeve Yasa konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Tüm Kent Konseylerini güçlendirmek için çaba gösterilmesi gerekmektedir.
- TSK’nın İç Hizmet Kanunu ve MGK Kanunu’nda değişiklik yapılmamıştır. Askeri bütçe ve harcamalar üzerinde Parlamento denetiminin güçlendirilmesi hususunda bir ilerleme olmamıştır.”

- Yargının bağımsızlığı konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Hakim ve savcılarının performanslarını değerlendirmeden sorumlu yargı müfettişleri HSYK (Hakimler ve Savcılar Kurulu)'dan ziyade Adalet Bakanlığına bağlıdır.
- Türkiye, GRECO (Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu)'nun 2005 yılı ilk ve ikinci ortak değerlendirme raporlarında yapılan tavsiyelerine rağmen kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi hazırlamamıştır. Milletvekili dokunulmazlıklarının sınırlandırılması konusunda bir ilerleme olmamıştır.

2009 AB Türkiye İlerleme Raporu'nda Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü başlığı altındaki değerlendirmelerde Türkiye'den karşılaması istenen tedbirler ve AB'nin kaygıları şunlardır (AB Bakanlığı, 2009, s. 6-13):

- “Anayasadaki reform konusunda siyasi partiler arasında da bir uzlaşma sağlanmamıştır. Konuyla ilgili olarak yapılan tek çalışma bir grup akademisyen tarafından 2008 yılında anayasal reformları içeren bir taslağın hazırlanması olmuştur.
- Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nda, Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nda hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Yasamanın, Silahlı Kuvvetler bütçesi ve harcamaları üzerindeki denetiminin güçlendirilmesiyle ilgili olarak hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir.”
- “Bazı belediyelerin, belediye kararlarını, özellikle imar planlarıyla ilgili olanları, halkın erişimine açmak konusunda isteksiz olduğu, yerel yönetimlerle ilgili olarak, yetki devri ve yerel yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi de dahil olmak üzere çok sayıda konunun henüz ele alınmadığı.
- Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve verimliliği konusundaki kaygıların devam ettiği; bağımsızlıkla ilgili olarak, HSYK'nın yapısına ya da adalet müfettişlerinin raporlama biçimlerine ilişkin ilerleme kaydedilemediği”
- “Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından kamu görevlilerinin etik kurallara uymadıkları konusunda, seçilmiş bir Belediye Başkanını ve kamuya ait şirket yöneticilerini de kapsayan dört kararın yayınlandığı; milletvekili dokunulmazlıklarının, yolsuzluklara ilişkin davalarda sınırlandırılması

konusunda ilerleme kaydedilmediği; milletvekillerine yönelik davranış kuralları bulunmadığı; dokunulmazlıkların hangi şartlar altında kaldırılabilceği konusunda nesnel ölçütlerin oluşturulmadığı.”

2010 İlerleme raporunda demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda şu değerlendirmeler yapılmıştır (AB Bakanlığı, 2010, s. 6-16):

- “2010 Anayasa Değişiklik Paketi’nin kilit hükümlerinin; AYM (Anayasa Mahkemesi) ve HSYK’nın oluşumunu değiştirdiği; askeri mahkemelerin yetkisini sınırlandırdığı; kamu denetçiliği hizmeti için anayasal zeminin oluşturulduğu; kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkının getirildiği; kadın, çocuk ve yaşlılar için pozitif ayrımcılık tedbirlerine imkan sağlandığı; kişisel verilerin korunması ve bilgiye erişimin anayasal hak olarak düzenlendiği, gibi hususların önemine değinilirken; Hükümetin Anayasa Reform Taslağı’nın hazırlanması ve kabul edilmesi sürecinde, siyasi partiler ve sivil toplumla istişarede bulunulmadığının da altı çizilmiştir.
- Seçim sistemine ilişkin bir değişikliğin yapılmadığı, TBMM’de temsil için gereken ve AK’ye üye devletler arasında en yüksek oran olan %10’luk ülke barajının mevcudiyetini koruduğu, milletvekili dokunulmazlıklarının kapsamının kaygı yaratmaya devam ettiği, yolsuzluk olaylarında dokunulmazlıkların kapsamının çok geniş olduğu, TBMM İç Tüzüğü’nün iyileştirilmesi yönünde ilerleme sağlanamadığı gösterilmiştir.
- Anayasa değişikliği ile gerçekleştirilen olumlu gelişmeler sonucunda EMASYA olarak adlandırılan gizli Protokol’ün yürürlükten kaldırıldığı, askeri mahkemelerin yetki alanının askerlik hizmet ve görevleriyle sınırlandırıldığı, güvenlik güçlerinin sivil denetimi konusunda ilerleme sağlanmasına, rağmen, TBMM’nin bütçe dışı askeri fonlar üzerindeki denetimi konusunda bir ilerleme kaydedilemediği raporda yer almıştır”.

2011 AB İlerleme raporunda demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda yer alan değerlendirmeler şunlardır (AB Bakanlığı, 2011, s. 5-20):

- “Rapor döneminde, basın özgürlüğü de dahil, ifade özgürlüğüne ilişkin endişelerin olduğu, siyasi partiler arasında yeterli diyalog ve uzlaşma ruhunun bulunmadığı, siyasi ortamın kilit kurumlar arasındaki ilişkileri gerdiği, bu

atmosferin de reform sürecinin devamını engellediği, iddiasında bulunulmuştur.

- Ergenekon Davası ve Demokratik Toplum Partisi temsilcilerinin tutuklanmasıyla ilgili olarak 2010 Raporu'nda dile getirilen eleştiriler burada da tekrarlanmış, tutuklama kararlarına ilişkin ayrıntılı gerekçelerin savunma makamına gösterilmemesinin ciddi bir endişe kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Seçilmiş temsilcilerin tutuklanmasının yerel yönetimler için sorun teşkil etmekte olduğu ve Kürt meselesinde diyalogu engellediğinin de altı çizilmiştir.
- Seçim sistemindeki %10'luk ülke barajıyla ilgili değişiklik olmaması, TBMM İç Tüzüğü'nün iyileştirilmesi yönünde bir ilerleme kaydedilmemesi, bir kez daha eleştiri konusu olmuştur.
- Yerel yönetimlerle ilgili bir önceki Rapor'da yer verilen eleştiriler burada da tekrarlanarak, yerinden yönetim sürecinde bir ilerleme kaydedilemediği;
- Yargı Reformu Stratejisi'nde yer alan çok sayıda tedbirin, 2010 Anayasa değişikliklerini müteakip düzenlenen mevzuat vasıtasıyla uygulanmakla birlikte; mevcut Yargı Reformu Stratejisi'nin şeffaf ve kapsayıcı şekilde gözden geçirilmesine ihtiyaç bulunduğu;
- Siyasi partiler mevzuatında, partilerin alabilecekleri yardımın miktarı ve kaynağı hakkında bazı kısıtlamalar öngörülmeyle beraber, siyasi partilerin finansmanında şeffaflık konusunda bir ilerlemenin kaydedilmediği eleştiri almıştır”.

2012 İlerleme Raporu'nda Demokrasi ve Hukukun üstünlüğü alt başlığı altında yapılan değerlendirmeler şunlardır (AB Bakanlığı, 2012, s. 6-21):

- “Türkiye'deki demokratik kurumların düzgün işleyişine ve hukukun üstünlüğüne duyulan güvenin güçlendirilmesi bakımından bir fırsat teşkil eden bu davaların, yargı süreçlerinin geniş kapsamlı olması ve söz konusu süreçlerle ilgili eksikliklere yönelik ciddi endişeler yüzünden gölgede kaldığı; bu davalarda savunma hakkının güvence altına alınması ve şeffaflığın sağlanması amacıyla yargı süreçlerinin hızlandırılması;
- Aralık 2011'de gerçekleşen Uludere (Şırnak) olayında 34 sivilin hayatını kaybetmesi ve şeffaf bir soruşturmanın olmaması, olayla ilgili siyasi

sorumluluk konusunun gündeme gelmemesi, gibi nedenlerle güvenin zedelendiği;

- 2010’da yapılan Anayasa değişikliklerinin uygulanmasına ilişkin olarak daha fazla ilerlemenin sınırlı düzeyde kaldığı; Siyasi reform çalışmaları ve TBMM’nin yasama ve yürütmenin denetlenmesi gibi kilit işlevlerini yerine getirme görevinin, siyasi partiler arasında süregelen diyalog ve uzlaşma ruhu eksikliği nedeniyle sekteye uğramaya devam ettiği; TBMM’nin performans izleme ve savunma harcamaları dahil, kamu harcamalarını denetleme kapasitesinde bir gelişme olmadığı;
- Üçüncü Yargı Paketi’nde, seçim sistemine ilişkin olarak önemli bir değişiklik yapılmadığı, %10’luk seçim barajının, AK üyeleri arasında en yüksek oran olmaya devam ettiği;
- Sayıştay Kanunu’na Temmuz 2012’de getirilen değişikliklerin, Sayıştay’ın yetkilerini ciddi biçimde kısıtladığı ve Sayıştay denetim ve kontrolünün bağımsızlığını ve etkililiğini tehlikeye attığı;
- Üçüncü Yargı Reformu Paketi’nin, adalet yönetimi ve temel hakların korunması ile ilgili sorunlu alanları yeterince gözden geçirme konusunda başarılı olamadığı, on yıl olan yargılama öncesi azami tutukluluk süresinin aynı kaldığı” gibi değerlendirmeler yapılmıştır.

2013 İlerleme raporunda Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü alt başlığında, Rapor dönemine ait Türkiye’nin attığı adımlar ve giderilemeyen noktalara aşağıdakiler örnek gösterilebilir (AB Bakanlığı, 2013, s. 5-13):

- “Kolluk gözetim komisyonunun kurulmasına ilişkin kanun tasarısının kabul edilmesi için gerekli prosedürlerin tamamlanmadığı;
- Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından, 60 madde üzerinde uzlaşıldığı, görüşmelerin kapalı oturumlar halinde gerçekleştiği, Komisyondaki tartışmaların veya sunulan görüşlerin tutanaklarının yayımlanmadığı ve Anayasa Komisyonunun, Venedik Komisyonu ile istişarede bulunmadığı;
- 2010’da yapılan Anayasa değişikliklerinin uygulanmasıyla ilgili olarak, Ekim 2013’te kabul edilen özel sektör çalışanlarına toplu sözleşme, grev ve lokavt hakkı tanıyan kanunun yasalaştığı, ancak kişisel verilerin korunması ve askeri yargıya ilişkin önem taşıyan uygulamaya yönelik kanunlar ile toplumsal

cinsiyet eşitliğini teşvik edecek pozitif ayrımcılığa yönelik tedbirler içeren kanunların yürürlüğe girmediği;”

- “TBMM’nin, performans izleme ve kamu harcamalarını denetleme kapasitesinde bir ilerleme kaydedilemediği, gözetim fonksiyonlarında TBMM’nin uhdesindeki diğer inceleme araçlarının yetersizliği nedeniyle sorun yaşanmaya devam edildiği;
- Seçimler ve siyasi partilere ilişkin yasal çerçevenin Avrupa standartlarıyla uyumlaştırılmasının gerektiği ve %10’luk seçim barajının, Avrupa Konseyi üyeleri arasında en yüksek oran olarak kaldığı raporda belirtilmiştir”.

2014 Türkiye İlerleme Raporu’nda, Siyasi Kriterler ana başlığı altındaki, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü alt başlığında Türkiye ile ilgili değerlendirmeler şunlardır (AB Bakanlığı, 2014, s. 5-14):

- “İlgili Anayasa değişikliklerinin yapıldığı 2010 yılından sonra, kişisel verilerin korunması ile ilgili kanun, askeri yargıya ilişkin uygulama hükümleri getiren kanun ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek pozitif ayrımcılığa yönelik tedbirler içeren kanunların çıkartılması konusunda ilerleme kaydedilmediği;
- 30 Mart 2014 yerel seçim sürecinde kutuplaşmalar ve gerginliklerin yaşandığı; usulsüzlük iddialarının birçok şehirde protestolara neden olduğu, birçok belediyede seçim sonuçlarına ilişkin çok sayıda itiraz başvurusu yapıldığı ve 13 belediyede seçim sonuçlarının değiştiği;
- TBMM'nin, yürütmenin denetlenmesi ve yasama gibi önemli işlevlerini yerine getirebilmesinin, siyasi partiler arasında süregelen diyalog ve uzlaşma ruhu eksikliği nedeniyle sekteye uğradığı; hassasiyet gerektiren önemli mevzuatın kabulü öncesinde yetersiz hazırlık ve istişare uygulamasının devam ettiği;”
- “Başta askeri harcamalar olmak üzere, yürütme ve kamu harcamalarının TBMM tarafından denetlenmesinde ilerleme kaydedilmemesinin, Sayıştay’ın yasal çerçevesindeki zayıflıklar nedeniyle büyüyen bir sorun olduğu;
- Hükümetin, diğer siyasi partiler ve ilgili STK’lar ile yeterli ya da hiçbir istişarede bulunmaksızın, önemli politikaların benimsenmesi ve kanun teklifleri sunulması uygulamasına devam ettiği;

- Türkiye'nin, kamu yönetimi reformuna yönelik kapsamlı bir stratejik çerçevesinin bulunmadığı 2014 İlerleme raporunda eleştirilmiştir”.

4.3.1. Ulusal Programlar ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye Avrupa Birliğiyle katılım müzakerelerinin başladığı tarihten 2007 yılına kadar demokrasiyi güçlendirme ve hukukun üstünlüğünü tesis etme adına önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Takip edilen yıllarda Avrupa Birliği katılım motivasyonu noktasında kimi azalmalar görülse de 2014 yılına kadar inişli çıkışlı, duraklamalı süreçler yaşanmıştır. Türkiye Avrupa Birliğinin ilerleme raporlarında yorumladığı konuları içeren ulusal programlar geliştirmiştir. Yıllara göre ulusal programlarda güncellemeler yapılmıştır. Ulusal programlar Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu konusunda yaptığı taahhütler ve atacağı adımlara işaret etmektedir. Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlamasıyla AB Türkiye'den, 23. fasıl kapsamında (Yargı ve Temel Haklar), istişari uzman ziyareti raporlarını da dikkate alarak, yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkinliğinin güçlendirilmesine yönelik bir strateji hazırlayarak Avrupa Komisyonu'na sunmasını istemiştir (AB Başkanlığı).

Yargı Paketleri; AB-Türkiye İlerleme Raporlarında ve Katılım Ortaklığı Belgelerinde giderilmesi istenen yargılama sürelerinin hızlandırılması, adil yargılanma hakkı, kişi özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi temel hakların korunması tedbirlerinin karşılanması amacıyla hazırlanmış ve yasalaşmıştır. Bu amaçla üç tane yargı reform paketi hazırlanmıştır.

Birinci Yargı Paketi olarak adlandırılan ve 14 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6217 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 33 madde ve dört geçici maddeden oluşmuş olup; toplam 17 kanunun bazı maddelerinde değişiklikler yapmıştır. Söz konusu Kanun'un gerekçesinde (ab.gov.tr; 6217 sayılı kanun, değişik madde 33); *“devlet hizmetlerinin ve adaletin hızlandırılmasını, süratli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütülmesini sağlamak, mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve yargılama faaliyetlerinde zaman ve emek kaybını önlemek amacıyla hazırlanmış olduğu belirtilmiştir”*.

İkinci Yargı Reformu Paketi; 26.08.2011 tarih ve 650 sayılı “Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü

Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” ile kabul edilmiştir. Genel olarak Adalet Bakanlığının yapısı ve idari yargı mevzuatı ile ilgili olan İkinci Yargı Paketi, 44 maddeden oluşmaktadır. İkinci Yargı Paketi’yle; 22 kanun, 190 ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede öne çıkan değişiklikler şunlardır (TESEV, 2012):

- “Yargıtay Başkanı ve Baş Savcı seçilebilmek için sekiz yıl Yargıtay üyeliği yapmış olma şartındaki süre dört yıla, Başkan Vekili ve Daire Başkanı seçilebilmek için, altı yıl Yargıtay üyeliği yapmış olma şartı üç yıla düşürülmüştür.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da değişiklik yapılarak, tehlikeli tutuklu ve hükümlülerinin dışında, tutuklu ve hükümlülerin ikinci derece yakınlarının da cenazelerine katılabilmesi mümkün hale gelmiştir.
- HSYK Kanunu’nda yapılan değişiklikle, avukatların hakim ve savcı olmaları için üst yaş sınırı 35’ten 45’e çıkarılmıştır. Hakim ve savcılar için adaylık süresi; beş yıl süreyle, iki yıldan bir yıla düşürülmüştür”.

Üçüncü Yargı Paketi, 5 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6352 Sayılı Kanun olup 107 madde ve 3 geçici maddeden oluşmuştur. Kanun gerekçesinde; son yıllarda yargının iş yükünün oldukça artması ve yargılama sürecinin yavaş işlemesi nedeniyle, Anayasa ve AİHS’nin kabul ettiği makul sürede yargılanma yükümlülüğünün yerine getirilemediği belirtilmiştir. Aynı zamanda kanunda ifade özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği gibi temel hakların korunmasına yönelik mevzuatta düzenlemeye gidilmesi ihtiyacından söz edilmiştir (TESEV, 2013).

Üçüncü Yargı Paketi’ne daha yakından bakıldığında, AİHS hükümleri ve AİHM kararları doğrultusunda demokratikleşmeyi ve insan haklarının korunmasını güçlendirmenin yanında, yargının iş yükünü azaltmanın da hedeflendiği görülmektedir. Paket’le yargı sistemine getirilen en önemli yeniliklerden biri, Özel Yetkili Mahkemelerin kaldırılarak yerine sadece Terörle Mücadele Kanunu’nun 10. maddesi kapsamında görevli Bölge Ağır Ceza Mahkemelerinin kurulması olmuştur. Öte yandan, yargılanan kişilere yönelik koruma tedbirlerine (arama, el koyma, yakalama, gözaltına alma, tutuklama, vb.) ilişkin karar yetkisi, yargılamayı yapan hakimlerden alınarak sadece

koruma tedbirleri konusu ile görevlendirilen özgürlük hakimlerine devredilmiştir (AB Başkanlığı, 2008).

Özetle; Birinci ve İkinci Yargı Reformu paketlerindeki düzenlemelerin devamı niteliğinde olan Üçüncü Yargı Reformu Paketi'nde, ifade özgürlüğü, yolsuzlukla mücadele, icra davaları ve tutuklama tedbirinin esas ve usulleri başta olmak üzere pek çok konuda değişiklik yapılmıştır. Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, basın ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi yönünde küçük adımlar atılmıştır (AB Başkanlığı, 2008).

Türkiye 2008 yılı Ulusal Programında Siyasi Kriterler ana başlığı altında şu taahhütlerde bulunmuştur:

- Kamu yönetiminin işlevselliği
- Yargıya erişim
- Sivil-Asker ilişkileri
- Tüm bireylerin, ayırım yapılmaksızın temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlandırılması
- Bölgesel dengesizliklerin azaltılması
- Yargının işlevselliği ve verimliliği
- Çocuk hakları
- İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi
- İfade, dernek kurma ve barışçıl toplanma özgürlüğü
- Sendikal haklar
- Kadın hakları

2008 Türkiye UP'nin siyasi kriterlerle ilgili bölümünde, 2008 İlerleme Raporu'nun kabulüne kadar (5 Kasım 2008) gerçekleştirilen birincil ve ikincil düzenlemeler her bir alt başlık altında düz bir metin halinde özetlenmiş, sonrasında da gelecekte yapılması düşünülen düzenlemeler; ne yönde, nasıl ve ne zaman yapılacağı ile ilgili bir detay, ya da takvim öngörülmeden “yapılacak, devam edilecek, geliştirilecek, onaylanacak” gibi muğlak ifadeler kullanılarak dile getirilmiştir.

Türkiye'nin 2008 UP'de siyasi kriterlerle ilgili olarak KOB'daki öncelikler bağlamında gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği hususlarla ilgili alacağı tedbirler şunlardır (AB Başkanlığı, 2008):

Kamu yönetiminin işlevselliği:

- “Tam anlamıyla işlevsel bir Kamu Denetçiliği Kurumu kurulacaktır.
- Siyasi Etik Komisyonu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi’ne ilişkin sürecin süratle tamamlanması için çalışılacaktır.
- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının, Paris İlkeleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması çalışmaları sonuçlandırılacaktır.
- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı’na ilişkin çalışmalar tamamlanacak ve Meclise sevk edilecektir.
- İç güvenlik yönetiminin koordinasyonunu ve sivil idarenin iç güvenlikle ilgili görev, yetki ve sorumluluklarını etkin olarak yerine getirmesini güçleştiren mevzuat hükümleri ve uygulamaları değiştirilecektir”.

Sivil - Asker ilişkileri:

- “Demokratik hukuk devletinin gerekleri çerçevesinde hazırlanacak Yargı Reformu Stratejisi’nin bir parçası olarak askeri mahkemelerin de görev ve yetkilerinin tanımlanmasıyla ilgili düzenlemelere devam edilecektir”.

Yargının işlevselliği ve verimliliği:

- Yargının “bağımsızlığını, tarafsızlığını ve etkinliğini daha da güçlendirmek, 2010-2014 yıllarına ilişkin misyon ve vizyonunu oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler hazırlamak amacıyla” Adalet Bakanlığınca Stratejik Plan hazırlanmaktadır.
- “HSYK, objektiflik, tarafsızlık, şeffaflık ve hesap verebilirlik temelinde geniş tabanlı temsil esasına göre yeniden yapılandırılacak ve Kurul kararlarına karşı etkili bir itiraz mekanizması oluşturulacaktır.
- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda bilirkişilik müessesesi de gözden geçirilerek, davaların hızlı, basit ve etkin bir biçimde görülmesini sağlamak amacıyla gerekli değişiklikler yapılacaktır”.

İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi:

- AİHS ve Türk Ceza Kanunu hükümleri ile Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi tavsiyeleri doğrultusunda işkence ve kötü muameleye karşı sıfır hoşgörü politikası kapsamında kabul edilen önlemlerin tüm kamu görevlilerini kapsayacak şekilde uygulanmasına ve cezasızlığın önlenmesine önem verilmeye devam edilecektir.
- Geliştirilmiş ifade alma ve sorgulama tekniklerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
- Kolluk etik ilkeleri yayımlanmış olup, söz konusu ilkelerin temel ve hizmet içi eğitimlere yansıtılması için çalışmalar yapılacaktır”.

Yargıya erişim:

- “Adli yardımın etkinleştirilmesi de dâhil olmak üzere, adalete erişimin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
- Nezarethanelerin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi çalışmalarına devam edilecektir”.

İfade, dernek kurma ve barışçıl toplanma özgürlüğü:

- “AİHS doğrultusunda ve AİHM içtihadına uygun olarak, basın özgürlüğü de dahil olmak üzere, ifade özgürlüğünün kullanılmasının teminine devam edilecektir.
- Siyasi partiler mevzuatının AİHS ile uyumlaştırılması hususunda çalışmalar sürdürülecektir.
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu gözden geçirilecek ve yapılacak değişikliklerin etkili bir biçimde uygulanması sağlanacaktır.
- Sivil toplumun gelişimi ve kamu politikalarının şekillenmesine katılımı daha da kolaylaştırılacaktır.
- Tüm bireylerin, ayırım yapılmaksızın temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlandırılması sağlanacaktır.
- Din özgürlüğünü tam anlamıyla tesis etmek amacıyla, hoşgörü ortamının oluşması için gerekli görülen tedbirlerin alınmasına devam edilecektir”.

Kadın hakları:

- “Kadınların eğitimi, işgücü, siyasi ve sosyal hayata katılımları da dâhil olmak üzere toplumdaki statüsü daha da güçlendirilecektir. Bu çerçevede kadın örgütlerinin desteklenmesine devam edilecektir.
- Kadına yönelik şiddetin sebep ve sonuçlarının belirlenmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. Kadınlara yönelik şiddetin önüne geçmek için alınan önlemler, yoğun bir biçimde takip edilecek ve bu konudaki eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine destek verilecektir. Şiddet tehdidi altında olan kadınlar için belediyelerce sığınma evleri kurulması çalışmalarına devam edilecektir”.

Çocuk hakları:

- “BM ve Avrupa Konseyi’nin çocuk haklarına ilişkin uluslararası hukuk belgelerine taraf olunmaya devam edilecektir.
- Şiddet Suçu Mağduru Çocuklara Yardım Hakkında Kanun Tasarısı Meclise sevk edilecektir. Çocuk işçiliğiyle mücadele çalışmalarına devam edilecektir.
- AB standartlarına ve ilgili ILO sözleşmelerine uyumlu bir şekilde sendikaların kurulması, grev ve lokavt ile toplu iş sözleşmesi haklarına yönelik tüm sendikal hakların gözetilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.”

2014 yılı AB-Türkiye ilişkileri açısından yenilenmeye başlama dönemi olarak kabul edilebilir. AB Bakanlığı’nca hazırlanan “Türkiye’nin yeni AB Stratejisi” kitapçığında; 2008 yılında hazırlanan UP’nin, AB Müktesebatı’nın benimsenmesi açısından önemli bir yol haritası olmakla birlikte, güncelliğini yitirdiği vurgulanmıştır. Bu nedenle AB Müktesebatı’na uyum amacıyla yapılacak çalışmalara yön vermek ve tüm fasıllardaki çalışmalara ivme kazandırmak amacıyla AB Bakanlığı koordinasyonunda, AB’ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı’nın hazırlandığı duyurulmuştur (AB Başkanlığı, 2016-2019).

Eylem planının tanıtım kitapçığında AB’ye Katılım İçin Ulusal Eylem Planı’nın iki aşamada hayata geçirileceği, birinci aşamanın Kasım 2014 - Haziran 2015’e kadar olan dönemi, ikinci aşamanın 2015-2019 dönemini kapsayacağı belirtilmiştir. Eylem Planı’nın, katılım odaklı bir yaklaşımla, müzakere fasıllarındaki açılış ve kapanış

kriterleri de dahil olmakla yapılması gereken öncelikli çalışmaları ve uygulamaya yönelik idari kapasitenin güçlendirilmesini içerdiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda AB'ye uyum çalışmalarında güncel bir yol haritası olarak, farklı alanlardaki önceliklerin belirlenmesini sağlayacağını altı çizilmiştir.

4.4. AB İlerleme Raporlarında İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

Çalışmanın bu kısmında ilerleme raporlarının katılım kriterlerinden siyasi kriterler başlığı altında bulunan ve uluslararası hukuktan kaynaklanan, insan hakları ve azınlıklar konusunda Avrupa Birliğinin Türkiye'den uyum göstermesini istediği hususlardaki değişiklikler incelenmiştir.

Araştırma konusuna giren 2005-2014 yılları arası İlerleme Raporları incelendiğinde insan hakları ve azınlıklar konusunda kodlar oluşturulmuştur. İnsan hakları ve azınlıklar konusuyla ilişkilendirilecek biçimde ayrımcılıkla mücadele etme, Aleviler, Ermeniler, kadın ve çocuk hakları, dini konulardaki serbesti, gayrimüslimlerin haklarının gözetilmesi, engellilere yönelik önlemler gibi 35 adet kod üretilmiştir. Üretilen kodların raporlarda yer alma sıklığına ilişkin bulgular (Bkz. Tablo 4.3) aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 4. 3. İnsan Hakları ve Azınlıklar Konusundaki Kodlar

Tema	Kod	Yıllara Göre Dağılım										Toplam
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
İnsan Hakları ve Azınlıklar	Aleviler	3	2	2	3	2	3	5	3	5	3	31
	Ayrımcılık	6	2	1	3	7	10	12	9	6	10	66
	Ayrımcılıkla mücadele	19	23	23	27	30	39	42	34	35	44	316
	Bireysel başvuru hakkı	27	13	11	14	4	15	26	13	25	23	171
	Cemaatler	-	-	1	6	3	2	6	3	6	9	36
	Cinsel suçların önlenmesi	8	3	6	8	6	7	8	10	10	18	84
	Cinsel yönelimlere izin	-	-	1	-	-	-	-	-	1	3	5
	Çocuk hakları	3	2	1	3	5	10	4	1	10	8	47
	Dini konularda serbestiyet	26	7	23	12	8	11	14	9	9	6	125
	Diyanet	2	2	1	3	1	5	8	4	2	2	30
	Eğitim hakkı	2	3	4	1	1	2	2	1	1	1	18
	Engelli hakları ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi	-	-	3	3	8	2	-	2	1	-	19
	Ermeni toplumu	11	2	5	6	8	8	9	12	12	7	80
	Eşitlik	-	-	-	1	1	4	2	4	8	3	23
	Gayrimüslimler	4	3	15	10	13	21	21	11	12	4	114
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	2	6	1	6	15	12	12	8	7	5	74
	İbadet serbestisi	6	4	9	3	8	12	5	5	12	12	76
	İfade hürriyeti	28	13	13	15	21	18	29	16	23	21	197
	İnsan hakları	32	22	22	24	25	24	31	34	21	44	279
	İnternete erişim hakkı	1	4	2	5	8	13	13	14	13	24	97
	Kadın hakları	7	4	2	3	5	5	5	1	4	1	37
	Kültürel haklar	7	5	6	5	4	5	5	3	2	3	45
	Kürt sorunu	1	2	-	-	-	-	1	-	-	-	4
	Kürtçe dilinin kullanımı	11	7	6	7	14	9	10	1	10	10	85
	Ortodoks inancı	2	1	1	1	4	6	5	4	8	4	36
	Örgütlenme hakkı	1	3	3	1	1	-	2	-	-	2	13
	Romanlar	-	-	1	3	2	6	1	3	1	3	20
Sendika standartlarının oluşturulması	8	2	4	4	5	8	11	12	22	14	90	
Sivil toplum kuruluşları	12	22	17	16	13	14	23	20	26	34	197	
Temel haklar (bireysel)	12	5	7	7	4	6	5	5	9	14	74	
Toplumsal ayrımcılık	8	2	2	3	15	20	24	19	16	24	133	

Tablo 4.3 incelendiğinde 2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB ilerleme raporlarından insan hakları ve azınlıklar teması ile ilişkilendirilen konular arasında, en fazla atıf yapılan konunun ayrımcılıkla mücadele (N:316) olduğu görülmektedir. Ayrımcılıkla mücadele konusundaki atıflar yıllar içerisinde artan oranlarda raporlarda yer almıştır.

Sıklık durumuna göre ayrımcılıkla mücadele konusunu insan hakları (N: 279), ifade hürriyeti (N:197), sivil toplum kuruluşları (N:197), bireysel başvuru hakkı (N:171), toplumsal ayrımcılık (N:133), dini konularda serbestiyet (N:125), gayrimüslimler (N:114), internete erişim (N:97), Kürtçe dilinin kullanımı (N:90) ve Ermeni toplumu (N:80) konuları takip etmektedir. İlerleme Raporlarında ele alınan insan hakları ve azınlıklar temasıyla ilgili konulara ilişkin detaylı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

İnsan Hakları ve Azınlıklar Konusuna ait detaylar farklı tarihlerdeki İlerleme raporlarında benzer ve farklı açılardan ele alınmıştır. Bu konuda 2005 yılından 2014 yılına kadar olan on adet ilerleme raporu incelenmiştir.

2005 İlerleme Raporu'nda, hem 2004 ilerleme raporunda bahsedilen ve henüz bir ilerleme kaydedilmeyen konular dile getirilmiş, hem de 17 Aralık 2004 Brüksel Zirve Kararlarında Türkiye'ye iletilen hususlardan Rapor dönemine kadar henüz karşılanmayan düzenleme ve uygulamaların gerçekleştirilmesi istenmiştir. Önemli bir nokta olarak; "Türkiye'de önemli yasal reformlar yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, 2005 yılında değişim hızının yavaşladığı ve reformların uygulanmasında yer yer farklılıklar görüldüğü" tespiti de yapılmıştır.

2005 İlerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması alt başlığında şu konulara yer verilmiştir (AB Bakanlığı, 2005, s. 21-45):

- "İnsan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması konusunda, kurumsal çerçeve değiştirilmemiştir. İnsan Hakları Başkanlığı ve TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu gibi kurumlar önemli çalışmalarda bulunmayı sürdürmüş olmakla birlikte, bu kurumların kapasitelerinin pekiştirilmesi ve güçlendirilmesine acilen ihtiyaç duyulmaktadır.
- Dernekleri düzenleyen mevzuattaki iyileştirmelere rağmen, mevcut yasal çerçeve, dini toplulukların, dinlerini tanıtmak ve korumak amacıyla hukuki bir kişilikle dernek kurma hakkını hala tanımamaktadır.

- Türkiye halen Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesini (çocuklar ve gençlerin korunma hakkı) ve 17. maddesini (anne ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkı) kabul etmemiştir.
- Çoğunluğunun Kürt kökenli olduğu Doğu ve Güneydoğu'daki ilerleme yavaş ve düzensiz olmuştur. Henüz bu bölgedeki sosyoekonomik ve siyasi sorunları ele almaya yönelik kapsamlı bir politika oluşturulmamıştır”.

2006 İlerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili olarak şu konulara yer verilmiştir (AB Bakanlığı, 2006, s. 9-22):

- “İnsan Hakları Başkanlığının Hükümetten bağımsız olması sağlanamamış olup, personeli yetersiz ve bütçesi sınırlıdır. Başbakanlığa bağlı çalışan İnsan Hakları Danışma Kurulu, Ekim 2004'te Türkiye'de azınlık hakları konusunda bir rapor yayımlamasından sonra bir faaliyette bulunmamıştır.
- Siyasi Partiler Kanunu'nun AB uygulamalarıyla uyumlaştırma konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.
- Genel olarak, ibadet özgürlüğüne saygı duyulmaya devam edilmektedir. Ancak gayrimüslim cemaatlerin karşılaştıkları zorluklara dair hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. Ayrıca Aleviler ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.”

2007 İlerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili olarak ifade edilen görüşler şunlardır (AB Bakanlığı, 2007, s. 10-23):

- “İnsan Hakları Danışma Kurulu, 2004 Ekim ayında azınlık hakları konusunda bir rapor yayımlamasından bu yana faaliyet göstermemektedir. Bu raporun önde gelen iki yazarı (İbrahim Kaboğlu ve Baskın Oran) hakkında yasal işlem başlatılmıştır.
- Terörle Mücadele Kanunu'nun ifade özgürlüğü üzerindeki potansiyel etkisi endişe vericidir.
- Güvenlik kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri iddialarının anında, tarafsız ve bağımsız bir şekilde araştırılması uygulaması mevcut değildir.
- Ceza Kanunu'nun belirli hükümleri uyarınca, şiddet içermeyen görüşlerin ifadesinin kovuşturmayla ve cezalandırmaya tabi olması ciddi endişe

kaynağıdır. Hakkında kovuşturma açılan kişilerin sayısı 2006 yılında 2005'e kıyasla neredeyse iki katına yükselmiş, 2007 yılında bu sayı daha da artmıştır. Genel olarak, şiddet içermeyen görüşlerin ifadesine rağmen gazetelere karşı gerçekleştirilen hareketler, Türk hukuk sisteminin ifade özgürlüğünü, Avrupa standartlarıyla uyumlu bir şekilde bütünüyle güvence altına almadığını göstermektedir.

- Güneydoğu'daki genel sosyoekonomik durum zor olmayı sürdürmektedir. Bölgede ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasına ve Kürt nüfusun tüm hak ve özgürlüklerden yararlanması için gerekli koşulların yaratılmasına yönelik kapsamlı bir strateji geliştirilmesi için herhangi bir adım atılmamıştır.
- Genel olarak Türkiye, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve Avrupa standartlarına uygun biçimde azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması konularında ilerleme kaydedememiştir”.

2008 ilerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili olarak vurgulanan konular aşağıdadır (AB Bakanlığı, 2008, s. 10-28):

- “İnsan haklarına ilişkin belgelerin onaylanması bağlamında herhangi bir gelişme olmamıştır. İnsan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik kurumsal çerçeve söz konusu kurumların bağımsız olmaları şartıyla uyuşmamaktadır, kurumlar mali özerklik ve şeffaflıktan yoksundur.
- Güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri iddialarına karşı anında, tarafsız ve bağımsız bir şekilde araştırma uygulaması mevcut değildir.
- İfade özgürlüğünü kısıtlayan hükümler, endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Örneğin, Kürt meseleleri hakkında şiddet içermeyen görüşlerini ifade edenlere karşı dava açılması bu kişilerin hüküm giymesine yol açmıştır.
- Toplanma özgürlüğüne ilişkin yasal çerçeve genel olarak Avrupa standartlarıyla uyumlu olsa da barışçıl toplanma hakkının keyfi olarak kısıtlandığı uygulamalar olmuştur.
- Aleviler genel olarak başta eğitim ve ibadethaneleri olmak üzere, mevcut sıkıntıları yaşamayı sürdürmektedir.
- Cinsiyet eşitliği Türkiye'de önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. Kadınların istihdam oranı AB ile OECD üyesi ülkeler arasında en düşük seviyede bulunmaktadır.

- Yerlerinden edilmiş kişilerin durumunu ele alan genel bir ulusal strateji mevcut değildir. Köy korucu sisteminin ortadan kaldırılması konusunda adım atılmamıştır”.

2009 İlerleme Raporu’nda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması ile ilgili değerlendirmeler, bir önceki yılın raporlarındaki konuları genel olarak tekrar edici niteliktedir (AB Bakanlığı, 2009, s. 13-32):

- “Özellikle bağımsız bir insan hakları kurumunun ve Ombudsmanlık kurumunun kurulması bağlamında, insan haklarına ilişkin kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi için daha çok çaba gösterilmesine ihtiyaç olduğu; Türk hukukunun, AİHS ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu bir ifade özgürlüğü için yeterli güvenceyi sağlayamadığı; medya üzerindeki siyasi baskı ve hukuki belirsizliklerin uygulamada basın özgürlüğünü etkilediği, hususlarının altı bir kez daha çizilmiştir.
- Özellikle kamu sektöründe ve özel sektörde örgütlenme hakkı, grev hakkı ve toplu sözleşme yapma hakkının AB standartları ile uyumlu olmadığı ifade edilmiştir.
- 2006 yılında kabul edilen Terörle Mücadele Kanunu’nda yapılan değişiklikler bazı süreli yayınların durdurulmasıyla sonuçlanmıştır”.

2010 İlerleme raporunda İnsan hakları ve azınlıklar konusunda şu değerlendirmeler yer almaktadır (AB Bakanlığı, 2010, s. 16-36):

- “Hükümetin insan haklarını geliştirme ve uygulama konusunda, çeşitli insan hakları kurumları kurmayı planladığı; bu kapsamda bağımsız bir Türkiye insan hakları kurumunun kurulmasına ilişkin kanun tasarısının TBMM’ye sunulduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, bir dizi reformun birkaç yıldır beklemekte olduğu; mevcut insan hakları kurumlarının kaynak, bağımsızlık ve etkiden yoksun olduğu gerekçesiyle insan hakları kurumlarına ilişkin mevzuatın BM ilkeleriyle tamamen uyumlu hale getirilmesi gerektiğinin altı kalın çizgilerle çizilmiştir.
- 2006’da güncellenen Terörle Mücadele Kanunu’ndaki geniş kapsamlı terörizm tanımının insan hakları noktasında endişe yaratmaya devam ettiği bildirilmiştir.

- Kürt meselesini tartışan veya Kürtçe yayın yapan gazeteler üzerinde baskıların artması, gazeteciler hakkında açılan davaların sayısının fazlalığı ve medya üzerindeki gereksiz baskının, basın özgürlüğünü uygulamada zayıflattığı ifade edilmiştir.
- Ayrımcılığın önlenmesi ilkesi, Anayasa’da güvence altına alınmış olmasına ve çeşitli kanunlarla da teyit edilmesine rağmen, mevcut yasal çerçevenin AB Müktesebatı’yla yeterince uyumlu olmadığı dikkat çekmiştir”.

2011 İlerleme Raporu’nun İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması başlığı altında yapılan değerlendirmelerde şu hususlara dikkat çekilmiştir (AB Bakanlığı, 2011, s. 20-43):

- “Cinayet de dahil olmak üzere, kadına yönelik şiddet vakalarının arttığına ilişkin kanıtların bulunduğu; resmi istatistiklerin 2003 yılında 83, 2004 yılında 164, 2005 yılında 317, 2006 yılında 663, 2007 yılında 1011, 2008 yılında 806 ve 2009 yılının ilk yedi ayında 953 kadının öldürüldüğünü gösterdiği; kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alacak mevzuatın ülke genelinde tutarlı bir şekilde uygulanmasının gerektiği vurgulanmıştır.
- Ayrımcılıkla mücadele ilkesine Anayasa’da ve bazı kanunlarda yer verilmiş olmasına rağmen, kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele mevzuatının eksikliği, Türkiye’de ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük ile mücadele edecek herhangi bir mekanizma veya belirli organların bulunmadığı belirtilerek ayrımcılıkla mücadele konusunda kurumsallaşmanın gereğine işaret edilmiştir.
- Önceki raporlarda olduğu gibi, işçi hakları ve sendikal haklar konusunda, mevcut hukuki çerçevenin AB standartları ile uyumlu olmadığı bu raporda da yenilenmiştir”.

2012 İlerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması başlığıyla ilgili değerlendirmeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2012, s. 21-43):

- “Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kurulunun kurulmasına ilişkin mevzuatın kabul edilmediği ifade edilmiştir.

- AİHS ilkelerini de içeren mahkum haklarıyla ilgili genel bir düzenlemenin bulunmadığı, adli yardımın kapsamı ve kalitesinin yetersiz olduğu, uzun süredir devam eden sorunların çözülmesini sağlayacak etkili bir izleme mekanizmasının bulunmadığı hatırlatılmıştır.
- Yapılan reformların ifade özgürlüğü alanında belirgin bir ilerleme sağlanması açısından yeterli olmadığı; ifade özgürlüğü ihlallerindeki artışın ciddi endişe kaynağı olduğu; basın özgürlüğünün uygulamada kısıtlanmaya devam edildiği; gazetecilerin, basın çalışanlarının ve dağıtıcıların hapsedilmelerine ilişkin eğilimdeki yükselmenin bu endişeleri artırdığının altı çizilmiştir.
- Düşünce ve bilginin serbestçe yayılmasının ötesine geçen işlerle uğraşan sanayi gruplarının medyada yoğunlaşmasının Türkiye’deki ifade özgürlüğü üzerinde olumsuz etki yarattığı ve uygulamada ifade özgürlüğünü sınırlandırdığı ifade edilmiştir.
- Havacılık sektöründe başlayan grevlerin yasaklanması amacıyla Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu’nun Mayıs ayında değiştirilmesi, Türkiye’nin iş mevzuatını AB standartlarından daha da uzaklaştırmıştır”.

2013 İlerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması başlığıyla ilgili değerlendirmeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2013, s. 13-17):

- “Kamu görevlilerinin basın üzerindeki baskısının devam etmesi, eleştirel gazetecilerin işten çıkarılmaları, internet sitelerinin sık sık yasaklanması AB tarafından eleştirilmiştir. İfade ve basın özgürlüğünün uygulamada görsel ve işitsel alandaki düzenleyici makam RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) tarafından engellenmesi dahil olmak üzere, sorunların devam ettiğinin altı çizilmiştir.
- İnanç ve vicdani ret konularında AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçevenin henüz oluşturulmadığı tespiti yapılmıştır.
- Hükümetin çözüm süreci girişiminin bir dönüm noktası olduğu ve Kürt kökenli siyasi aktörlerin güçlü katılımının sağlandığı; bir dizi güven artırıcı önleme paralel olarak çözüm sürecinde ilerleme kaydedildiği takdir edilmiştir.

- Dördüncü Yargı Reformu Paketi'nin, kayıp kişiler ve yargısız infazlarla ilgili açılmış olan çok sayıdaki davaya ilişkin olarak zaman aşımı uygulamasını kaldırmadığı, bunun bir eksiklik olduğu hatırlatılmıştır.”

2014 İlerleme raporunda İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması başlığıyla ilgili değerlendirmeler şunlardır (AB Bakanlığı, 2014, s. 14-18):

- “Yargılama öncesi tutukluluk sürelerinin kısaltılmasıyla gözaltında tutulan çok sayıda gazetecinin serbest bırakılmasının önemli bir adım olduğu belirtilmiş; ancak ifade özgürlüğünü daha da kısıtlayan mevzuatın kabul edilmesiyle, ifade özgürlüğü ile basın özgürlüğünün etkili bir şekilde kullanılmasının uygulamada kısıtlandığına dikkat çekilmiştir.
- Örgütlenme hakkına ilişkin Türk mevzuatının Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi için iyileştirme yapılması gerektiği belirtilmiştir.
- Nisan ayında Türkiye'nin Azerbaycanlı muhalif gazeteci Rauf Mirgadirov'un, avukata erişim hakkını veya temel hukuk süreçlerini kendisine tanımaksızın Azerbaycan'a iade edilmesinin doğru bulunmadığının altı çizilmiştir.
- Türkiye'de yerlerinden olmuş kişilerin haklarını muhafaza etmek ve geri dönmelerini teşvik etmek amacıyla, bu kişilerin ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı bir ulusal stratejiye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.”

4.5. AB İlerleme Raporlarında Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

Çalışmanın bu kısmında İlerleme Raporlarının 24. müzakere faslına ilişkin olarak adalet, özgürlük ve güvenlik alanları kapsamında Avrupa Birliğinin Türkiye'den AB standartlarına uyum göstermesini istediği konular incelenmiştir.

Araştırma konusuna giren 2005-2014 yılları arası İlerleme Raporları incelendiğinde adalet, özgürlük ve güvenlik konusunda kodlar oluşturulmuştur. Adalet, özgürlük ve güvenlik konusuyla ilişkilendirilecek biçimde iltica, göç, vize rejimi, kadına ve çocuğa yönelik şiddet, kötü muamele, terörle mücadele gibi 15 adet kod üretilmiştir. Üretilen kodların raporlarda yer alma sıklığına ilişkin bulgular (Bkz. Tablo 4.4) aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 4. 4. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Konusundaki Kodlar

Tema	Kod	Yıllara Göre Dağılım										Toplam
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Cezaevlerinin fiziksel koşulları	2	-	1	1	6	9	8	4	1	2	34
	Göç	16	7	5	7	12	13	11	6	9	19	105
	Gözaltı süresi	12	6	5	10	5	6	8	15	10	11	88
	Hapis Koşulları	21	4	4	2	5	11	6	12	9	11	85
	İltica	21	8	18	14	15	12	4	5	6	5	108
	İşkence	29	14	9	16	15	8	13	10	8	9	131
	Kadına yönelik şiddet	17	12	14	16	16	16	26	33	29	14	193
	Kötü muamele	18	8	10	17	12	6	9	13	9	11	113
	Mahkum haklarının iyileştirilmesi	13	-	1	5	-	1	2	1	-	-	23
	Örgütlü suçlar	-	-	1	-	-	1	-	2	1	5	10
	Şiddet	16	11	13	15	16	11	16	23	24	9	154
	Tazminat	3	5	4	6	4	4	5	8	6	13	58
	Terörle Mücadele	1	14	5	4	12	14	10	13	11	13	97
	Töre cinayeti	4	5	5	8	5	6	-	-	1	-	34
Vize	11	6	9	4	11	8	12	6	10	19	96	

Tablo 4.4 incelendiğinde 2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB İlerleme raporlarından adalet, özgürlük ve güvenlik teması ile ilişkilendirilen konular arasında, en fazla atıf yapılan konunun kadına şiddet (N:193) olduğu görülmektedir. Kadına şiddet konusundaki atıflar 2011, 2012 ve 2013 yıllarında en üst düzeylere ulaşmıştır.

Sıklık durumuna göre kadına şiddet konusunu genel şiddet (N: 154), işkence (N:131), kötü muamele (N:113), iltica (N:108) ve göç (N:105) konuları takip etmektedir.

İlerleme raporlarında adalet, özgürlük ve güvenlik temasıyla ilgili ele alınan konulara ilişkin detaylı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Adalet, özgürlük ve güvenlik konusuna ait detaylar farklı tarihlerdeki İlerleme Raporlarında benzer ve farklı açılardan ele alınmıştır. Bu konuda 2005 yılından 2014 yılına kadar olan on adet İlerleme Raporu incelenmiştir.

2005 İlerleme raporuna göre Türkiye adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarındaki mevzuatını, AB müktesebatı ve uygulamalarıyla uyumlaştırmak için mesafe kat etmiş ve Türk mevzuatı belli bir ölçüde AB müktesebatına uyum sağlamıştır. Bununla birlikte, göç ve iltica konusunda Ulusal Eylem Planının müktesebatla uyumlaştırılması, yasadışı göç ve kaçakçılıkta Avrupa Birliği'yle daha yoğun ve etkin bir işbirliği yapılması, organize suça karşı ulusal bir strateji ve para aklama ile mücadelede yasal çerçevenin geliştirilmesi gibi bazı önemli alanlarda ilerleme kaydedilmesine ihtiyaç vardır.

2005 İlerleme raporunda Adalet, özgürlük ve güvenlik konularıyla ilgili yapılan değerlendirmeler aşağıdaki gibidir (AB Bakanlığı, 2005, s. 129-134):

- “Eylem Planı'nın gelişimini denetlemek üzere bölümler arası bir Görev Gücü oluşturulmuştur. Eylem Planı ile ilgili hazırlıkların artık tamamlanması gerekmektedir. Sınır Yönetimi halen çeşitli birimler arasında bölünmüş durumdadır. Türkiye'nin, askeri olmayan profesyonel bir sınır muhafaza teşkilatı kurma yönünde çalışmaya devam etmesi gerekmektedir.
- Göç konusunda, göç ve iltica müktesebatıyla uyum sağlanmasına yönelik Ulusal Eylem Planı Mart 2005'te kabul edilmiştir. Eylem Planı, müktesebatın belirli bir takvime uygun olarak kabul edilmesini öngörmektedir.
- İnsan ticareti alanında yürütülen çabaların sürdürülmesine ihtiyaç vardır.
- Türkiye'nin coğrafi konumu uyuşturucuyla mücadelede yoğun bir odaklanma gerektirmektedir.
- Ajanslar arası işbirliğinin güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Gezici izleme birimlerinin devreye sokulması ve komşu ülkelerle ve diğerleriyle mevcut gümrük işbirliği anlaşmalarının işletilmesi suretiyle risk analizinin geliştirilmesi ileriye götürülmelidir”.

2006 İlerleme raporuna göre genel olarak, iltica, sınır yönetimi, insan ticareti ile mücadele, gümrük ve polis işbirliği alanları başta olmak üzere bir miktar ilerleme

sağlanmıştır. AB müktesebatı ile uyum bu bölümde devam etmektedir, ancak, göç, örgütlü suçla mücadele, kara para aklama ve cezai ve hukuki konularda adli işbirliği gibi alanlarda kayda değer ve devamlı çaba gerekmektedir.

2006 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili değerlendirmeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2006, s. 61-64):

- “Göç konusunda sınırlı ilerleme sağlanmıştır. İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı uygulanmaktadır. Bununla birlikte, Plan, AB müktesebatının iç hukuka aktarılmasına veya uzman bir organ kurulması başta olmak üzere idari kapasitenin geliştirilmesine ilişkin takvimin ayrıntılarını içermemektedir.
- Temel mevzuatta sağlanan değişikliklerle, iltica konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. İltica talebinde bulunulabilmesi için gerekli olan 10 günlük zaman sınırlaması kaldırılmıştır.
- İltica talebinde bulunan herkesin adil bir sürece ve bir örnek uygulamaya tabi olması için, özellikle de uluslararası havaalanlarındaki uygulamalar bakımından, yeni mevzuata ihtiyaç duyulmaktadır.
- Polis işbirliği alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiş ve örgütlü suçla karşı mücadelede kısıtlı ilerleme sağlanmıştır.”
- “Kara paranın aklanmasıyla mücadele konusunda sınırlı bir ilerleme görülmüştür.
- Terör ve teröristi daha geniş biçimde tanımlayan Terörle Mücadele Kanunu’nda değişiklikler 2006 Temmuz ayında kabul edilmiştir. Kanun, savunma haklarını kısıtlarken, terör amaçlı suçlara verilen cezaları artırmakta ve terörün finansmanını bir suç olarak kabul etmektedir.
- Uyuşturucu ile mücadele alanında sınırlı ilerleme sağlanmıştır”.

2007 İlerleme raporuna göre Türkiye, mevzuatını müktesebatla ve adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarındaki AB uygulamalarıyla uyumlaştırma konusunda ilerleme kaydetmeye devam etmiş olup; Türk mevzuatı belirli ölçüde AB müktesebatıyla uyumludur. Organize suç, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı alanlarında ilerleme sağlandığı söylenebilir. Polis işbirliği ve dış sınırlar konularında önemli boyutta ve sürekli çabalara ihtiyaç bulunmaktadır. Aynı durum, bir iltica kurumu tesis edilmesinin gerekli olduğu, göç ve iltica konuları için de geçerlidir.

2007 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili değerlendirmeler aşağıda verilmiştir (AB Bakanlığı, 2007, s. 64-68):

- “Göç alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. İltica alanında, yetki ve sorumlulukların paylaşılmasına hazırlık, daha iyi kabul ve barındırma düzenlemeleri konularında sınırlı bir ilerleme olduğu söylenebilir.
- Vize politikası konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Konsolosluk ve sınır yetkilileri tarafından kullanılan yeni vize talimatının uygulanmasıyla müktesebata uyum konusunda ilave ilerleme sağlanmıştır. İtalya, AB pozitif vize listesine dahil edilmiştir.
- Cezai konularda yargı işbirliği alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Yargı kurumları arasında doğrudan irtibat, yabancı yargı kararlarının doğrudan uygulanması, çifte cezalandırmanın önlenmesi ve iadenin reddedilmesi dayanaklarının kapsamının sınırlandırılmasına Türk hukuk sistemi cevap vermemektedir. Cezai konularda istinabe büyük ölçüde ikili anlaşmalarla sağlanmaktadır ve bu konudaki mevzuat AB standartları ile uyumlu değildir”.
- “Polis işbirliği konusunda sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, polis işbirliği konusunda belli başlı bütün uluslararası sözleşmelere taraftır ve bu konuda bazı ikili anlaşmalar da imzalamıştır. Bilgi güvenliği konusunda mevzuatın olmaması, uluslararası alanda işbirliğini güçleştirmektedir. Kişisel bilgilerin korunması konusundaki yeni mevzuatın kabul edilmesi ve uygulanması ile bağımsız bir üst kurulun kurulması kilit konular arasında olmaya devam etmektedir. Türkiye, yasa uygulayıcı kolluk kuvvetlerinin bölgesel işbirliği konusunda çabalarını sürdürmelidir.
- Örgütlü suçlarla mücadele konusunda ilerleme sağlanmıştır. Örgütlü suçlarla mücadele için ulusal bir strateji kabul edilmiştir. Yeni bir kanunla Telekomünikasyon Kurumu, siber suçları önlemek konusunda izleme, denetleme ve eşgüdüm ile görevlendirilmiştir. Diğer bir kanun, internet yoluyla işlenen suçlarla mücadeleyi öngörmekte; korsan yayıncılığa karşı koruma ile diğerlerinin yanı sıra çocuk pornografisiyle mücadeleyi amaçlamaktadır.
- Uyuşturucuyla mücadele konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Türk Polisi tarafından üye devletler ve diğer ülkeler ile işbirliği içerisinde bazı başarılı operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonlarda önemli miktarda

uyuşturucu ele geçirilmiştir. Kontrollü teslimat konusundaki ortak eylemler devam etmiştir”.

2008 İlerleme raporuna göre, özellikle uyuşturucu kaçakçılığı ve insan ticaretinin önlenmesi alanlarında olmak üzere, bir miktar ilerleme kaydedildiğini belirtmek mümkündür. Bu fasıla ilişkin olarak mevzuatla uyum başlamıştır, ancak vize politikası ve cezai konularda adli işbirliği gibi alanlarda uzun vadeli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Aynı durum, ciddi bir mesele olmaya devam eden örgütlü suçlarla mücadele alanında da geçerlidir. İltica ve göç konularının yönetimine ilişkin kapasitenin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Entegre Sınır Yönetimi Hakkındaki Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasına ilişkin çalışmaların hızlandırılması gerekmektedir. Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması müzakerelerinin yeniden başlatılmasına ihtiyaç vardır.

2008 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili örnek maddeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2008, s. 72-77):

- “Göç alanında bir miktar gelişme kaydedilmiştir. İltica ve Göç Görev Gücü, düzensiz göçle bağlantılı sınır görevlerinden sorumlu birimleri bir araya getiren üst düzey bir çalışma grubu kurmuştur. Anılan çalışma grubu, ortak risk analizleri yaparak daha fazla birimler arası işbirliği sağlamayı amaçlamaktadır.
- Göç alanında hizmet veren personel için belirli bir eğitim veya eğitim müfredatı söz konusu değildir. Göç konusunda uygun bir veri sistemi yoktur.
- Keyfi sınır dışı vakaları, fazla sayıda olmasa da, ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.
- İltica alanında sınırlı ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, mültecilerin statüsüne ilişkin olarak Cenevre Sözleşmesi'ndeki ve ilgili 1967 tarihli Protokol'deki coğrafi sınırlamayı uygulamaya devam etmektedir.”
- “Vize politikası konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Sınırlarda halen, farklı makamların sorumluluğunda olmak üzere, etiket ve damga türü vizeler ita edilmektedir. Ayrıca, havaalanı transit vizeleri henüz uygulamaya konulmamıştır. AB Vize Listeleri ile uyum konusunda bir gelişme kaydedilmemiştir. Bazı ülkeler AB'nin negatif listesinde olduğu halde, anılan

ülkelerin vatandaşları Türkiye'ye vizesiz girebilmektedir. 16 üye ülkenin vatandaşları ise, Türkiye'ye vize ile girmek durumundadırlar.

- İnsan ticaretiyle mücadele alanında ilerlemeler sürmüştür. İnsan Ticaretiyle Mücadele Görev Gücü sistematik olarak düzenlenmiş ve yerel idareleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
- Terörizmle mücadele alanında, Terörle Mücadele Yüksek Kurulu temel makam olmaya devam etmektedir.”

2009 İlerleme raporuna göre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında bazı düzensiz ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, dış sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme sağlamıştır. Göç ve iltica konusunda da sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sığınmacı sayısındaki süratli artış, bu alandaki sistemin yeniden düzenlenmesi yönünde çaba sarf edilmesini gerekli kılmaktadır. Vize politikası konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiş olup, cezai ve hukuki konularda adli işbirliği konusunda ilerleme sağlanamamıştır.

2009 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili görüşler aşağıdaki gibidir (AB Bakanlığı, 2009, s. 73-79):

- “Göç ve iltica konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ekim 2008’de İltica ve Göç Mevzuatını ve İdari Kapasiteyi Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Bu Büronun kaynakları, görevleri ile kıyaslandığında oldukça kısıtlıdır.
- Türkiye, düzensiz göç konusunda çok önemli bir transit ve hedef ülke olmaya devam etmektedir.
- Türk makamları, korunmaya muhtaç olan kişileri belirlemek için, düzenli biçimde olmamakla beraber, yakalanmış yasadışı göçmenleri tarama faaliyetine başlamıştır.
- Vize politikasında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, vize yükümlülükleriyle ilgili olarak tüm AB vatandaşlarına yeknesak bir politika uygulamamaktadır. Türkiye, pozitif ve negatif AB vize listelerine gönüllü olarak daha fazla uyum sağlamaya devam etmektedir. Bölgesel bir yaklaşım çerçevesinde, Türkiye bazı Güneydoğu Avrupa ülkelerinin vatandaşlarına vizesiz rejim uygulamaya devam etmektedir.

- Dış sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. İltica ve göç ile ilgili yeni büronun kurulmasının ardından yeniden yapılandırılan Dış Sınırlar Görev Gücü, Ocak 2009'dan beri iki ayda bir toplanmaktadır.
- Entegre sınır yönetimi konusundaki Ulusal Eylem Planının uygulanması ve açık bir yol haritasının tanımlanması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Eylem Planın uygulanmasını izleyecek resmi bir mekanizma bulunmamaktadır.
- Örgütlü suçlarla mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Uyuşturucuyla mücadele konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Koordinasyon Kurulu ve Bilimsel Komite 3 ayda bir toplanmaya devam etmiştir.”

2010 İlerleme raporuna göre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında her konuda eşit olmasa da ilerleme kaydedilmiştir. AB-Türkiye geri kabul anlaşması müzakerelerinin sonuçlandırılmasına yönelik önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Göç ve iltica konusundaki kurumsal düzenlemelerin, ilgili bütün kurumlar için açık sorumluluklar belirlemesi ve verilen görevleri etkili bir şekilde yerine getirmelerini teminen bu kurumlara gerekli kaynakların sağlanması ve vasıflarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Uyuşturucu konusunda ve gümrük işbirliği alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Dış sınırlar ve Schengen, örgütlü suçlar ve terörizm konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Vize politikası konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği, alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Genel olarak, hazırlanmış olan mevzuat taslaklarının kabul edilmesi ve imzalanmış olan uluslararası anlaşmaların onaylanması ivedilik arz etmektedir.

2010 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili örnek maddeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2010, s. 80-87):

- “Göç konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun, göçmen kaçakçılığına ilişkin 79. maddesinde yapılan ve göçmen kaçakçılığına karışanlara verilen cezaları artıran değişiklik, Temmuz 2010'da kabul edilmiştir.
- AB ve Türkiye arasında bir geri kabul anlaşması akdedilmesine yönelik müzakerelerin sonuçlandırılması yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Aynı zamanda, mevcut ikili geri kabul anlaşmalarının yeterince uygulanması hususu önceliğini korumaktadır.

- Yunanistan ile Türkiye arasındaki geri kabul protokolünün uygulanması konusunda, protokolün hükümlerinin daha etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik olumlu adımlar atılmıştır.
- İltica konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ocak 2010’da, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun’un Uygulanmasına Dair Yönetmelikte değişiklik yapılarak, sığınmacıların çalışma izni başvuru koşulları kolaylaştırılmıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından sığınmacı statüsü verilen kişiler için, ikamet izinlerinin geçerlilik süresine bakılmaksızın çalışma izni başvurusunda bulunma hakkı getirilmiştir.”
- “Vize politikası konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ağustos 2010’da, Türkiye 180 gün içinde 90 gün kalış süresine izin verilmesi bakımından politikasını AB müktesebatına uyumlu hale getirmiştir.
- Dış sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Dış Sınırlar Görev Gücü iki ayda bir toplanmakta ve Entegre Sınır Yönetimi Ulusal Eylem Planı’nın uygulanması yönündeki çabaların bir parçası olarak, sınır yönetim sisteminin AB standartlarıyla uyumlaştırılması için taslak bir yol haritası hazırlamaktadır.
- Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Örgütlü suçlarla mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Temmuz 2010’da Başbakan tarafından, Örgütlü Suçlarla Mücadele Ulusal Stratejisi (2010-2015) ve Eylem Planı (2010-2012) imzalanmıştır.”

2011 İlerleme raporuna göre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında her konuda eşit ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye-AB geri kabul anlaşması müzakerelerinin sonuçlandırılmış olması önemli bir ilerlemedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun kabul edilmesi, etkin bir iltica ve göç yönetiminin sağlam bir yasal zemine oturması ve göçmenler ile mültecilerin haklarının güvenceye alınması bakımından öncelik olmaya devam etmektedir. Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Uyuşturucu ve organize suçlar alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Polis işbirliği ve terörizm alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Vize

politikası ve gümrük işbirliği alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sınır yönetimi alanında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir; Sınır Güvenlik Teşkilatı Kanununun kabulü ve kurumlar arası işbirliği bu alandaki kilit konulardır. Türkiye, düzensiz göçmenler için önemli bir geçiş ülkesi ve hedef ülke olmaya devam etmektedir. Düzensiz göçün önlenmesi ve düzensiz göçmenlerin geri kabulü konusunda çabalar sürdürülmelidir.

2011 ilerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili örnek maddeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2011, s. 88-96):

- “Göç alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, düzensiz göç konusunda çok önemli bir geçiş ülkesi ve hedef ülke olmaya devam etmektedir.
- Türkiye-AB geri kabul anlaşması müzakereleri tamamlanmıştır. Ancak, anlaşma henüz paraflanmamış ve imzalanmamıştır.
- İltica alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Uluslararası korumaya ihtiyaç duyduğu kabul edilen göçmenlerin ikamet etmesi zorunlu olan uydu şehirlerin sayısı toplamda 31’den 51’e yükseltilmiştir.
- Vize politikası alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Biyometrik güvenlik özellikleri olan pasaportların dağıtımına 1 Haziran 2010’da başlanmıştır. Buna ilave olarak, yüksek güvenlik özelliklerine sahip yeni Türk vize bandrolleri Merkez Bankası tarafından basılmıştır.”
- “Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Hukuki konularda adli işbirliği alanında, 12 Ocak 2011 tarihinde Hukuk Muhakemeleri Kanunu kabul edilmiştir.
- İnsan ticaretiyle mücadele alanında sınırlı ilerleme sağlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan insan ticaretiyle mücadele ve insan ticareti mağdurlarının korunması hakkındaki çerçeve kanunun ilk taslağı İçişleri Bakanlığı’na iletilmiş, İçişleri Bakanlığı kanun hazırlama sürecinin şeffaflığını ve açıklığını güvence altına almak için sivil toplum temsilcileriyle ve akademisyenlerle istişari toplantılar düzenlemiştir.”
- Uyuşturucu alanında işbirliği konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

2012 İlerleme raporuna göre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Suriyeli mültecilere insani yardımı başarılı bir biçimde

sağlamaktadır, ama iltica sistemi hala AB standartlarından uzaktadır. Türkiye, düzensiz göçü önlemek için kapasitesini artırmalıdır. Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasının akdedilmesi ve mevcut geri kabul yükümlülüklerinin tam anlamıyla yerine getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun ve sınır yönetimi alanındaki reformların kabul edilmesi hala öncelikli hususlardır. Vize mevzuatının uyumlaştırılması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Terörizmle ve örgütlü suçlarla mücadele alanında reformlara ihtiyaç vardır. Verilerin korunmasına ilişkin uygun mevzuatın olmaması, AB ile, polis ve adli işbirliğinin geliştirilmesini engelleyen temel sebeplerden biridir. Genel olarak, bu fasıldaki uyum erken aşamadır.

2012 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili örnek maddeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2012, s. 95-100):

- “Göç alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı Mayıs 2012’de TBMM’ye sunulmuştur, ancak söz konusu kanun henüz kabul edilmemiştir.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun kabul edilmesi beklendiğinden, düzensiz göçmenlerin durumlarını iyileştirmeye yönelik kayda değer hiçbir idari tedbir alınmamıştır.
- Vize politikası konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. İçişleri Bakanlığı, Türkiye’deki kısa süreli kalışlar için yeni düzenlemeler getirmiştir. Ancak, Türkiye, dış sınırlardan geçişte vizesi olması gereken ve vatandaşları vizeden muaf tutulan ülkeleri sıralayan AB listelerine uyum sağlamamıştır.
- Dış Sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sınır yönetimine ilişkin görevlerin ve koordinasyonun, uzman ve profesyonel bir sınır muhafaza teşkilatına devredilmesine ilişkin mevzuat, henüz Meclisin onayına sunulmamıştır. Entegre Sınır Yönetimi (ESY) taslak yol haritası henüz onaylanmamıştır.
- Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.
- Polis işbirliği ve örgütlü suçlarla mücadele alanında eşit düzeyde ilerleme kaydedilmemiştir. 81 ilde toplum destekli polislik büro amirlikleri kurulmuştur. Ancak, kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir yasanın

olmaması, uluslararası düzeyde polis işbirliğini sınırlamaya devam etmektedir.”

2013 İlerleme raporuna göre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Bölgedeki durum halen kritik olmasına rağmen, Türkiye Suriyeli sığınmacı akını ile mücadelede önemli çabalar sarf etmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, göç ve iltica konusunda tutarlı bir yasal çerçeve sağlamaktadır. Bu Kanun, uygulamaya yönelik mevzuatın gecikmeksizin kabul edilmesi şartıyla önemli bir ilerlemenin göstergesidir. Bu olumlu gelişmelerin aksine, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasının akdedilmesi ve mevcut geri kabul yükümlülüklerinin tam olarak uygulanması hayati önem taşımaya devam etmektedir. Vize politikası konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Sınırdan sorumlu makamlar arasında daha iyi bir koordinasyon sağlanmasına ve entegre bir yönetim yapısına ihtiyaç vardır. Örgütlü suçlarla mücadele konusunda uluslararası polis ve adli işbirliğini daha fazla ilerletmek için kişisel verilerin korunmasına yönelik bir kanuna ihtiyaç duyulmaktadır. Terörle mücadelede işbirliği konusunda da terörizmin tanımı ve yaptırımlar bakımından Türk mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırılması gerekmektedir”. İnsan ticareti suçunun kovuşturulması ile önlenmesi ve mağdur tespiti ile mağdurların korunmasına ilişkin çabaların artırılması gerekmektedir.

2013 İlerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili örnek maddeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2013, s. 65-69):

- “Göç konusunda, istişari süreci müteakip Nisan 2013’te Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun kabul edilmesiyle kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır. Yeni Kanun, Türkiye’nin AB standartları ve uluslararası standartlara uyumunun sağlanması amacıyla, göçmenlerin hukuki durumuna ilişkin kapsamlı bir yasal ve kurumsal çerçeve getirmiş, düzensiz göçmenlerin gözetim altında tutulması ve sınır dışı edilmesinin yanı sıra çocuklar gibi korunmaya muhtaç göçmen gruplarının korunması kapsamında gözetilecek usulleri ve güvenceleri düzenlemiştir.
- İltica konusuna ilişkin olarak, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile, uluslararası korumaya ihtiyaç duyan tüm kişiler için geri göndermeme

ilkesine saygı ve mülteci statüsü belirleme işlemlerine erişim de dahil olmak üzere, kayda değer güvenceler getirilmiştir.”

- “Dış Sınırlar ve Schengen alanında, Türkiye uzman ve profesyonel bir sınır güvenliği birimi kuracak ve entegre sınır yönetimi araçlarını düzenleyecek Sınır Güvenliği Kanunu’nu henüz kabul etmemiştir. Türkiye, komşu ülkelerle sınırda yaptığı işbirliğini artırmıştır.
- Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği konusunda, Türkiye hukuki ve cezai konularda adli yardıma ilişkin uluslararası kural ve düzenlemelerin tek bir kanunda konsolide edilmesi amacıyla karşılıklı adli yardım kanununun çıkarılması için bir çalışma başlatmıştır.
- Türkiye polis işbirliği ve örgütlü suçlarla mücadele konularında başlıca uluslararası sözleşmelere taraftır, ancak kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın olmaması uluslararası düzeyde polis işbirliğini kısıtlamaktadır. Kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- İnsan ticareti konusunda, Emniyet Genel Müdürlüğü az sayıda insan ticareti mağduru tespit etmiş ve az sayıda insan taciri hakkında kovuşturma yapmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile insan ticareti mağdurlarına veya insan ticareti mağduru olması yönünde kuvvetli şüphe bulunanlara ikamet izni verilmesi öngörülmektedir.”

2014 İlerleme raporuna göre, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında zorlayıcı bir ortamda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Irak'ın yanı sıra Suriye'den artarak gelen mülteci akınını karşılama konusunda kayda değer insani çaba sarf etmektedir. Türkiye, bu ağır yüke rağmen, göç ve iltica politikasına ilişkin olarak önemli adımlar atmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve Göç Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kurulması önemli reformlar olup, bunun uygulama yönetmeliklerinin zamanında kabulüyle tamamlanması gerekmektedir. Merkez teşkilatta ve illerde kurumsal kapasitenin oluşturulması, Göç Yönetimi Genel Müdürlüğü için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanması ve yürürlüğe girmesi ve Vize Serbestisi Diyalogunun başlatılması memnuniyet verici gelişmelerdir. Türkiye, daha etkili ve entegre bir sınır yönetimi yapısı oluşturmak amacıyla, sınırdan sorumlu birimleri yeniden düzenlemelidir. Türkiye, örgütlü suçlarla mücadele alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye terörizmin finansmanıya

mücadeleye ilişkin programını geliştirmiştir. Veri koruma kanununun kabul edilmesi, uluslararası polis ve adli işbirliğinin daha da artırılması için gerekli bir ön koşuldur.

2014 ilerleme raporunda öne çıkan konularla ilgili örnek maddeler şöyledir (AB Bakanlığı, 2014, s. 62-66):

- “Göçe ilişkin olarak, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Nisan 2014'te tüm hükümleriyle birlikte yürürlüğe girmiştir. Aynı tarihte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Kanun'un uygulanması sorumluluğunu resmi olarak üstlenmiştir. Yeni yapılanma uluslararası koruma, düzenli ve düzensiz göçmenlere yönelik muamele ve insan ticareti mağdurlarının korunması gibi konularda AB standartları ile uyum yönünde önemli bir adım teşkil etmektedir.”
- “Vize politikası konusunda, Nisan ayında Türkiye, taklit edilmesi kolay eski vize pullarının yerini alacak yüksek güvenlik özelliklerine sahip yeni vize etiketleri uygulamasına geçildiğini açıklamıştır. Ancak, yeni vize etiketleri henüz kullanımda değildir.
- Dış Sınırlar ve Schengen konusunda, Türkiye, Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planı doğrultusunda, sınır güvenliğinden sorumlu tek bir birim oluşturacak Sınır Güvenliği Kanunu Tasarısı'nı henüz kabul etmemiştir.
- Terörle mücadeleyle ilişkin olarak, Türkiye terörizmin finansmanı ile mücadele rejimini iyileştirmiştir. Uyuşturucuyla mücadele alanında işbirliğine ilişkin olarak, Türkiye, 2013-2015 Ulusal Uyuşturucu Eylem Planı'nın uygulanmasını desteklemek amacıyla genelgeler yayımlamıştır.”

SONUÇ

Türkiye, 1999 yılında Helsinki’de aday ülke olarak tanımlanmasıyla birlikte, Avrupa Birliği ile müktesebatın tüm alanlarında uyum gösterme yönünde yasal düzenlemelere başlamış, bu konuda 1999-2005 arası düzenli raporlar, 2005-2014 yılları arası müzakerelerle ilgili olarak İlerleme Raporları, 2015 yılından itibaren de Türkiye Raporu adı altında Avrupa Birliği tarafından sürekli değerlendirilmiştir.

Avrupa Birliği hedef, Türkiye de hedefe ulaşmaya çalışan olduğu için ilişkiler, Türkiye’nin Birliğin yapısına uyum gösterip göstermemesi, mevzuatını AB müktesebatına uydurma kapasitesine göre şekillenmiştir. Avrupa Birliği müzakerelerde görüşmeye açılan tüm fasıllara ilişkin İlerleme raporlarında detaylı bilgiler vermiş, Türkiye’yi fasıllar konusunda Birliğin yapısına uyumlu olmaya davet etmiştir.

Müzakerelerin başladığı tarihten 2014 yılına kadar olan süreçte Avrupa Birliğinin menfaatleri ve Türkiye’nin kendi koşulları gereği takip ettiği hedefleri arasında çatışmalar yaşanmış, sık sık müzakerelerde duraklamalar, yavaşlamalar, yeni fasılların açılmaması, görüşmelerin ilerleyememesi gibi sorunlar yaşanmıştır.

Bu çalışmada 2005-2014 yılları arasında Avrupa Birliğinin üyelik müzakereleri çerçevesinde Türkiye’ye dönük hazırladığı İlerleme Raporları siyasi kriterler bağlamında incelenmiştir. Doküman incelemesi biçiminde yürütülen bu çalışmada İlerleme Raporları içerik analizi ile çözümlenmiş, raporlarda yer alan konular benzer özelliklerine göre gruplanarak kodlar oluşturulmuştur. Kodların oluşturulmasını takip eden süreçte ilerleme raporlarıyla uyum gösterecek biçimde kodlar ortak yönleri dikkate alınarak gruplanmıştır. Gruplanan kodlar, siyasi kriterler konusunda oluşturulan üç tema ile ilişkilendirilmiştir.

Araştırmada ulaşılan temalar demokrasi ve hukukun üstünlüğü (1), insan hakları ve azınlıklar (2) ile adalet, özgürlük ve güvenlidir (3). İlerleme raporlarındaki konular bu üç tema çerçevesinde çözümlenmiş, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB ilerleme raporlarından demokrasi ve hukukun üstünlüğü teması ile ilişkilendirilen konular arasında, en fazla atıf yapılan konunun yolsuzlukla mücadele (N:592) olduğu görülmektedir. Yolsuzlukla mücadele konusundaki atıflar 2010, 2011 ve 2014 yıllarında en üst düzeylere ulaşmıştır.

Raporlardan görüleceği üzere, Türkiye’de yolsuzluğu önlemek için öncelikle yasal mevzuat ve kurumsal uygulamalar alanlarında yeni düzenlemelere gitmek gerekiyor. Bu bağlamda yolsuzlukla mücadeleyle ilgili kurumlar güçlendirilmeli ve özel olarak yolsuzlukla daha etkin bir mücadele için denetim sistemi elden geçirilmelidir.

Sıklık durumuna göre yolsuzlukla mücadele konusunu adalet sisteminin güçlendirilmesi (N:423), yargı bağımsızlığı ve yargıda düzenlemeler (N:399), anayasa (N:287), hükümetin sorumlulukları (N:195), siyasi partiler (N:104) ve seçim sistemi (N: 97) konuları takip etmektedir. Yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesi yönünde yeterli sayıda ilerleme sağlanamamıştır. Ne yargı için genel bir ulusal reform stratejisi, ne de onu uygulamak için bir plan bulunmaktadır. Anayasa konusunda demokrasiyi güçlendirme ve hukukun üstünlüğünü tesis etme adına önemli değişiklikler yapılsa bile reform paketlerinin uygulanmasında yeterli düzeye ulaşılmamıştır. Siyasi partiler arasındaki süregelen diyalog ve uzlaşma ruhu eksikliği nerdeyse raporların tamamında eleştiri konusu olmuştur. Seçim sistemine ilişkin kanunda bir değişikliğin yapılmaması da en çok eleştirilen konular arasında yer almaktadır.

Araştırma konusuna giren 2005-2014 yılları arası İlerleme Raporları incelenerek insan hakları ve azınlıklar konusuyla ilişkilendirilecek biçimde ayrımcılıkla mücadele etme, Aleviler, Ermeniler, kadın ve çocuk hakları, dini konularda serbestiyet, gayrimüslimlerin haklarının gözetilmesi, engellilere yönelik önlemler gibi 35 adet kod üretilmiştir. Bu kodlar karşılaştırılarak insan hakları ve azınlıkların korunması konusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB ilerleme raporlarından insan hakları ve azınlıklar teması ile ilişkilendirilen konular arasında, en fazla atıf yapılan konunun ayrımcılıkla mücadele (N:316) olduğu görülmektedir. Ayrımcılıkla mücadele konusundaki atıflar yıllar içerisinde artan oranlarda raporlarda yer almıştır. Sıklık durumuna göre ayrımcılıkla mücadele konusunu insan hakları (N: 279), ifade hürriyeti (N:197), sivil toplum kuruluşları (N:197), bireysel başvuru hakkı (N:171), toplumsal ayrımcılık (N:133), dini konularda serbestiyet (N:125), gayrimüslimler (N:114), internete erişim (N:97), Kürtçe dilinin kullanımı (N:90) ve Ermeni toplumu (N:80) konuları takip etmektedir.

Araştırma konusuna giren 2005-2014 yılları arası İlerleme Raporları incelenerek adalet, özgürlük ve güvenlik konusunda ikincil kodlar oluşturulmuştur. İkincil kodlar benzer özelliklerinden yola çıkılarak birleştirilmiş ve adalet, özgürlük ve güvenlik konusuyla ilişkilendirilecek biçimde iltica, göç, vize rejimi, kadına ve çocuğa yönelik şiddet, kötü muamele, terörle mücadele gibi 15 adet birincil kod üretilmiştir. Adalet, özgürlük ve güvenlik konusunda yapılan analiz sonrasında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

2005-2014 yılları arasında yayınlanan AB ilerleme raporlarından adalet, özgürlük ve güvenlik teması ile ilişkilendirilen konular arasında, en fazla atıf yapılan konunun kadına şiddet (N:193) olduğu görülmektedir. Kadına şiddet konusundaki atıflar 2011, 2012 ve 2013 yıllarında en üst düzeylere ulaşmıştır. Sıklık durumuna göre kadına şiddet konusunu genel şiddet (N: 154), işkence (N:131), kötü muamele (N:113), iltica (N:108) ve göç (N:105) konuları takip etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgönenç, O. (2009). *Türkiye'nin AB stratejisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Tic.Ltd.Şti.
- Arslan, A. (2008). *Efendi ve uşak, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri*. İstanbul: İskenderiye Yayınları.
- Aslan, R. (2000). Türkiye-Avrupa Birliği: Sancılı gelişen ilişki. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(3), 11.
- Ayata, A. ve Ercan, M. (2012). *Avrupa Birliği ve Türkiye ile ilişkileri. İlişkilerin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel çerçevesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd.Şti.
- Aydoğan, M. (2002). *Avrupa Birliğinin neresindeyiz? Tanzimattan Gümrük Birliğine*. İzmir: Kum Saati Yayınları.
- Birand, M. A. (1987). *Türkiye'nin ortak pazar macerası 1959-1985* (3 b.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Birand, M. A. (2001). *Türkiye'nin Avrupa macerası 1959-1999*. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.
- Birand, M. A. (2005). *Türkiye'nin büyük Avrupa kavgası 1959-2004* (11 b.). İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş.
- Bozkurt, V. (2001). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Bursa: Vipaş Yayınları.
- Canbolat, İ. S. (2002). *Avrupa Birliği; Uluslarüstü bir sistemin tarihsel, teorik, kurumsal, jeopolitik analizi ve genişleme sürecinde Türkiye ile ilişkiler* (3 b.). İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd.Şti.
- Ceyhan, A. (1991). *Avrupa Topluluğu terimler sözlüğü*. İstanbul : Afa Yayınları.
- Coşkun, E. (2001). *Bütünleşme sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Coşkun, E. (2002). *Türkiye-Avrupa bütünleşmesinin yüzyıllık seyir defteri*. İstanbul: Cem Yayınevi.

- Creswell, J. W. (2014). *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Lincoln: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni; nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (2 b.). (Çev: S. B. Demir) Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık Organizasyon Ltd. Şti.
- Çalış, Ş. H. (2001). *Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri kimlik arayışı politik aktörler ve değişim* (5 b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çeçen, A. (2008). *Türkiye'nin Avrupa macerası*. Ankara: Fark Yayınları.
- Çomaklı, Ş. E., Ayrangöl, Z. ve Tekdere, M. (2014). Avrupa Birliği İlerleme Raporları doğrultusunda Türk vergi politikalarında yaşanan değişimler. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 95-114.
- Dedeoğlu, B. (2014). AB-Türkiye ilişkileri üzerine. *Akademik Perspektif* 5(1), 13.
- Demirel, H. (2003). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği ve Kıbrıs problemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirkıran, Ö., Çiçek, E., Eltetik, H. ve Sarıkçıoğlu, M. (2010). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde "Son Dönem". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 64.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye* (6 b.). Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- Diçkol, A. (2005). Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 84-100.
- Ercan, M., ve Ayata, A. (2016). *21. Yüzyılda Türkiye-AB ilişkileri- algılar, sorunlar ve politik yaklaşımlar*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti.
- Erçin, E. (2002). *Avrupa Birliği genişleme süreci ve Türkiye*. İstanbul: İKV Yayınları.
- Erdoğan, H. (2003). *Turgut Özal döneminde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erdoğan, R. (2014). Avrupa Birliği İlerleme Raporları'nda 24. Fasıl:"Güvenlik" politikalarının içerik analizi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(2), 1-19.
- Erhan, Ç., ve Akdemir, E. (2016). Türkiye-Avrupa Birliği müzakere sürecinde ilk on yılın muhasebesi (2005-2015). *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 8(28), 9.
- Esen, E. (2009). Ortaklıktan üyeliğe Türkiye-Avrupa Birliği tartışmaları. E. Esen, ve N. İyikan (Editörler), *Türkiye-AB ilişkileri nereye gidiyor; müzakereler, reformlar ve demokrasi içinde* (s. 80). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gümrükçü, H. (2002). *Türkiye ve Avrupa Birliği- ilişkinin unutulmuş yönleri, dün ve bugün*. İstanbul: Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.
- Gümrükçü, H. ve Karabacak , Y. (2011). *Avrupa-Türkiye ilişkileri, vizesiz Avrupa ve vize ötesi ATAD kararları: Avrupalılığı inkarcılığı!* Ankara: Vizesiz Avrupa Derneği.
- Hatıplı, M. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği antlaşması ve antlaşmanın Türkiye ekonomisine etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 23.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (1995). *Ankara Anlaşması Katma Protokol metni ve ekleri*. İstanbul: İKV Yayınları.
- Kar, M. ve Acar, M. (2010). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri. M. Kar (Editör), *Avrupa bütünleşmesi ve Türkiye, ortak politikaların oluşumu ve uyumlaştırılması içinde* (s. 16). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karlık, S. R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye* (8 b.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Karlık, S. R. (2013). *Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri: Bir çıkmaz sokak*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Karlık, S. R. (2014). *Avrupa Birliği; kuruluşu, gelişmesi, genişlemesi, kurumları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Karlık, S. R. ve Tonus, Ö. (2002). *Avrupa Birliği kapısında Türkiye*. Ankara: Turhan Kitabevi .

- Kerman, U., Lamba, M. ve Tek, H. (2014). Türkiye düzenli ilerleme raporlarının kapasite kavramı açısından incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 33-46.
- Kılıç, R. (2002). *Türkiye-AB ilişkileri ve Gümrük Birliği, Ekonomik entegrasyon teorisi Gümrük Birlikleri teorisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Koçak, S. Y. (2009). Ankara Anlaşması'ndan müzakerelere Avrupa Birliği mali yardımları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 135.
- Koyuncu Efendioğlu, B. (2011). *Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği'nin Türk dış ticareti üzerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, İ. (2001). *Tarihsel süreçte Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve Türkiye'nin Avrupa Birliği stratejisinin dinamikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Manisalı, E. (2002). *İçyüzü ve perde arkasıyla Avrupa çıkmazı, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri* (3 b.). İstanbul: Otopsi Yayınevi.
- Morgil, O. (2003). Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik ilişkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 107.
- Müftüler Baç, M. (2001). *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş sonrası ilişkiler*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Oğuz, A. (2009). *Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik Bütünleşmesi: Seçilmiş Endüstrilerin Endüstri-İç Ticaret Açısından Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, G. (2012). Avrupa Birliği'nin genişleme yorgunluğu sürecinde AB-Türkiye ilişkileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 53.
- Oruç, M. (2008). *Avrupa Birliği ilerleme raporları ile PKK terör örgütünün kongre kararlarının karşılaştırılması ve Türkiye'ye yansımaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.

- Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliğine tam üyeliğin eşiğinde Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 92.
- Palabıyık, M. S. ve Yıldız, A. (2006). *Avrupa Birliği*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık .
- Reçber, K. (2004). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Saraçoğlu, T. (1992). *Türkiye- Avrupa Ekonomik Topluluğu ortaklığı(Anlaşmalar)*. İstanbul: Akbank Ekonomi Yayınları.
- Tecer, M. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye; sorular-yanıtlar*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Topal, C. (2009). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri. *Çok kültürlü bir Avrupa için tarih ve sosyal bilgiler eğitimi içinde* (s. 15). Ankara: Harf Yayınları.
- Türkiye Çalışmaları Grubu. (2010). *50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı hatırla(t)mak*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Uysal, C. (2001). Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel süreci ve son gelişmeler. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 142.
- Yiğit, D. (2006). *Avrupa Birliği genişleme sürecinde Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Yiğit, O. (2010). *Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin demokratikleşme sürecine etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi . Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2005). *Avrupa Birliği İlerleme Raporları 2005-2015*. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html (Erişim tarihi: 20.11.2018)
- AB Başkanlığı. (2005). *Türkiye 2005 İlerleme Raporu*. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf (Erişim tarihi: 12.05.2018)

AB Başkanlığı. (2006). *Türkiye 2006 İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (Erişim tarihi: 12.06.2018)

AB Başkanlığı. (2007). *Türkiye 2007 İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf (Erişim tarihi: 12.08.2018)

AB Başkanlığı. (2008). *Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı*.

[file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/Rar\\$DI01.201/up2008_tr.pdf](file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/Rar$DI01.201/up2008_tr.pdf) (Erişim tarihi: 03.07.2019)

AB Başkanlığı. (2008). *Türkiye 2008 İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (Erişim tarihi: 12.11.2018)

AB Başkanlığı. (2009). *Türkiye 2009 yılı İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2018)

AB Başkanlığı. (2010). *Türkiye 2010 yılı İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2018)

AB Başkanlığı. (2011). *Türkiye 2011 yılı İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2018)

AB Başkanlığı. (2012). *Türkiye 2012 yılı İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 28.12.2018)

AB Başkanlığı. (2013). *Türkiye 2013 yılı İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim tarihi: 17.01.2019)

AB Başkanlığı. (2014). *Türkiye 2014 yılı İlerleme Raporu*.

https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf

(Erişim tarihi: 18.01.2018)

AB Başkanlığı. (2016-2019). *Avrupa Birliği'ne katılım için Ulusal Eylem Planı*.

https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Ulusal_Eylem_Planlari/ulusal_eylem_plani_2016_2019_tr.pdf (Erişim tarihi: 22.06.2019)

Boyraz, H. M. (2016). *2015-2016 İlerleme Raporu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri*.

Seta Perspektif: <https://www.setav.org/2015-2016-ilerleme-raporu-ve-turkiye-avrupa-birligi-iliskileri/> (Erişim tarihi: 29.11.2018)

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.

<http://tesev.org.tr/tr/> (Erişim tarihi: 18.06.2019)